

LITTERARISCHE FANTASIEN

NIEUWE REEKS

LITTERARISCHE FANTASIEN.

LITTERARISCHE FANTASIEN

DOOR

CD BUSKEN HUET

NIEUWE REEKS

EERSTE DEEL

AMSTERDAM
G. L. FUNKE
1878

VOORREDE

Op verzoek van den Uitgever behelzen deze deelen alleen stukken, die op landgenooten betrekking hebben, en is, bij de regeling, de chronologie der leeftijden in acht genomen. Een afzonderlijke bundel, aan het buitenland gewijd, volgt.

Motley en Rubens schenen niet onder de vreemdelingen te mogen geteld worden. Alleen bedenke men, dat elke indeeling van dezen aard kunstmatig is. Was ook Usselincx niet een buitenlander?

Chronologische rangschikkingen leveren insgelijks bezwaren op. Het opstel over Tollens behoorde te volgen op hetgeen over Cornelis van Lennep en over Van der Palm gezegd wordt. Hoe digter men de tijdgenooten nadert, de eenen jonggestorven, de anderen nog levend, of eerst na een lang leven ten grave gedaald, des te moeijelijker wordt het, in alles zich aan de jaren te houden.

Wat mij met deze onregelmatigheden verzoent, is dat ik alleen er schade bij lijd. De lezer zou gunstiger oordeelen, zoo de schrijver het voorregt had, dat men van zijne studien in dezelfde orde kennis nam, als hij ze volbragt. Geen auteur heeft zulk eene vaste hand, of met de jaren wijzigt zijne teekening zich in bijzaken.

Zoo ik het mogelijk, of mijzelven in staat achtte, eene nationale litteratuur-geschiedenis te schrijven, ik zou niet op deze wijze voortgaan, mengelingen uit te geven. Nu wij slechts in sommige opzigten van eene eigen Nederlandsche Letterkunde mogen spreken, en dit

eigenaardige geen stof voor eene doorloopende, belangwekkende geschiedenis aanbiedt, blijft het afzonderlijk behandelen van auteurs en boeken, aanbevelenswaardig als surrogaat.

En ziedaar de lichtzijde eener schifting en schikking, als de gevolgde. Het publiek gaat voort met lezen, de schrijver met schrijven. Ontvalt dezen te eeniger tijd de pen, dan zal, in geval eener latere volledige uitgaaf, de nu aangenomen regeling slechts uitgebreid behoeven te worden.

De bedenking, dat sommige werken, aan welke hier aandacht geschonken wordt, daar beneden zijn, vervalt van zelf, zoodra men op de eischen der wetenschap let. Vindt Prof. Harting iets te nietig, om het onder zijn mikroskoop te brengen? Wanneer wij met een lijdend oog bij Prof. Donders komen, worden wij dan weggezonden met: Uw zeer is beneden mijne aandacht? — Niet anders willen in onzen tijd de letteren bestudeerd worden. Het moge ons vleijen of tegenstaan: tot de fysiologische periode der litteratuur-geschiedenis, waarin wij leven, behoort ook een gedeelte pathologie.

Parijs, Mei 1878. Cd. B. H.

THOMAS A KEMPIS.

Ernest Renan, L'auteur de l'Imitation de Jésus-Christ (Etudes d'histoire religieuse), 3e Edit., 1858.
J. B. Malou, Recherches historiques et critiques sur le véritable auteur du livre de l'Imitation de Jésus-Christ, 3me Edit., 1858.
B. Veratti, Disquisizioni filologiche e critiche intorno all' autore del libro de Imitatione Christi, 1857. — Nuovi studj filologici e critici cet., 1858.

De »Recherches historiques et critiques" van Mgr Malou zijn in velerlei opzigten een meesterstuk van kompositie. Niets van hetgeen er ten gunste van Thomas van Kempen als schrijver der »Navolging" te zeggen valt, wordt door hem ongebruikt gelaten; van geen pleidooi sloten de deelen ooit beter in elkander. Wel is waar komen in het bibliografisch gedeelte enkele leemten voor; desgelijks, inzonderheid waar het protestantsche schrijvers geldt, sommige onnaauwkeurigheden. De monografie van Prof. Moll over Johannes Brugman wordt nergens vermeld; ook niet waar de heer Malou in bijzonderheden treedt aangaande de nederlandsche mystiek der 14de en 15de eeuw: een onderwerp waar men hem gaarne dieper in zou hebben zien doordringen en dat, met behulp der bouwstoffen door den Amsterdamschen hoogleeraar bijeenge-

bragt, aanmerkelijk grondiger en veelzijdiger had kunnen behandeld worden. Het geschrift van den heer Delprat over Geert Groote en de Fraterhuizen, wordt onder meer andere bronnen eene enkele maal en als medegetuige ten voordeele van Thomas aangehaald; doch met de onjuiste en onverdiende bijvoeging: »L'auteur est souvent aveuglé par son hostilité contre l'Eglise." Intusschen heeft deze blindheid den heer Delprat niet verhinderd te ontdekken, of uit te vinden, dat zeker fragment van Meester Florentius, den leermeester van Thomas van Kempen, welk fragment Mgr Malou voorheen als onuitgegeven beschouwde, reeds in 1615 achter eene Antwerpsche uitgaaf van Thomas' kompleete werken werd afgedrukt.

Niets van dit alles belet echter, dat de »Recherches," met uitzondering van één voornaam beginsel waarop wij terugkomen, een model van historisch-kritische bewijsvoering zijn. Des schrijvers liefde voor zijne zaak, de warmte waarmede hij haar verdedigt en die zich ook mededeelt aan den lezer, maken het volgen van deze pleitrede tot een letterkundig genot. Er is iets aantrekkelijks tot in het zelfvertrouwen waarmede de heer Malou, op zijne laatste bladzijde, den reeds in 1775 door Feller geslaakten zegekreet onderschrijft en tot den zijnen maakt: »Depuis longtemps la controverse touchant l'auteur du livre de l'*Imitation* est décidée, en faveur de Thomas à Kempis, au tribunal des vrais savants."

Deze hulde aan den vorm van des heeren Malou's deduktie sluit evenwel geenszins in, dat ook alle door hem aangevoerde argumenten naar onze meening den toets kunnen doorstaan. Ondergeschikte punten laat ik ter zijde; doch met al zijne kracht, om allereerst dit éene te noemen, is de heer Malou in het oog loopend zwak waar het aankomt op deze zeer wezenlijke kwestie: de ouderdom van het italiaansche handschrift *de Advocatis*. Hij zegt er van: »Le manuscrit *De advocatis*, sans date, sans nom, avec des chiffres modernes, n'appartient certainement point au 13me ou au 14me siècle, comme M. De Grégory le prétend; mais tout au plus au 15me, comme l'accorde M. Labouderie, et, à notre avis, au 16me." Van het dagboek of diarium der familie De' Avogadri sprekend, waarin

melding zal zijn gemaakt van de schenking van het naar haar genoemde handschrift, laat hij zich aldus uit: »Ce *Diarium* est au fond un chiffon de vieux papier, qui n'a aucun caractère intrinsèque ou extrinsèque d'authenticité." En elders: »L'artifice d'un faussaire maladroit frappe ici tous les yeux." Deze uitdrukkingen zijn kernachtig genoeg; doch is het punt in kwestie hiermede nu ook nader toegelicht? De heer Målou beroept zich onder anderen op het getuigenis van den geleerden Dubner, die het handschrift onderzocht en zeer foutief bevonden heeft. Hij noemt Dubner »bon juge en ces matières" en verlaat zich mede, in hoogster instantie, op diens autoriteit. Doch Prof. Veratti, hoogleeraar in de regten aan de universiteit te Modena, die met hart en ziel de zaak van Gersen is toegedaan, heeft den heer Malou doen opmerken, dat Dubner in 1834 zich wel ongunstig over den tekst van het handschrift heeft uitgelaten, als behelzende een aantal tastbaar verkeerde lezingen, doch tevens den ouderdom van het manuskript zeer hoog heeft aangeslagen: »Codicem Imitationis Christi *de Advocatis* scriptum esse judico ante finem saeculi decimi tertii; id quod et interna et externa argumenta evidenter probant." Dubner en de heer Malou zijn het dus zóó weinig met elkander eens, dat volgens den eerste, dien de laatste een bevoegd scheidsregter in deze zaken noemt, het handschrift minstens tweehonderd jaren ouder is, dan wij zoo even van den belgischen bisschop vernamen. Mgr Malou spreekt zonder nadere bepaling van de 16de, Dubner van het einde der 13de eeuw. — Vóór mij ligt een schrijven van weder een ander italiaansch geleerde, den hoogleeraar Adriani, die zich in December 1858, op verzoek van Graaf Sclopis, ijverig medelid van het Turijnsch Instituut, en ten behoeve van den heer Renan, naar Vercelli begeven en het aldaar berustend handschrift *de Advocatis* op nieuw onderzocht heeft. Zijn oordeel over den ouderdom stemt te eenemaal met dat der heeren Dubner en Veratti overeen. Graaf Sclopis schreef aan den heer Renan, onder dagteekening van den 1sten Januarij 1859: »Pour remplir exactement la commission dont vous avez bien voulu me charger au sujet de la vérification du texte du manuscrit *de Advocatis*, il m'a fallu attendre qu'un de mes

collègues dans la commission d'histoire nationale pût se rendre à Verceil pour revoir ce manuscrit qui se trouve dans cette ville. M. Adriani, en qui vous pouvez avoir toute confiance soit sous le rapport des connaissances paléographiques soit sous le rapport de l'exactitude, m'a servi à souhait. Il résulte du nouvel examen que l'opinion qui fait remonter la date du manuscrit au XIIIe siècle est parfaitement appuyée sur des preuves critiques toutes spéciales, et que le *facsimilé* donné par M. De Grégory est parfaitement conforme à l'original." Aangaande het *Diarium* en de daarin vermelde schenking is hiermede wel is waar niets gezegd. Zonder nog met den heer Malou aan broddelwerk van een onhandig falsaris te denken, kan men met den heer Renan van meening zijn, dat de bewuste aanteekening te merkwaardig is, en te zeer het gevoelen van den heer De Grégory begunstigt, dan dat een vernieuwd onderzoek naar de echtheid van het dagboek overbodig ware te achten: »Ajoutons que ce texte répond si bien aux besoins de la cause soutenue avec une chaleur de mauvais goût par M. de Grégory, qu'on ne peut s'empêcher de concevoir quelques doutes sur son authenticité. Il serait bien à désirer que le journal conservé à Bielle fût étudié par un paléographe impartial et tout à fait exercé." Volgens den heer Veratti is zulk eene nadere toetsing niet eenmaal noodig en wordt de echtheid van het *Diarium*, in zijn geheel en in al zijne deelen, door eene notariële akte, daarvan in 1831 opgemaakt, en door eene plegtige verklaring, in 1835 afgelegd door den bisschop van Biella (de tegenwoordige woonplaats van het aanzienlijk geslacht De' Avogadri), tegen iedere verdenking van interpolatie nadrukkelijk gewaarborgd. Doch laat ons niet vergeten dat de echtheid en integriteit van het dagboek in den grond der zaak niets te maken hebben met den ouderdom van het handschrift der »Imitatio", dat te Vercelli bewaard en *De Advocatis* genoemd wordt. Dit handschrift is wel sedert 1527 of 1550 in het bezit der familie De'Avogadri geweest, en de heer De Grégory heeft zich wel gewaagd aan de gissing, dat deze codex geen andere is dan diezelfde »codex preciosus" waarvan onder dagteekening van 15 Februarij 1349 in het *Diarium* wordt gesproken; doch niemand be-

hoeft aan deze hypothese meer waarde te hechten dan zij verdient. Kan de ouderdom van het dagboek onzeker worden gemaakt? is het jaartal 1349 (de heer Malou neemt als zeer mogelijk aan, dat deze 3 een 5 zal moeten wezen) onderhevig aan bedenking? is het nog altoos twijfelachtig, of wel waarlijk in Italie, reeds halverwege de 14de eeuw, van de »Imitatio" is kunnen gesproken worden als van een oud boek, een boek dat iemand »longa manu" van zijnen grootvader of overgrootvader had geërfd? Zooveel althans staat vast: de ouderdom van het handschrift *de Advocatis*, geenszins te verwarren met het insgelijks naar die familie genoemde *Diarium*, is vooralsnog eene palæografische kwestie; en zoolang deze kwestie niet is uitgemaakt, blijft het betoog van den heer Malou, met zijne »quinze témoins contemporains" ten grondslag, in de lucht zweven. Te zeggen: »Il importe de montrer une dernière fois à quel juste titre on a taxé l'opinion gersenienne de conte et de fable," is alleen dan geoorloofd, wanneer men oordeelt met volkomen kennis van zaken. De heer Malou nu is niet in de gelegenheid geweest, het bewuste handschrift met eigen oogen te onderzoeken; de kennis die hij er aan heeft, is eene wetenschap uit de tweede hand; zijn oordeel over de oudheid wordt, als ligtzinnig en voorbarig, door bevoegde autoriteiten gewraakt. Wij derhalve, die buiten dit vraagstuk staan, kunnen hier slechts den vinger op den mond leggen; en indien wij niet ten volle geregtigd zijn, uithoofde van het gewigt der overigens door Mgr Malou aangevoerde gronden, ons reeds nu met den heer Renan vóór den italiaanschen oorsprong der »Imitatio" te verklaren, wij gevoelen even weinig vrijmoedigheid, de palm der overwinning toe te reiken aan den bisschop van Brugge.

Een ander hoofdargument van den heer Malou, tevens een der beste door hem aangevoerd, zijn zekere merkwaardige belgicismen, waardoor het latijn der »Imitatio" zich hier en ginds onderscheidt. Deze belgicismen zijn van dien aard, zegt hij, dat zij kennelijk en handtastelijk een schrijver verraden die, terwijl hij zoo goed en kwaad hij mag zich uitdrukt in het latijn, tevens denkt in het hollandsch of vlaamsch. De door hem bijgebragte voorbeelden zijn inderdaad, voor wie de zaak van

niet meer dan één zijde beziet, tot verbijsterens toe overtuigend. Naar iemand zuchten, heet in de »Imitatio": *post aliquem gemere.* Met onvertrokken aangezigt de dingen afwachten, anders gezegd, onverstoorbaar blijven: *manere cum aequali facie.* Onverschillig omtrent iets zijn, geen aanstoot aan iets nemen, ergens niet over vallen: *non cadere super aliquid.* Met alles genoegen nemen: *totum pro bono accipere.* Gansch en al in iets bestaan, in iets gelegen zijn: *totum constare*, *totum jacere*, *in aliqua re.* Met iemand op een goeden voet staan: *bene stare cum aliquo.* Gebukt gaan onder zwarigheden: *gravitates habere.* Ligt ongeduldig worden: *leviter indignari.* Onwaardig zijn (manlijk enkelvoud): *nihil dignus esse.* Den ganschen Bijbel van buiten kennen: *scire totam Bibliam exterius.* Voeg daar eene vraag bij als deze: *Quid est homo inde melior quia reputatur ab homine major?* wat is een mensch er beter om, als hij door eenen medemensch groot geacht wordt?...

De heer Malou hecht aan dit argument, waarvan de grondstof door hem ontleend werd aan het Lexicon Germanico-Thomæum van Pater Heser, groote waarde. »Cette preuve est si importante," zegt hij, »que je ne puis me dispenser de faire remarquer au lecteur la nature des expressions que nous venons de signaler. Qu'il veuille bien observer que nous n'avons pas relevé des mots vagues et insignifiants; des mots communs à plusieurs langues, des termes triviaux, des tournures vulgaires, mais des idiotismes proprement dits, des expressions qui appartiennent tellement à la langue flamande qu'elles n'appartiennent à aucune autre. Dans notre langue, ces expressions ont un sens clair, précis, quelquefois même proverbial; en toute autre langue, elles ont un sens incertain, obscur, et même barbare, intelligible." Zeker, geen franschman ter wereld, de kanselier Gerson zoo min als iemand zijner landgenooten, heeft ooit zulk latijn geschreven, of kunnen schrijven, als in de zoo even aangehaalde voorbeelden wordt gebruikt. Doch zoo deze belgicismen onmogelijk als gallicismen kunnen worden aangemerkt, is daarmede uitgemaakt dat zij niet ook tevens even zoo vele italismen kunnen zijn? Prof. Veratti, geenszins onervaren in de kennis van duitsch of hollandsch, en daarbij volkomen te huis in zijne moedertaal, —

de heer Malou zegt van hem: »Grâce à la connaissance qu'il paraît avoir acquise de la langue allemande, grâce aussi à une étude approfondie de la langue italienne, M. Veratti s'est distingué dans cette lutte etc", — Prof. Veratti beantwoordt deze vraag, en met nadruk, ontkennend. Gewapend met een overvloed van bewijsplaatsen uit oude italiaansche vertalingen der »Imitatio," slaat hij Mgr Malou stuk voor stuk al de door dezen aangehaalde voorbeelden uit de hand; telkenmale stelt hij aan diens belgicismen een gelijkluidend italisme over; en de bedenkingen, aanvankelijk door den belgischen geleerde tegen de regtmatigheid van dit tegenbewijs ingebragt, worden, in het naschrift van den italiaanschen, nogmaals de eene voor de andere na wederlegd. Wie zich de moeite geven wil, deze repliek van den heer Veratti van nabij te onderzoeken, zal bespeuren dat hij te doen heeft met een schranderen en degelijken geest; met een man die zijne zaak volkomen meester is, en aan wiens gezag de onpartijdige beoordeelaar gaarne dezelfde waarde hecht als aan dat van den heer Malou. Ook hier derhalve staan wij tegenover een onopgelost vraagstuk; en de stelling dat op grond van het taaleigen de »Imitatio" geacht moet worden van italiaansche afkomst te zijn, is vooralsnog even gezond, als die volgens welke het boekje naar alle gedachten door een nederlander werd opgesteld.

De argumentatie van den heer Malou, waarvan wij tot hiertoe een en anderen grond leerden kennen, vertoont, behalve de genoemde zwakheden in haar positief gedeelte, minstens één aanmerkelijke leemte. Te weten, de voorstanders der regten van Thomas van Kempen, zij die van de naar Gersen genoemde hypothese niet hooren willen en den italiaanschen oorsprong der »Imitatio" voor een langvergeten en nu weder opgerakeld sprookje houden, liggen onder verpligting te verklaren hoe het mogelijk zij, dat een boekje als dat der »Navolging," vrucht van een innig mysticisme, ooit of immer kan zijn toegeschreven aan een man als den kanselier Gerson. Gaat men de lijst van Gersons geschriften na, dan is er daaronder niet meer dan één, misschien, welks titel eenigzins aan den inhoud der »Imitatio" doet denken: het traktaat *de parvulis trahendis ad Christum*, hetzelfde waar-

omtrent Prof. Moll heeft aangeteekend, dat het tot de lievelings-lektuur van Johannes Brugman behoorde. Overigens is niets van meer algemeene bekendheid, dan dat de kanselier Gerson in den grond een scolasticus was, geen mysticus hoegenaamd; en ook de heer Malou, die in het minst niet ten gunste van Gerson gestemd is, zal gaarne desgevraagd de woorden van den heer Renan onderschrijven: »Je ne veux pas médire de l'homme extraordinaire qui porta si haut dans son temps l'autorité de l'Eglise gallicane et de l'Université de Paris. Mais évidemment, l'auteur du traité *De auferibilitate Papae* n'a rien de commun avec l'auteur de l'*Imitation.* Rien de moins gallican, rien de moins universitaire que ce livre. Y songe-t-on? Cette fleur charmante serait éclose entre les pavés de la Sorbonne! La protestation de l'âme contre les subtilités de l'école serait partie du séjour de *l'ergo!* Gerson, le dialecticien par excellence, Gerson, l'ennemi des ordres religieux, l'adversaire des mystiques, le représentant de l'âpreté gallicane, aurait trouvé dans son âme endurcie par le syllogisme la plus douce inspiration de la vie monacale! Quoi de plus impossible?" Desniettegenstaande is de »Imitatio" herhaalde malen, en door eene geheele schaar van geleerden, aan Gerson toegeschreven. Nog zeer onlangs sprong in Frankrijk, tot driemalen toe, de heer Ch. Vert voor hem in de bres en moest door den heer Malou afzonderlijk wederlegd worden. Het laagste cijfer der handschriften die te zijnen gunste kunnen worden aangevoerd, is twintig, het hoogste zes-en-dertig; het oudste daaronder, voor zoover zij van eene bepaalde dagteekening voorzien zijn, klimt op tot het jaar 1441 en brengt ons derhalve tot op slechts twaalf jaren afstand van Gersons sterfjaar. Bewijst dit een en ander dat des kanseliers regten inderdaad minder betwistbaar zijn dan zij schijnen? dat in zijn voordeel ernstige gronden kunnen worden aangevoerd? Niet zoozeer; maar wel doet dit vasthouden aan den naam van Gerson, denken aan eene verwisseling met dien van Gersen. Met andere woorden: de dwalende meening omtrent den franschen kanselier kan kwalijk in iets anders haren grond hebben, dan in eene historische overlevering of herinnering, vastgeknoopt aan den naam van

den italiaanschen abt. Volgens den heer Malou berusten Gersen's aanspraken in haren oorsprong enkel en alleen op een verzinsel, weleer uitgedacht door den italiaanschen geestelijke Cajetanus; zij ontleenen haar aanzijn aan de inblazingen van diens benediktijnsche ijdelheid en praalzucht, en aan deze inblazingen alléén. Twee honderd jaren lang, zegt hij, van 1425 af, heeft niemand er aan gedacht, de regten van Thomas van Kempen te betwisten; en eerst in 1616 is Cajetanus, misleid door de vermeende ontdekking van Pater Rosignoli, tegen deze regten van onzen augustijnschen kloosterbroeder opgekomen. »Dom Constantin Cajétan," luidt het spotachtig verhaal van Mgr Malou, »religieux bénédictin de la congrégation du Mont-Cassin, abbé de Baronte et secrétaire de Paul V, ne pouvait souffrir qu'une aussi belle occasion d'enrichir le catalogue des écrivains de son ordre lui échappât. Il était alors à la recherche de toutes les gloires de la famille de saint Benoît; il y agrégeait depuis plusieurs années tous les saints, tous les évêques, tous les auteurs distingués, dont les faits et gestes donnaient la moindre prise à ses conjectures... Dom Cajétan poussait le zèle en cette matière jusqu'au ridicule. On raconte de lui, qu'ayant trouvé un jour, dans l'église de Saint-Sébastien à Rome, un ancien monument qui représentait la sainte Vierge, placée entre saint Marc et saint Marcellin, martyrs, il s'imagina que la sainte Vierge était saint Benoît, et que les deux martyrs étaient saint Pierre et saint Paul. Il fit aussitôt graver le monument en changeant le voile de Marie en un froc de bénédictin, et en substituant aux armures dont les martyrs étaient couverts, les habits et les attributs de saint Pierre et de saint Paul, dans le seul but d'associer son saint fondateur à la gloire des apôtres... C'est dans de pareilles dispositions d'esprit que se trouvait le savant Bénédictin, lorsqu'il apprit que le P. Rosignoli venait de découvrir dans une ancienne maison bénédictine, un manuscrit qui attribuait le livre de l'*Imitation* à un *abbé* nommé *Jean Gesen* et *Gersen*. A cette nouvelle, il ne se posséda plus de joie. Cet abbé ne pouvait être, selon lui, qu'un enfant de saint Benoît; *l'Imitation* revenait de plein droit à sa congrégation; la conquête était magnifique, éblou-

issante." Laat ons thans zien hoe in verband hiermede door den heer Malou de verwisseling der namen Gersen, of Gesen, en Gerson wordt verklaard. De heer Renan, geen acht gevend op de onwaarschijnlijkheid van het feit, dat de »Imitatio" ooit aan Gerson zou zijn toegeschreven, indien niet reeds vroeger de eene of andere traditie den naam van Gersen om zoo te spreken gestameld had, en indien er in het geheugen der nakomelingschap niet iets van deze overlevering ware blijven hangen, schrijft in dezer voege: »Le nom de *Gersen* n'est pas à l'abri de toute difficulté, puisqu'on pourrait soutenir à la rigueur que ce n'est là qu'une altération du nom de *Gerson*." De heer Malou denkt hieromtrent éénstemmig met den heer Renan. Hij zegt: »Il reste bien établi que le nom de Gerson a été changé en celui de Gersen, et que cette altération est la seule cause de l'existence prétendue du prétendu abbé de Verceil." En de mogelijkheid dat de kanselier Gerson weleer in een of meer handschriften is aangeduid onder den naam van Gesen of Gersen, licht Mgr Malou toe met behulp der volgende hypothese: »Gerson, ballotté par les événements politiques auxquels il prit part, s'intitula fréquemment: *Johannes Gerson peregrinus*. Or, le mot *peregrinus*, que le patriarche Jacob s'appliqua en Egypte, fit donner, selon l'observation de saint Jérôme, le nom de *terre de Gessen* au territoire que Pharaon lui abandonna. Comme au moyen-âge on faisait souvent allusion aux événements et aux personnages de l'Ecriture sainte, il est probable que le nom de *Gessen* fut donné à Gerson, comme une traduction du nom de *peregrinus* qu'il avait coutume de prendre. Cette conjecture très-plausible, qui n'altère sous aucun rapport les faits déjà cités par nous, est confirmée par les inscriptions du manuscrit d'Arône, qui attribue trois fois *l'Imitation* à *Gesen* et à *Gessen*, et une seule fois à *Gersen;* de sorte que la traduction du mot hébreu, indiquée par saint Jérôme, y prévaut à la transformation du nom de Gerson en celui de Gersen." De heer Malou, die geen nederlander is, strijdt niet voor Thomas van Kempen in naam van een kwalijk geplaatst patriotisme, en slechts nu en dan worden Vlaanderen en Holland al te zeer door hem vereenzelvigd. Zijn streven is niet bij voorkeur, eene miskende vaderlandsche celebri-

teit te handhaven in hare regten, of, waar deze regten ontbreken, ze desnoods zelf te vervaardigen. Hij volgt hetgeen hij noemt de zuiver historische methode, en uit dien hoofde behoort men van hem te verdragen, dat hij somtijds een weinig uit de hoogte nederziet op hetgeen volgens zijne opvatting van historische kritiek, onzeker en onbewezen is; te verdragen dat hij al doet wat in zijn vermogen is, om den persoon van Gersen voor te stellen als een nevelbeeld. Zijn ijver is belangeloos en bij ons onverdacht. Doch niemand zal ons ten kwade duiden, dat wij de zoo even medegedeelde gissing, door den geleerden schrijver »une conjecture très-plausible" genoemd, deze Jakobsladder waarlangs hij over de hoofden van Gerson en Hieronymus opklimt tot aan de beginselen der israëlitische geschiedenis, met iets van denzelfden glimlach bejegenen waarmede hijzelf zich vrolijk maakt over de onhandige behendigheid van Dom Cajetanus. Neen, indien gelijk wij gaarne aannemen de hypothese »Gerson" eene fabel en onhoudbaar is, dan moet in de geschiedenis naar eene geschikte verklaring van deze legende worden omgezien. De hypothese »Gersen," en zij-alleen, biedt zulk eene verklaring aan. Dat de »Imitatio," door sommige van zijne eigen tijdgenooten, waaronder buitenlanders, is toegekend aan Thomas van Kempen, dit kan in het afgetrokkene zijnen grond hebben in onvolledige of onnaauwkeurige berigten aangaande Thomas' letterkundigen arbeid, of in eene voor bijziende oogen bedriegelijke overeenkomst tusschen den geest van Thomas' schriften en dien der »Imitatio," of in de dubbelzinnigheid van het onderschrift veler manuskripten, als waaruit niet voldoende blijkt, of Thomas zichzelven daarin als schrijver dan wel als afschrijver en compilator der »Imitatio" noemt. Doch dat men in weerwil van al hetgeen tegen hem getuigt, en van den aanvang af getuigd heeft, den kanselier Gerson niettemin voor den schrijver van dit boekje heeft aangezien: alleen de hypothese »Gersen" is tot hiertoe bij magte geweest, dit anders onoplosbaar raadsel om te vormen in een verklaarbaar en aannemelijk feit. De kleingeestige rivaliteit van twee kloosterorden kan ook in dit geschilpunt, gelijk bij andere gelegenheden, de hand in het spel hebben gehad; de zonen van

Benedictus kunnen er op uit zijn geweest, eene vlieg af te vangen aan die van Augustinus; zij kunnen zich van Gersens nagedachtenis hebben bediend als van een stok om Thomas mede te slaan; dit kan aanleiding gegeven hebben tot het ontbranden van den strijd. Doch hiermede is de zaak niet verklaard. Nooit speelde in de letterkundige geschiedenis het toeval, nooit de gril der menschelijke ijdelheid, zoo vele jaren lang zulk eene belagchelijke rol. Of indien al, en vroeger, thans in deze kwestie niet meer. Welke bezwaren men ook inbrenge tegen eene zienswijze als die van den heer Renan, partijdige ingenomenheid met den heiligen Benedictus is haar vreemd.

Voorts is de omstandigheid dat Nederland aan Italie, Italie aan Nederland, het geboorteregt der »Imitatio" betwist, in den grond der zaak veel minder onwaarschijnlijk, dan bij den eersten oogopslag schijnt. Veeleer is deze omstandigheid volkomen verklaarbaar en geheel natuurlijk. Slechts denke men niet, bij het noemen dezer namen, aan hetgeen beide landen naderhand werden, niet aan hetgeen zij tegenwoordig en op dit oogenblik zijn, maar aan hetgeen zij waren in de middeneeuwen. Thans, de jongste italiaansche revolutie en hare mogelijke gevolgen niet medegerekend, thans ligt er, uit het oogpunt van geestesrigting en levensbeschouwing, tusschen het protestantsch Nederland en het katholiek Italie, eene breede kloof; tusschen het noord-europesche volk dat medestond aan de spits der beweging wier naam naar den Hervormingstijd wordt genoemd, en de zuid-europesche natie die aan deze beweging weerstand bood en van geen autonomische ontwikkeling, of van hetgeen wij protestantsche nederlanders gewoon zijn met dien naam te bestempelen, eeuwen lang iets weten wilde. Doch voorheen, en inzonderheid op godsdienstig gebied, was het anders. Herhaaldelijk woei in de midden-eeuwen, uit Italie over Nederland, een weldadige wind van vernieuwd geestelijk leven. Door Bernard van Clairvaux en diens persoonlijk oponthoud in de zuid-nederlandsche gewesten, kwam ons vaderland in aanraking met den stroom der ontwikkeling in Frankrijk. Bernards vertaalde kanselarbeid was hier te lande gangbare munt, en nog Geert Groote droeg op eene synodale vergadering te Utrecht een latijnsch sermoen van dien laatsten

der kerkvaders voor. Uit Duitschland kwam de geestelijke beweging door Ludolf van Saksen en door diens Leven van Jezus tot ons over; in den grond hetzelfde dat sedert 1487, het jaar van den oudsten Antwerpschen druk, te onzent verspreid en overal gelezen werd. Doch meer dan Duitschland of Frankrijk droeg Italie tot onze vorming bij. Eerst, door de grootsche schepping van Franciscus van Assisi, naar wiens naam zich reeds in 1228 te 's Hertogenbosch een klooster van Minderbroeders heette. Toen, meer op letterkundigen dan op maatschappelijken bodem, door Bonaventura, wiens Leven van Jezus aan Ludolf van Saksen de stof voor het zijne leverde. Eindelijk door Bernardinus van Sienna, die sedert 1400 als hervormer der Franciskanen optrad. De belangrijke geschiedenis van de wording der Observanten-kloosters in Nederland, door Prof. Moll in zijn Leven van Johannes Brugman verhaald (men raadplege ditzelfde werk voor de nadere toelichting ook der hierboven aangestipte feiten), doet in bijzonderheden zien hoe in den aanvang der 15de eeuw en vervolgens, door de reizen en prediking van Bernardinus, de bedoelde Franciskaansche hervorming zich uit Italie over Nederland uitbreidde. Bernardinus bezocht Frankrijk, bezocht Bourgondie (welks Hertog Filips destijds te gelijk Graaf van Holland was), bezocht datzelfde Saint-Omer, waar Brugman omstreeks denzelfden tijd onderscheiden jaren in de eenzaamheid doorbragt, waar Brugman een mysticus werd, waar hij de krachten opdeed naderhand door hem in het hervormen der noord-nederlandsche Minderbroeders ten toon gespreid. Heeft Brugman den wegslependen Bernardinus persoonlijk gekend? hem te Saint-Omer hooren prediken? leiding of onderwijs van hem genoten? Al ware het waarschijnlijk, meer dan enkel mogelijk, de hoofdzaak is, dat weder in den loop van de eerste helft der 15de eeuw, en in den persoon van twee hunner merkwaardigste mannen uit dien tijd, Nederland en Italie elkander hebben ontmoet; is dat Brugman den geest van Bernardinus in zich opgenomen en, nog vóór hij naar Holland terugkeerde, zich den italiaanschen hervormer ten voorbeeld had gesteld. En Brugman, dit houde men in het oog, was niet-alleen de tijd- en stadgenoot van Thomas van Kempen, — beide mannen zagen

niet lang na elkander in dit Kleefsche vlek het levenslicht, — doch hij werd bovendien, nadat hij bij zijne terugkomst in het vaderland zijne aanvankelijke vooroordeelen tegen de Broederen des gemeenen levens had afgelegd, de bijzondere vriend van Thomas en de zijnen. Zijne italiaansche mystiek en de moderne devotie van Thomas bleken bij nader inzien kinderen te zijn van éénen huize. Beide mannen hadden in het geestelijke alle dingen gemeen. De maagd van Schiedam was het voorwerp van beider vereering. Beiden schreven de geschiedenis van Lidwina of Lidewyde; die van Brugman werd door Thomas uitgebreid en verbeterd. Geenszins beweer ik hiermede dat de stichting dier Fraterhuizen, waaruit Thomas sproot, en wier lotgevallen zoo volledig en naauwkeurig door den heer Delprat te boek zijn gesteld, niet eene vrucht van nederlandschen bodem is geweest. Reeds alleen de terminologie dier school, het eigenaardig spraakgebruik van hare »suverlike boexkens," draagt een bij uitnemendheid nationalen stempel. Doch men bedriegt zich, wanneer men daarom ons vaderland voor de wieg van het midden-eeuwsch mysticisme houdt. Italie was die bakermat; Franciscus, Bonaventura, Bernardinus, waren de oudste voedsterzonen dier rigting. Uit Italie heeft zij zich over Europa en ook over ons vaderland verbreid. De school van Geert Groote, van Floris Radewyns, den leermeester van Thomas van Kempen, was alleen in zóóver nationaal, dat zij de praktijk aan de mystiek, het handelend aan het bespiegelend of schouwend leven, de behartiging van het lager onderwijs aan hare devote oefeningen paarde. Naar onze overtuiging heeft de bedoelde mystiek bij deze huwelijksverbindtenis een aanmerkelijk deel van hare poëzie ingeschoten en is zij, al naarmate zij Nederland naderde en in Nederland wortel schoot, telkens kleiner en huiselijker geworden. Vandaar het voelbaar onderscheid tusschen het mysticisme der »Imitatio" en het mysticisme van Thomas van Kempen. Doch het oogenblik om onze lezers op deze groote kloof opmerkzaam te maken is nog niet gekomen, en voorloopig bepalen wij ons tot het opmaken onzer konklusie uit het voorafgaande. De plaats dan der »Imitatio" waar Franciscus van Assisi met name genoemd wordt — »Quantum unusquisque est in oculis Tuis, tantum est et non

amplius, ait humilis sanctus Franciscus" (III, 50) — moge onecht of twijfelachtig zijn; de vreemde bijnaam »humilis" moge al dan niet doen denken aan een schrijver die, tevens tijdgenoot van den stichter der Bedelorde zijnde, zich dezen nog niet voorstelde omgeven van den stralenkrans , dien het nageslacht om zijne slapen dichtte; het zij louter eene vernuftige gissing, dat de auteur der »Imitatio" het aangehaalde woord van den ootmoedigen Franciscus, een woord dat textueel nergens in diens werken wordt aangetroffen, in persoon heeft opgevangen uit den mond des grooten Heilige, tijdens deze in 1215 Vercelli bezocht, — men zal het, na al het boven door ons aangevoerde, niet voorbarig of lichtzinnig kunnen noemen, dat aan het boekje der »Navolging" door sommigen een italiaansche oorsprong wordt toegeschreven. Even goed als Brugman dit in 1440 of daaromtrent, met de denkbeelden van Bernardinus deed, even goed kunnen anderen vóór hem en vóór Johannes Ruysbroeck, de Italiaansche mystiek naar Nederland hebben overgebragt; de »Imitatio" kan een der vormen zijn geweest, waaronder deze overkomst plaats had; en Thomas van Kempen kan werkelijk, gelijk in het onderschrift van sommige handschriften gelezen wordt, op eene of andere wijze niet meer dan de compilator of afschrijver van het boekje geweest zijn. Welken invloed deze zijne kennis aan de »Imitatio" kan hebben gehad op de verdere letterkundige vorming van Thomas; hoe zich daaruit de overeenstemming van menige plaats uit zijne eigen geschriften (inzonderheid uit den *Hortulus Rosarum* en de *Vallis Liliorum*) met menige plaats uit de »Imitatio" verklaren laat; hoe reeds vóór dien tijd eene dergelijke zamentreffing zich kan voordoen in de geschriften van zijnen leermeester Radewyns, in die van beider geestverwanten Ruysbroeck en Dionysius den Karthuizer — dit behoeft, is eenmaal de juistheid onzer hoofdgedachte erkend, hier met niet meer dan een enkel woord te worden aangestipt.

Wanneer men derhalve vraagt, niet of het vaderschap van Johannes Gersen te beschouwen zij als eene voortaan uitgemaakte kwestie, noch ook of het eindvonnis in deze aangelegenheid geacht moet worden alreeds geslagen te zijn, doch meer bepaald in welke verhouding, naar het oordeel eener

kritiek zonder nationaliteitstrots en die zonder onderscheid alle bestanddeelen der geschiedenis in rekening brengt, Thomas van Kempen tot het boekje der »Navolging" schijnt te staan; en hoe het te verklaren zij, dat een geschrift van vermoedelijk italiaansche afkomst, een werk zoo goed als ongeteekend, reeds zoo vroegtijdig en daarna zoo aanhoudend is toegekend aan een nederlandsch kloosterling, een kloosterling die twee eeuwen later leefde dan de oorspronkelijke en eigenlijk gezegde schrijver: zoo antwoord ik, dat zich vooralsnog in de letterkundige wereld geen bevredigender oplossing van dit vraagstuk heeft voorgedaan, dan dezelfde die in 1855 door den heer Renan gegeven werd in het »Journal des Débats" en die naderhand door hem werd opgenomen in zijne »Études d'histoire religieuse." Zij luidt als volgt:

»L'hypothèse de Thomas a-Kempis n'est guère plus acceptable que celle de Gerson, bien qu'elle renferme, à d'autres points de vue, une certaine part de vérité. La formule qui se trouve à la fin du manuscrit d'Anvers: *Finitus et completus per manus fratris Thomae*, *anno Domini* 1441, indique certainement la main du copiste ou du compilateur, mais non celle de l'auteur. Et pourtant, la renommée n'a pas été purement capricieuse dans l'honneur qu'elle a fait au scribe de Zwoll. La vérité est, ce me semble, que Thomas a-Kempis fut l'auteur, non pas du livre lui-même, mais de la vogue inouïe qu'il obtint, à partir de la seconde moitié du XVe siècle, dans toute la chrétienté. A Kempis composa un recueil d'opuscules ascétiques, en tête duquel il plaça comme des traités distincts les quatre livres, jusque-là peu connus, qui devaient devenir, sous le titre d'*Imitation de Jésus-Christ*, le code de la vie religieuse. Ce recueil fut fort apprécié dans les Pays-Bas et sur les bords du Rhin. Plusieurs communautés voulurent en avoir des copies »faites sur le livre écrit par le frère Thomas." En un sens, le pieux a-Kempis a donc des droits véritables sur le livre de l'*Imitation*. Il ne le composa pas, mais il le comprit, et on peut dire que sans lui cette production si caractéristique du mysticisme chrétien se fût perdue ou fût restée ignorée. Le moyen-âge a ainsi quelques caractères de copistes tout à fait aimables, qui arrivè-

rent par leurs habitudes studieuses à une assez grande noblesse intellectuelle. L'âme douce et honnête de ce bon scribe, qui déclarait avoir cherché partout le repos et ne l'avoir trouvé »qu'avec un petit livre dans un petit coin" (*in angello cum libello*), était digne de répondre, à travers deux siècles d'oubli, à l'âme également pure, mais plus élevée de l'ascète inconnu, dont la destinée n'eût pas été complète s'il n'eût préludé par l'obscurité à l'éclat incomparable que lui réservait l'avenir."

Met deze beschouwingswijze in te stemmen, meent de heer Malou, is zoo goed als afstand te doen van eigen oordeel en inzigt. »En France," zegt hij, doelend op de heeren Renan, De Sacy, Leclerc, en anderen, »la cause de Thomas à Kempis a été attaquée par des écrivains de renom, avec un certain accord, propre à faire impression sur cette partie du public, qui a coutume d'examiner les questions ardues par les yeux d'autrui." Ons daarentegen komt het voor, dat niet slechts door het historisch verband zoo even ontwikkeld, maar evenzeer door hetgeen wij uit de overlevering weten aangaande den persoon van Thomas van Kempen, door hetgeen zijne geschriften ons leeren omtrent zijne denkwijze en letterkundig talent, de voorstelling van den heer Renan nadrukkelijk in hare aannemelijkheid bevestigd wordt.

De heer Malou, wel is waar, kan niet gelooven dat Thomas van Kempen zich alleen zou onderscheiden hebben door eene »âme douce et honnête;" dat hij niet meer zou zijn geweest dan »ce bon scribe," van wien de heer Renan gewaagt; niet meer dan »un caractère de copiste tout à fait aimable," toegerust met »une assez grande noblesse spirituelle." Volgens hem was Thomas van Kempen niet meer of minder dan een scheppend genie: »Qu'on reconnaisse donc ici un génie créateur, et qu'on laisse jouir en paix le bon Thomas à Kempis de son inimitable *Imitation!*" De lezer bespeurt intusschen dat aan dezen uitroep een cirkelbetoog ten grondslag ligt. Want mede omdat zij Thomas van Kempen onmogelijk voor een genie kunnen houden, meenen anderen dat hij de auteur der geniale »Imitatio" niet kan zijn. Er is, zeggen zij, slechts één boek ter wereld — het vierde der Evangelien — dat in hoogte van vlugt en diepte van innigheid de »Imitatio" over-

treft: een man nu als Thomas van Kempen, dat is te zeggen eene achtens- en beminnenswaardige mediokriteit, kan de schrijver niet zijn geweest van op één na het schoonste gewrocht der christelijk-ascetische letterkunde. De heer Malou zelf deelt ergens eene persoonsbeschrijving van Thomas mede, waardoor deze gevolgtrekking nader schijnt te worden aangedrongen. De beschrijving is oud en afkomstig van een ongenoemd tijdgenoot, van iemand die onzen Thomas zoo niet vàn aangezigt tot aangezigt, althans in al zijne gedragingen en levensomstandigheden naauwkeurig gekend heeft. »Ce bon père," dus luidt in de vertaling van den heer Malou het getuigenis van den anonymen biograaf omtrent eene van Thomas' meest eigenaardige gewoonten, »ce bon père avait coutume de dire, quand il se promenait avec la communauté ou avec d'autres, dès qu'il sentait une inspiration divine, dès que son époux Jésus-Christ désirait parler à son épouse: Mes chers frères, il faut que je m'en aille: quelqu'un m'attend dans ma cellule. Les frères, très-édifiés de sa demande, y consentaient aussitôt." Deze bijzonderheden teekenen den man. Aan den schrijver der »Imitatio" is dit kruimelachtige en zoetsappige te eenemaal vreemd. Daarentegen staaft al het overige wat wij van Thomas weten, de juistheid dezer schets als portret van hem.

De ontwijfelbaar echte geschriften van Thomas van Kempen, zijne leerredenen en ascetische traktaten, behelzen niets, of uiterst weinig, dat uit het oogpunt der ongestoorde verhevenheid kan vergeleken worden met de »Imitatio." Volgens den heer Malou is het onbillijk, te vergen dat Thomas, omdat hij dit ééne meesterstuk leverde, er nu ook nog andere zal vervaardigd hebben; en hij vergelijkt hem te dezen aanzien bij Homerus en Virgilius, bij Chrysostomus en Augustinus: »On réclame d'autres chefs-d'œuvre dans les écrits de Thomas à Kempis! Mais Homère a-t-il produit plusieurs Iliades; Virgile, plusieurs Énéides; saint Augustin, plusieurs œuvres comparables à sa *Cité de Dieu;* saint Chrysostôme, plusieurs écrits semblables à ses livres sur le sacerdoce?" En daarenboven, zegt hij, aangezien de »Imitatio" is zamengesteld uit vier onderscheiden boeken, op verschillende tijden geschreven, zoo be-

zit men welbezien niet één, maar vier meesterstukken van Thomas' hand, vier afzonderlijke scheppingen van zijn genie: »Si l'on ne veut à aucun prix qu'il existe des chefs-d'œuvre uniques et isolés, on n'aura point pour cela enlevé à Thomas à Kempis tous ses droits. Il est vrai de dire que ce pieux auteur a composé *quatre chefs-d'œuvre*, puisque chacun des livres de l'*Imitation* pris à part, forme un tout parfait, et constitue un chef-d'œuvre à part. Thomas à Kempis a donc eu quatre inspirations merveilleuses! N'est ce pas encore assez?" Ten bewijze dat het in de overige schriften van Thomas niet aan schoone gedachten of verheven uitboezemingen ontbreekt, haalt vervolgens de heer Malou drie plaatsen aan uit het *Soliloquium animae*, een uit het 20ste en twee uit het 12de hoofdstuk. Van de laatst aangehaalde zegt hij: »Si l'on rencontrait cette page dans les œuvres de saint Jean Chrysostôme ou de saint Augustin, on dirait qu'elle est digne de ces grands docteurs. Un écrivain médiocre n'a pu l'écrire." Treffende plaatsen uit nog andere van Thomas schriften worden hier door den heer Malou niet bijgebragt; het »Soliloquium" is zijne éénige autoriteit. Nu wil echter het geval dat door den heer Mooren, van wien Mgr Malou ons zelf herinnert dat hij dertig volle jaren aan de studie van Thomas' leven en schriften gewijd heeft, tegen de echtheid der een- of twee-en-twintig eerste hoofdstukken van het »Soliloquium" zeer gewigtige bedenkingen worden ingebragt. De heer Malou zegt wel ergens in het voorbijgaan, dat het bewuste traktaat »est bien certainement l'œuvre de Thomas à Kempis," doch met deze verzekering-alleen zijn de door den Wachtendonkschen pastor geopperde zwarigheden niet uit den weg geruimd. De heer Mooren, die overigens volkomen instemt met het betoog van den heer Malou ten gunste van Thomas als schrijver der „Imitatio," drukt zijn twijfel aan de echtheid van het „Soliloquium" in zeer sterke bewoordingen uit. Sprekend van dit en van nog drie andere werkjes die gewoonlijk aan Thomas worden toegeschreven (*De tribus tabernaculis*, *De elevatione mentis*, en *De vera compunctione*): »Ein anderer als Thomas," zegt hij, „muss ihr Verfasser sein. Ob sie alle von demselben sind? Einiges spricht dafür, einiges auch wohl dagegen. Wer aber

diese Werke verfasst hat, durchlebte ganz andere Seelenzustände, als es bei Thomas a Kempis möglich gewesen ist. Er ist vielseitiger gebildet, weiss um den Zweck der Schöpfung, und hat Kunde von andern speziellen Lehren der Philosophie und Theologie. Seine Latinität ist eine bessere und seine Arbeiten sind systematisch durchdacht." Op deze wijze voortgaande komt de heer Mooren ten laatste tot de opmerkelijke slotsom: „Das *Soliloquium* mit seinen Gleichen bildet ein Extremum, wovon die unbezweifelten Werke des Thomas a Kempis der Gegensatz sind." Groote waarde kan men dus op dit oogenblik aan de door Mgr Malou uit het »Soliloquium" bijgebragte plaatsen niet hechten. Het is mogelijk, dat in de door niemand betwijfelde schriften van Thomas bladzijden schuilen die niet voor de „Imitatio" behoeven onder te doen; doch de heer Malou heeft ze niet aangewezen, en velen hebben er tot hiertoe te vergeefs naar gezocht.

Veeleer ontvingen wij dézen indruk van de lezing onzer vaderlandsche devoten uit de 15de eeuw, Thomas van Kempen daaronder medebegrepen, dat de mystiek der »Imitatio" zich door hare matigheid en zuiverheid ver boven de hunne verheft. Het is alsof men deze mystiek hier te lande oudtijds niet in zich heeft kunnen opnemen, zonder haar tevens te verdunnen en te verzoetelijken. Een nieuw voorbeeld daarvan meenen wij te hebben aangetroffen in de merkwaardige fragmenten van eene zeer oude hollandsche bewerking der »Imitatio," in 1851 door wijlen Mgr van Vree in het tijdschrift »de Katholiek" geplaatst. De aldaar door den heer Van Vree geopperde vraag of niet de latijnsche tekst der »Imitatio" eene vertaling en dit boekje oorspronkelijk in het Nederlandsch zou kunnen geschreven zijn, behoeven wij thans niet te behandelen. Zij is door den heer Malou, met opgaaf van onderscheiden redenen, volstrekt ontkennend beantwoord. Iets anders trekt hier onze aandacht. Al hetgeen de oude hollandsche tekst, door den heer Van Vree uit het onder hem berustend handschrift met groote naawkeurigheid medegedeeld, al hetgeen deze tekst meer bevat dan wordt aangetroffen in Hoofdst. X en XIII van het 4e Boek der »Imitatio," is vervat in een terminologie die wel zeer gemeenzaam was aan de Broederen des devoten levens,

doch die in het boekje der »Navolging" nergens op den voorgrond staat. Dit meerdere in de hollandsche redaktie biedt zich aan als een ongezocht en natuurlijk vervolg op genoemd 13de Hoofdstuk, welk hoofdstuk tot opschrift heeft: »Quod toto corde anima devota Christi unionem in Sacramento affectare debet." De slotwoorden zijn: »Tunc dicet mihi: Si tu vis esse mecum, ego volo esse tecum. Et ego respondebo illi: Dignare, domine, manere mecum, ego volo libenter esse tecum. Hoc est totum desiderium meum, ut cor meum sit tibi unitum." Hoe nu worden in de hollandsche bewerking de lijnen van dit hoofddenkbeeld verder voortgetrokken? »Ende daerom," lezen wij, »en ist gheen wonder, dat die heilighe zielen somwilen mit soe groter begheerten werden ontsteecken, als si dit gloriose sacrament hebben ontfanghen, dat si noch spreken, noch mit gheen ander dinc becommeren en moghen. Want die brudegom is gegaen in die slaepcamer der bruut, om te rusten mit haer; ende hi en wil niet dat si buten gaet miter gedachten, of dat si eenich vreemde gepense in haer laet comen, mer dat si al die uutweghen mit alre neersticheit slute; opdat si hem mit genuechten werde toegevoghet in enicheit des geestes. Moyses, die alresachtmodiste der menschen, sach den heren, ende sprac mit hem van monde te monde. Mer dese mynnende bruut voelt openbaerlike god inder herten, dat meer is. Ende si spreken onderlinghe van herten te herten. Want die mynne en vordert niet alsoe seer overmits sien, als sie doet overmits voelen. Moyses en sach niet dan dat achterste des heren; mer dese bruut siet hem na eenre manieren van aensicht tot aensicht, ende custen van monde tot monde, ende omhelset hem van herten tot herten. Ende alsoe starclike anhanget si hem, dat si te mael in hem gaet, ende wort overgheset van der mynnen inder mynnen, vander claerheit inder claerheit, vander menschlicheit inder godlicheit, van der eerden inden hemel, vander gracien inder glorien, als die geest godes hoer leidet."

Verder behoef ik niet af te schrijven. Aan de echtheid van dit fragment als gewrocht der Deventersche school valt niet te twijfelen; het heeft een broeder des gemeenen levens tot auteur of, zoo niet, dan eene der „gemyne devote susteren" van Sint-Caecilia, uit wier klooster (het dusge-

naamde „Lammenhuus van Diese" te Deventer) het handschrift herkomstig is. De moderne devotie heeft er met zigtbare letteren haar naam en toenaam op afgedrukt. Doch deze taal is niet de sobere taal van het boekje der „Navolging." Dit is de droesem van de mystiek der „Imitatio", niet haar zuivere wijn. »Quis mihi det, domine, ut tu solus mihi loquaris et ego tibi, sicut solet dilectus ad dilectum loqui et amicus cum amico convivari?" Verder dan dit spint de „Imitatio" het beeld van den hemelschen bruidegom niet uit. Hoogstens voegt zij er bij: „Vere tu es dilectus meus, electus ex millibus, in quo complacuit animae meae habitare omnibus diebus vitae meae." Aan amplifikatiën in den geest van het medegedeeld fragment staat zij nergens schuldig. In den zamenhang der »Imitatio" maakt zulk eene ingeschoven bladzijde denzelfden indruk, alsof men eensklaps in den Brief aan de Hebreën een hoofdstuk uit dien van Barnabas aantrof. Gelijk de wansmaak van dien apostolischen vader bij de bezielde rhetoriek des kanonieken schrijvers, zoo steekt de bastaardmystiek der school, waaruit ook Thomas van Kempen sproot, bij de reine der „Imitatio" af.

De opmerking is niet nieuw, dat in het boekje der »Navolging" zoo goed als nergens wordt gesproken van Maria; nergens hare dienst aanbevolen of hare voorspraak ingeroepen wordt. De Deventersche school daartegen stelde de Maria-vereering op prijs. In de devote praktijken van broederen en zusteren des gemeenen levens was de gedachte aan de Moedermaagd als ingeweven. De lezing en veelvuldige beoefening van het leven van Jezus verdrong in de geesten dier vromen het beeld van „Maria reine" niet. Haar naam en groetenis waren op aller lippen. »Ic hadde veel lieuer dat ghi u herte een aue maria lanck inwert kierde tot Gode, dan dat ghi enen heelen dach lanck leesen mitten monde sonder aendacht;" dus luidt onbevooroordeeld eene der spreuken of »goede printen" uit de nalatenschap van het Deventersch maagdenhuis, naar het handschrift van Dr. Halbertsma medegedeeld door den heer Delprat. En eene andere spreuk uit ditzelfde handschrift: »Die in eene doetsunde sterft, die moet ommer verdoemt werden. Ende al beede onse zuete vrouwe mit alle den heiligen daervoer, ten

mach niet baten." In de *Notabilia Verba* van Florentius Radewyns wordt het inroepen van Maria's voorspraak den biddenden christen in dezer voege aanbevolen: »Si quis haberet loqui magno regi, procuraret sibi specialiores apud regem: sic de Maria agendum est, quae maxime specialis est deo." Ook Thomas van Kempen behoorde van jongs af tot de zeer bijzondere vereerders der Heilige Maagd. Pater Rosweyde schrijft van hem in zijne levensschets: »Thomas noster fuit a puero divae Virginis cultor eximius, cui statas quotidie preces solitus erat persolvere." Dan verhaalt hij hoe Thomas gedurende eennigen tijd in deze zijne devotie verflaauwde, totdat eene verschijning en toespraak van Maria hem niet lang daarna door strenge berisping tot betere inzigten bragt. Het 15de Hoofdstuk van Thomas' traktaat *De disciplina Claustralium* heeft tot opschrift: »De suffragiis sanctorum sedule petendis;" in verband waarmede de titel van het voorafgaande hoofdstuk aldus luidt: »De commemoratione et invocatione beatissimae virginis Mariae." En hoe ernstig Thomas het met deze inroeping meende, blijkt reeds aanstonds uit de eerste zijner vermaningen aldaar: »Gloriosae virginis Mariae, benedictae matris Jhesu, memoriam agere prae omnia decet, cujus meritis et precibus quotidie te recommendare debes et ad ipsam in cunctis necessitatibus confugere, sicut filius plagis percussus ad matrem suam dilectam." Onder de vier laatste hoofdstukken van het *Soliloquium animae* is er één dat als opschrift voert: »De processu ad salutandum virginem gloriosam" en waarin de loop der gedachten tot tien of twaalf malen toe door een »Ave Maria!" wordt afgebroken. Een ander dier hoofdstukken heet: »De consolatione piissimae matris virginis Mariae" en bestaat uit eene reeks smeekgebeden waarop telkens door eene „Vox Mariae" geantwoord wordt. En opmerkelijk is het dat de heer Mooren, die overigens het »*Soliloquium*" niet voor een werk van Thomas houdt, juist van deze hoofdstukken zegt: »Sie haben einen starken thomäischen Beigeschmack." Zal Thomas nu onder het schrijven van de vier boeken der »Imitatio" eene zijner dierbaarste overtuigingen telkens onderdrukt of ter zijde hebben gesteld? de aanbeveling van hare praktijk achterwege hebben gelaten? Zoo doet geen vereerder van Maria. In

Bossuets leerredenen over de Onbevlekte Ontvangenis, wen gelezen met het oog van een andersdenkende, staat in hetzelfde bestek het aanstootelijke en het stichtelijke, de sofistiek en de ascetiek, onmiddellijk nevens elkander. Thomas van Kempen, zoo schijnt het, kon een hæretisch doch overigens stichtelijk werk, een werk waarin scheiding wordt gemaakt tusschen de imitatie van Onzen Lieven Heer en de invokatie van Onze Lieve Vrouw, wel desnoods afschrijven, doch niet schrijven.

Thomas was niet slechts geloovig, maar ook, in onze oogen, ligtgeloovig; getuigen zijne *Vita Lidewijgis in duas partes distincta.* Lelong, die dit geschrift alleen van hooren zeggen kende, kon niet gelooven dat het van Thomas was. Hij oordeelde »dat men die gedachtenisse van desen vroomen man daarmeede te kort soude doen, dat hij zich met dergelijke grollen te schrijven soude beesig gehouden hebben." Prof. Moll is volkomen in zijn regt, wanneer hij Lelong wegens dezen uitval berispt. Thomas' omwerking van Lidwina's leven door Brugman is in het minst geen verzameling van grollen. Slechts bewijst het boekje, hoe te eenemaal ook Thomas, in weerwil van zijn flegma, even goed als de hartstogtelijke Brugman, opging in het mirakelgeloof van zijnen tijd; zich even vast overtuigd hield van de objektieve werkelijkheid der wonderen, aan en door de Schiedamsche maagd verrigt; der visioenen, aan haar, en van haarzelve aan anderen, te beurt gevallen. Alleen van hare stigmata wist hij nog niet af. De »Imitatio" nu — en ziedaar de natuurlijke verklaring van Lelongs misplaatste verontwaardiging — staat met hare reine en rustige mystiek hemelhoog boven deze fantastische wonderwereld. Zij is van eene andere orde. Onze studenten aan de onderscheiden Akademien houden somtijds gekostumeerde optogten bij fakkellicht, en bij wijlen vallen deze nachtelijke feestvieringen zamen met gunstig zomerweder en met eene heldere maan in onbewolkte lucht. Zulk eene bonte maskerade bij toortsgloed door duizenden omstuwd vertoont ons het godsdienstig leven der middeneeuwen, ook Lidwina's leven door Thomas; zulk eene koningin van den nacht, statig in het donkerblaauw uitspansel haar zilveren pad beschrijvend, is in vergelijking daarmede het boekje der »Navolging."

Het spraakgebruik der »Imitatio" wortelt in de allegorische of mystische schriftverklaring; het neemt daarin zijn uitgangspunt en put vrijelijk uit deze nog altoos niet opgedroogde bron. Doch zelve en voor eigen rekening allegoriseert zij nergens. Allerminst geeft zij kollege in de allegoriek. En de Broederen des gemeenen levens? Geen hunner, voor zoo veel bekend is, ging daarin zoo ver als de observant Brugman. »Salomon hadde voel vriendynnen, mer onder hen allen hadde hij een moerynneken, die om alreliefste was. Desgelikes hevet onse lyeve Here een moerynneken ende noch een brunneelliken, ende noch voel meer brunneellikens. Geesteliken te verstaen, soo is dat moerynneken die menscheliken natuer, ende dat brunneelliken is die helige kerke, ende die voel brunneellikens dat sijn die geloevige sielen." Thomas van Kempen had geen fantasie genoeg om aldus stoutweg, gelijk Brugman in den aanhef van zijn voortreffelijk Sermoen over de Drie Tafelen durfde, met eene allegorische interpretatie als van wal te steken. Doch ook Thomas, die meer vernuft dan verbeeldingskracht bezat, allegoriseert op zijne wijze. In de 28ste zijner *Conciones et Meditationes*, voor Palmzondag bestemd, is hem het lastdier waarop de Zaligmaker zijnen intogt in Jeruzalem hield, een type van den zachtmoedigen en gezeglijken monnik. Elders is het alsof hij de allegoriek met opzet doceert. Het traktaat getiteld *Dialogus Novitiorum* vangt aan met de herinnering hoe Jezus, na de wonderdadige spijziging, zijne discipelen beval de overgeschoten brokken bijeen te rapen, opdat niets verloren mogt gaan. »Mystice autem loquendo," gaat Thomas daarop voort, »fragmenta ciborum sunt verba doctorum et exempla bonorum quae a studiosis fratribus frequenter pensari debent et in libris vel tabulis tanquam in cophinis ad utilitatem legentium diligenter inseri et conservari." Ook de mystische woordspeling, eene lagere soort van figuurlijke interpretatie, was, wanneer hij aan zichzelven werd overgelaten, van Thomas' gading. Hij deinsde, volgens het bekend verhaal van Pater Rosweyde, niet terug voor de betuiging, dat werkelijk het overluid en blijmoedig zingen der psalmen Davids, een voedsel was voor zijne ziel in smakelijkheid aan zalm gelijk: „Ita est; psalmi mihi salmo-

nes, qui tamen non raro in nauseam et mortem, quoties ignavos, rei praesenti non intentos et voci parcentes conspicio, convertuntur." Gezochter nog is zijne breed uitgesponnen verklaring van den hoogeren zin der namen Geert Groote en Florentius Radewyns. De voornaam van den eersten kan op driederlei wijze worden uitgelegd: Gerhardus beteekent óf zooveel als *gerens artes*, en zulks omdat de beroemde en geleerde stichter der Deventersche school "studio litterarum deditus in liberalibus artibus et scientiis multis fuit permaxime eruditus;" of wel Gerhardus is eene soort van zamentrekking van *gerens ardorem*, om reden dat Geert Groote, niet minder vroom dan geleerd, "in amore Christi arsit interius et in divinis laudibus vehementer erat affectus;" of ook de naam Gerhardus behelst eene zinspeling op *gerens ardua*, eene kwalifikatie die daarom zoo volkomen op den vader der moderne devotie past, »quod ille ad Deum perfecte conversus magna et alta gessit in vita, dum sedule mentem ad celestia erexit et multos populos ad emendationem vitae praedicando convertit." Één geheel met deze driedubbele verklaring van Gerards naam vormen de vijf woordspelingen, die Thomas op de beide namen zijns onmiddellijken leermeesters maakt. Florentius: geen schooner naam dan deze; hetzij de magister gedacht worde als *flores legens*, te weten uit de wetenschappen en fraaije letteren »quas olim didicit, et in quibus tantum valuit et profecit ut magister vocaretur et esset;" hetzij als *florem tenens*, in dezen zin »quod Christum, omnium virtutum florem, secutus est;" hetzij eindelijk als *flores colligens*, uithoofde hij »multos fratres clericos, primaeva aetate florentes, in domo sua congregavit." En niet minder providentieel is volgens Thomas, hetzij men naar de hollandsche of naar de latijnsche afleiding zoeke, de geslachtsnaam Radewyn. In de latijnsche schrijfwijze Radevinus liggen de begrippen *radius* en *divinus;* ligt met andere woorden de toenaam van Christus die de ware zon, het uitstraalsel van den Vader, en het licht der wereld is: derhalve werd Florentius teregt Radevinus of Radewynszoon genoemd »qui a Christo in spem vivam regeneratus ab ipso irradiari meruit et accendi." Doch Radewyn is tevens een hollandsche geslachtsnaam, zamengesteld uit de faktoren *raad* en *wijn* en

vatbaar om »ex teutonico" in het latijn te worden overgezet. *Raad* beteekend *consilium*, hetgeen daarom zoo juist bij het karakter van Florentius voegt, omdat deze, toen hij zich tot God bekeerde, hiermede zich afwendde van hetgeen Thomas noemt »consilium mundanae sapientiae." En vanwaar, eindelijk, vanwaar het toevoegsel *wijn* of *vinum*, die andere helft van Florentius' geslachtsnaam? De zaak is deze dat Christus, in de plaats der »delectationes vanae et carnales quas mundus offert suis amatoribus," aan den vromen Florentius een deel der »interna suavitas" heeft doen smaken en diens hart verheugd heeft met den wijn der »spiritualis laetitia."

Dat nergens in de »Imitatio" de tastbare wedergade van deze dingen wordt aangetroffen, is geen bewijs tegen de aanspraken van Thomas van Kempen op de zamenstelling van het boekje: het onderwerp bragt de verleiding daartoe niet mede. Doch wel is het hoogst onwaarschijnlijk, indien Thomas de auteur der »Imitatio" ware, dat men op niet één plaats in hare vier boeken en hare meer dan honderd kapittels, iets zou aantreffen, dat denzelfden geest van gezochtheid verried of zweemde naar dezelfde overhelling tot valsch vernuft.

„En fait d'histoire, la preuve testimoniale est de toutes la plus forte. Lorsqu'on voit plusieurs témoins oculaires de bonne foi, instruits, respectables, attester un fait que personne n'a contesté de leur temps, on ne doute plus de la réalité de ce fait, mais on l'admet comme indubitable": ziedaar, met Mgr Malou's eigen woorden, de Achilleshiel zijner methode beschreven. Zijn onderzoek is te zeer een getuigen-verhoor, te weinig eene historisch-litterarische studie. De door hem aangevoerde bewijzen dragen te uitsluitend een materieel karakter. Hij zweert, in deze onze positivistische eeuw, — en dit is om zoo te spreken zijne hæresis, — bij hetgeen hij noemt zijne „preuves positives." En niets doet hem meer genoegen, bij voorbeeld, dan de wijze waarop door den heer Mooren instemming is betuigd met zijnen arbeid: »Nach dem Werke des Hochwürdigsten Bisschofs Malou ist es zwar überflüssig sich länger mit

diesem Gegenstand zu befassen. Nicht nur dasz alle Einwendungen, die gegen Thomas a Kempis gemacht worden sind oder gemacht werden können, darin auf's bündigste widerlegt werden; der Verfasser bringt auch die positivsten Beweise dafür bei, dass von demselben die Bücher von der Nachfolge Christi herrühren. Unter anderen werden fünfzehn gleichzeitige Zeugen dafür angeführt." Toch heeft de heer Mooren, toen hij de echtheid van niet minder dan vier der meest eenstemmig aan Thomas van Kempen toegekende schriften in twijfel trok, zelf getoond, dat een onbevooroordeeld onderzoeker, waar het de echtheid van eenig dokument der oudheid geldt, ook nog naar iets meer dan naar positieve bewijzen en naar het getuigenis van tijdgenooten vraagt. Een enkel woord hierover.

Onder Mgr Malou's positieve bewijzen staat in een der voorste gelederen een oude katalogus van alle de geschriften van Thomas van Kempen, ten getale van acht-en-dertig; welke lijst ook reeds wordt aangetroffen in het Rebdorfsch handschrift, afkomstig van het jaar 1488 en derhalve vervaardigd toen Thomas van Kempen, die in 1471 stierf, nog slechts sedert zeventien jaren had opgehouden tot de levenden te behooren. De ongenoemde opsteller van dien katalogus, hetzij hij al of niet een landgenoot en bekende van Thomas was, was in eigen schatting volkomen goed ingelicht omtrent het aantal en de titels van diens geschriften; zoo zelfs dat hij zich in staat en geroepen achtte, anderen dienaangaande uit de onzekerheid te helpen of een eind te maken aan hunne onkunde. »Quum," luidt in het handschrift de redaktie zijner woorden, »quum iste devotus pater Thomas Kempis multos tractatus scripsit et dictavit in vita, et pauci sciunt quomodo intitulantur vel vocantur, ideo tabulam de ejus tractatibus et libris hic intitulare et scribere intendo, ut omnes qui legunt vel audiunt possint scire quot sunt." Zoo ergens, derhalve, hier zijn wij in gezelschap met een van 's heeren Malou's »quinze témoins contemporains." Nu worden, wel is waar, op dien katalogus, onder No. 5 tot No. 8, als min of meer onafhankelijke traktaten, achtereenvolgens en respectievelijk het 1ste, 2de, 4de, en eindelijk ook het 3de Boek der

„Imitatio" vermeld; doch dezelfde katalogus vermeldt ook onder No. 1, bovenaan, het boekje *De tribus tabernaculis*, onder No. 2 dat *De vera compunctione*, onder No. 16 dat *De elevatione mentis in Deum*, onder No. 17 het *Soliloquium animae*: vier geschriften waarvan de heer Mooren, die zich sedert dertig jaren met de studie van Thomas van Kempen bezig houdt, ronduit verklaart: »Ein anderer als Thomas musz ihr Verfasser sein." Van de inwendige gronden waarop hij daarentegen de „Imitatio" zonder voorbehoud aan Thomas toekent, geeft de heer Mooren nergens rekenschap; doch het aangevoerde is voldoende ten bewijze, dat de historisch-kritische methode van den heer Malou herziening behoeft. Indien geest en stijl van het bewuste viertal traktaten een genoegzamen grond opleveren, om in weerwil dat ten gunste hunner echtheid hetzelfde overoud en schijnbaar onwedersprekelijk getuigenis kan worden ingeroepen als voor de vier Boeken der „Imitatio," ze nogtans niet te houden voor het werk van Thomas van Kempen, dan blijft, ook tegenover de „Imitatio" zelve en tegenover de wolk van getuigen die in het voordeel van Thomas heeten te pleiten, de negatief-interne kritiek volkomen in haar regt.

Een ander voorbeeld. De boekdrukkunst is uitgevonden; en nog vóór in 1477, bij Jacob Jacobszoon en Maurits Yemantszoon te Delft, de Bijbel ter perse gaat, ziet tusschen 1473 en 1475, uiterlijk vier jaren na Thomas' dood, bij Ketelaer en De Leempt te Utrecht, een foliant het licht, die eene bloemlezing uit zijne werken algemeener verkrijgbaar doet worden. Was slechts de helft waar van hetgeen Mgr Malou omtrent de materiële bewijzen ten gunste van de echtheid der »Imitatio" verzekert, dan zou, in dien ouden eersten druk, het gulden boekje voorop staan, althans eene plaats gevonden hebben. Geen van beiden is het geval. In weerwil dat de Utrechtsche uitgaaf zich aanbiedt als eene keur van toespraken, brieven, devote traktaten, door broeder Thomas van Zwolle hetzij van opschriften en cijfers voorzien, hetzij bijeengebragt of in de pen gegeven, komt de »Imitatio" in den lijvigen bundel *niet* voor. Geestelijken van het Utrechtsch bisdom, tot welks diocese Zwolle en het Sint Agnietenklooster

behoorden, hebben het drukken bevorderd van een boek van vele honderden folio bladzijden, getrokken uit de letterkundige nalatenschap van Thomas a Kempis; en geen hunner is van oordeel geweest, dat de »Imitatio" in die verzameling behoorde opgenomen te worden.

De argumenten door den heer Malou bijgebragt, zeiden wij, dragen te uitsluitend een materieel karakter. Het is alsof er voor hem geene wijsbegeerte der geschiedenis bestaat. Historisch is bij hem gelijkluidend met positief: »Convient-il," vraagt hij ergens, »dans une question positive et historique, de tenir compte de futurs contingents?" Vandaar dat men bij hem de dingen van het verledene niet ziet ontstaan, niet in den wijsgeerigen zin der uitdrukking ziet *worden*. De »Imitatio," volgens hem eene vrucht van de nederlandsche mystiek uit den aanvang der 15de eeuw, komt in zijn geschrift niet genetisch uit deze rigting voort: veeleer schijnt zij bij hem uit de lucht, en bij toeval aan Thomas van Kempen in de handen te zijn gevallen. Vlugtig slechts wordt over de school van Geert Groote gehandeld, en de onmiskenbare bloedverwantschap tusschen deze school en den geest der »Imitatio" hoofdzakelijk hieruit bewezen, dat de vromen in dit boekje gewoonlijk *devoti* worden genoemd, terwijl Geert Groote bij zijne volgelingen in den regel de vader der *Moderna Devotio* heet. En dit gebrek aan echt historische rekonstruktie van het verledene is bij den heer Malou geen accidentele leemte, maar schijnt veeleer bij hem de vrucht van toeleg, het kenmerk der school of rigting waartoe hij als historicus behoort. Onverholen is zijne antipathie tegen al wie niet met hem enkel en alleen te rade gaat met handschriften, met het getuigenis van tijdgenooten, met zinlijke gegevens. Ten voorbeelde van dien tegenzin, om nu niet weder den heer Renan te noemen, strekke de beoordeeling die van de zijde van Mgr Malou aan den heer Silvestre de Sacy ten deel valt. Deze gaf in 1853, als onderdeel der door hem bijeenverzamelde »Bibliothèque Spirituelle," eene fransche vertaling der »Imitatio" uit, in 1621 vervaardigd door Michel de Marillac. In zijne voorrede vóór dien herdruk sprak de heer Sacy over den waren schrijver der „Imitatio" aldus: „Quant à la question de savoir, quel est le

véritable auteur de l'Imitation de Jésus-Christ, je n'y entrerai pas; je n'en ai pas fait une étude assez sérieuse, et cette raison suffirait pour m'imposer le silence; mais je suis persuadé de plus qu'elle ne sera jamais résolue d'une manière qui ôte tout lieu au doute. C'est, il me semble, une des beautés morales de ce livre, que l'incertitude qui plane sur le nom de son auteur, quel qu'il soit. Au point de vue même purement littéraire, il est beau que l'Imitation de Jésus-Christ n'ait pas d'auteur certain. Il n'y a pas d'auteur à un livre comme celui-là. L'auteur, c'est l'humanité chrétienne tout entière... Tout récemment la cause de Thomas à Kempis a été soutenue avec beaucoup d'habileté par M. Malou. Comme cet ouvrage est le dernier que j'ai lu à ce sujet, je pencherais, je l'avoue, en faveur de Thomas à Kempis, dût-on m'accuser d'abandonner les intérêts de la France, qui revendique l'Imitation de Jésus-Christ pour Gerson, si je ne croyais que l'honneur d'être oublié est une grâce accordée par Dieu même au saint auteur." Voor den heer Malou, die reeds buitendien van singulariteit verdenkt een iegelijk die het niet met hem op de hand van Thomas van Kempen houdt — »l'univers tout entier," zegt hij ergens, de uitdrukking heelal in eene zeer overdragtelijke beteekenis gebruikend, »l'univers tout entier, à l'exception de quelques savants qui ont soutenu les droits de Gersen ou de Gerson, est convaincu que Thomas à Kempis est l'auteur du livre de l'*Imitation*", — voor den heer Malou is eene beschouwingswijze als die van den heer Sacy meer dan zijne gelijkmoedigheid kan verduren. Al de kernachtigste uitdrukkingen worden door hem uit zijnen woordenschat bijeengezocht om den franschen geleerde wegens gepleegde vermetelheid teregt te wijzen. Met de ironie aan het hoofd rukken zijne legerbenden tegen den scepticus en nevelachtigen mysticus op: »M. De Sacy penche en faveur de Thomas à Kempis parce qu'il a lu nos *Recherches* en dernier lieu. C'est là une circonstance toute fortuite, qui évidemment ne peut exercer aucune influence sur un esprit aussi réfléchi que le sien. Si M. De Sacy admettait aujourd'hui les droits de Thomas à Kempis, parce qu'il a lu nos *Recherches* en dernier lieu, rien n'empêcherait qu'il ne penchât demain pour Gersen,

s'il lui arrivait de lire les écrits de M. De Grégory, ou pour Gerson, si les ouvrages de M. Charles Vert lui tombaient sous la main. Assurément à cette condition Thomas à Kempis n'a pas conquis les convictions de M. Silvestre de Sacy. Puisque l'auteur du livre de l'*Imitation* est »l'humanité chrétienne tout entière," notre humble chanoine régulier n'en est pas l'auteur. Il faut convenir sans doute que l'humanité chrétienne n'a pas l'habitude de tenir la plume et de rédiger des livres: elle a évidemment besoin d'un interprète de ses pensées; mais M. De Sacy veut dire, je pense, que le nom de cet interprète est resté inconnu. L'incertitude qui plane sur le nom de son auteur est »une des beautés morales du livre." C'est même une beauté „au point de vue littéraire." *L'honneur d'être oublié* est une grâce »accordée par Dieu même au saint auteur!".. Malgré le respect que nous professons pour le savant écrivain dont nous venons de transcrire les paroles, nous ne pouvons nous empêcher de voir dans ces phrases étranges un hommage, au moins indirect, au scepticisme et au mysticisme nébuleux qui, au grand détriment de la vérité et de la bonne littérature, a envahi une certaine classe d'esprits de nos jours; nous ne pouvons nous défendre d'un sentiment de surprise en rencontrant ces niaiseries, qu'on nous permette l'expression, peut-être un peu forte, mais vraie, sous la plume d'un homme aussi sérieux. Nous voudrions pouvoir discuter la question sur le terrain de l'histoire auquel elle appartient: mais comment discuter sur ce terrain, „la beauté morale de l'incertitude"? Comment apprécier „la beauté morale du doute"? Comment concevoir „l'honneur d'être oublié," „la grâce de rester inconnu"? S'arrêter à des futilités de ce genre, n'est-ce-pas transférer une question de critique littéraire, du domaine des faits, de l'histoire, au domaine de l'imagination ou plutôt de la rêverie?"

Onzes inziens is het niet twijfelachtig, aan wiens zijde in deze diskussie de grootste mate van onbevattelijkheid wordt aangetroffen: aan die van den heer Sacy, die den heer Malou las en door hem niet overtuigd werd, of aan de zijde van den heer Malou, die den heer Sacy uitschreef, zijne overdragtelijke taal opvatte naar de letter, en voor proza aanzag het-

geen bedoeld was als poëzie. Wat de heer Malou niaiserien en futiliteiten noemt, ditzelfde — daargelaten of de heer Sacy werkelijk, gelijk wij meenen, gelukkig is geweest in de keus zijner uitdrukkingen — ditzelfde vormt een zeer wezenlijk bestanddeel van de historische methode bij uitnemendheid, en onderstelt een orgaan, dat door den waren historicus niet straffeloos kan worden gemist. De echtheid van een boek, een dokument der min of meer verwijderde oudheid, kan niet wornen gedemonstreerd met enkel materiële bewijzen. Peremptoir zijn deze nooit; onder de schare der argumenten in slagorde, staan zij immer bij het tweede gelid. Wie het woord ooggetuige bezigt, herinnert daarmede tevens aan de menschelijke kortzigtigheid; en te vaak bedriegen ons onze eigen gezigtsorganen, dan dat wij, bij het uitspraak doen in kwestien van authenticiteit, meer dan eene matige waarde zouden hechten aan de verklaringen van een onkritisch voorgeslacht. Er is een punt waar letterkundige problemen aan die van zedelijkheid en godsdienst raken en, evenals deze, ophouden vatbaar te zijn voor een zoogenaamd betoog uit de feiten. Tallooze malen in de 18de eeuw heeft men de verdediging der christelijke waarheid gebouwd op de feiten der evangelische geschiedenis, op het ooggetuigenis van de apostelen en van hunne tijdgenooten. Het gevolg is geweest, dat de evidentie dier waarheid telkens twijfelachtiger is geworden, en dat Lessing en Rousseau zijn moeten komen, om een einde te maken aan de illusien der herleefde scholastiek. Of wil men zich bij zuiver litterarische vraagstukken bepalen: schrandere godgeleerden zullen u zonneklaar bewijzen, dat niemand anders dan de apostel Paulus den Brief aan de Efeziers, of dien aan Titus, of dien aan Timotheus, geschreven heeft en heeft kunnen schrijven, — doch naauwlijks hebt gij weder de oogen geslagen in de bescheiden-zelven, naauwlijks eene schrede voorwaarts gedaan in de studie van het apostolisch tijdvak, of één voor één ziet gij de mijlpalen der theologische demonstratie uit het gezigt verdwijnen en voelt al uwe vorige twijfelingen van nieuws opkomen. Niets is duidelijker dan dat de schrijver der Apokalypse tevens de schrijver van het 4de Evangelie heeft kunnen zijn, moeten zijn, geweest is: dus brengt men u, met

veelheid van argumenten, onder het oog en aan het verstand; argumenten aan de kerkvaders ontleend, aan de handschriften, aan de grammatica, aan alle overheden en magten tegelijk. Slechts dit ééne heeft men tegen zich: de inwendige en aan zedelijke onmogelijkheid grenzende onwaarschijnlijkheid; en niemand zal den datum van beide geschriften kunnen gissen of bij benadering bepalen, niemand iets kunnen vaststellen omtrent hun al of niet apostolischen oorsprong, dan tenzij hij acht geve op de geestelijke beweging waaruit beide voortkwamen, op de omgeving waarin zij ontstonden, op hetgeen zijzelven dienaangaande onderstellen en zijdelings leeren. Deze wederopbouwing nu — en in elk der aangehaalde voorbeelden is iets dat aan onze Thomas-kwestie herinnert en daarop toepasselijk kan worden gemaakt — deze wederopbouwing van het verledene eischt van de zijde des bouwmeesters een vermogen van divinatie dat niet ieders zaak, en dat tevens eene der eigenschappen is, waardoor de beste historici van den tegenwoordigen tijd zich gunstig van hunne voorgangers onderscheiden. Een edele zin kan den heer Sacy ten onregte eene schoonheid te meer hebben doen vinden in den sluijer der onzekerheid, die over den waren schrijver der »Imitatio" hangt; misschien heeft hij ongelijk, wanneer hij onbekend blijven in dit geval voor een bijzonderen zegen des Hemels houdt. Doch behalve dat deze opvatting zijn gemoed vereert, bewijst zij tevens, in weerwil van haar louter negatief resultaat, voor zijn historischen takt; en hierop komt het in deze kwestie voornamelijk aan. Ik voor mij althans kan mij zeer goed denken dat zelfs na den heer Malou gelezen te hebben, iemand nogtans liever geen uitspraak doet ten gunste van Thomas van Kempen. Eerstens, omdat ook van dien goedaardigen en godvreezenden kanunnik, dit letterkundig talent van middelmatige uitgebreidheid, geldt hetgeen de aangenomen spreekwijs leert: dat niemand, al spant hij zich nog zoozeer in, of rekt hij zich nog zoo zeer uit, ook slechts een duim kan toevoegen aan zijne lengtemaat. Dan en voornamelijk, omdat de »Imitatio" als feit of fenomeen niet wezenlijk verklaard is, indien men haar laat ontstaan in den aanvang der 15de eeuw en voortspruiten uit den bodem der nederlandsche devotie van dien tijd: want veel

meer dan in de verhouding van gewrocht tot oorzaak, van vrucht tot stam, staat de »Imitatio" tot deze nederlandsche mystiek in dezelfde evenredigheid, als de bron tot één der beekjes die in haar hunnen oorsprong nemen, of als het meesterstuk van het hoofd eener schilderschool tot de angstvallige kopij daarvan, in later tijd vervaardigd door een kunstenaar van den tweeden rang.

1861.

MAURITS EN OLDENBARNEVELD.

The Life and Death of John of Barneveld, by John Lothrop Motley, 1874. —
Maurice et Barnevelt, Etude Historique,
par Mr. Groen van Prinsterer, 1875.

I

Wanneer Macaulay in zijne studie over William Pitt de voor- en de nadeelen van den parlementairen regeringsvorm gaat schetsen, staat hij bij de eerste maar even stil. Daarover, zegt hij, behoeft niet te worden uitgeweid. De geschiedenis van Engeland gedurende de honderd en zeventig jaren die het Huis der Gemeenten het magtigste staatsligchaam zagen worden; Engelands verbazende en nog toenemende welvaart, haar vrijheid, hare rust, haar grootheid in de kunsten, in de wetenschappen, op het oorlogsveld, het prestige van hare zeemagt, de wonderen van haar krediet, de rijken door haar in Amerika, in Afrika, in Australie, in Azie gesticht, bewijzen in voldoende mate de voortreffelijkheid van Engelands staatsinstellingen.

Hetzelfde of iets dergelijks kan niet wel van Nederland gezegd worden. Naar mate de parlementaire regeringsvorm te onzent allengs een feit geworden is, is Nederland in al de door Macaulay genoemde opzigten achteruitgegaan. De geschiedenis van ons Huis der Gemeenten is de geschiedenis van ons verval. In vergelijking van 1795 zijn wij op dit oogenblik een armoedig volk; onze rust is de rust van een oudemanhuis; in

plaats van vrij, zijn wij beurtelings de hovelingen en de epigonen van het buitenland; er bestaat geen Nederlandsch leger; zoo wij Indie niet hadden zou niemand ons in Europa krediet geven; en had men na 1848 den parlementairen geest zijnen gang laten gaan, dan zouden wij op dit oogenblik ook Indie niet meer bezitten.

Zeer duidelijk is de verklaring, welke Macaulay van dat verschijnsel geeft. Hoe uitnemend ook, zegt hij, de bedoelde instellingen zijn ver van volmaakt. Het parlementair gouvernement is het gouvernement van het woord. In zulk een gouvernement is de magt van het woord de meest gewaardeerde van alle eigenschappen in een staatsman; en die magt kan in de hoogste mate iemands deel zijn, zonder dat hij oordeel bezit, of vastheid van wil, of vaardigheid in het ontcijferen van de karakters der menschen of van de teekenen der tijden, of zelfs maar eene oppervakkige kennis van de beginselen van wetgeving en staathuishoudkunde, of eenigerlei geschiktheid voor het voeren van diplomatieke onderhandelingen of het leiden van een oorlog. Ja, het kan gebeuren, dat juist de eigenschappen, waaraan de redevoeringen van een publiek persoon hare bekoring danken, in den weg staan aan die andere, wier bezit hem in staat zou stellen, in een hagchelijk oogenblik snel en krachtig te handelen. In dat geval verkeerde Charles Townshend. In dat geval verkeerde Windham. Het was een genot, die geoefende en vindingrijke redenaars te hooren spreken. Maar in eene gevaarlijke krisis zouden zij als bestuurders in alle opzigten de minderen zijn gebleken van een man als Olivier Cromwell, die wartaal, of als Willem de Zwijger, die in het geheel niet sprak. Waar de parlementaire regeringsvorm eenmaal wortel heeft geschoten, daar zullen een Townshend en een Windham steeds een veel grooteren invloed uitoefenen dan mannen, gelijk Engelands groote Protector, of dan de grondlegger van het Nederlandsch gemeenebest. Onder dergelijk gouvernement zal de parlementaire gave, ofschoon hemelsbreed verschillend van die, welke in een goed uitvoerend bewindsman of een goed regterlijk ambtenaar geëischt worden, niettemin de voornaamste aanbeveling zijn voor het bekleeden der hoogste ambten, regterlijk of administra-

tief. Uit de regeringsalmanakken dier dagen zou eene merkwaardige lijst kunnen worden zamengesteld van ministers van Justitie zonder regtskennis, van ministers van Marine zonder kennis van de scheepvaart, van ministers van Kolonien die zelfs de namen van dezen niet uit het hoofd kenden, van ministers van Financien die het onderscheid niet bevroedden tusschen vlottende en gekonsolideerde schuld, van ministers voor Indie, die niet wisten of de Mahratten Hindoes of Mohammedanen waren.

Aldus Macaulay, die ons toeschijnt den draad zijner scherpzinnige redenering niet goed vast te houden, wanneer hij ten slotte eensklaps beweert, dat beschaafde babbelaars toch nog altijd de voorkeur verdienen boven onbeschaafde. Doch waarschijnlijk heeft hij dat ongevraagd advies er slechts bijgevoegd, ten einde niemand voor het hoofd te stooten. Het gezonde gedeelte zijner kritiek van den parlementairen regeringsvorm kwam ons in de gedachten, toen wij in Motley's *Barneveld* lazen, welke buitengewone bekwaamheden de Staten Generaal van weleer in 's lands dienaren eischten, en hoe in de eerste plaats Oldenbarneveld zelf daaraan ten volle beantwoordde.

Hendrik IV van Frankrijk, die veel van Oldenbarneveld hield en gaarne zag dat de Vereenigde Nederlanden, hoewel nog een jonge Staat, zich deden gelden in den raad van Europa, was er zeer op gesteld, dat onmiddellijk na het sluiten van het Bestand, de Republiek zich alom door diplomatieke agenten zou doen vertegenwoordigen. Drie namen uit dien tijd danken aan dezen wenk, naast Oldenbarnevelds naam, eene gevestigde vermaardheid: Haga, die de republiek te Konstantinopel, Van der Myle die haar te Venetie, Aerssens vooral, die haar te Parijs vertegenwoordigde. Dat deze gezanten, zegt Motley, wat talenten en kundigheden betreft, voor de vertegenwoordigers van geen enkele der groote mogendheden in Europa behoefden onder te doen, was voor niemand dergenen, die met hen in aanraking moesten komen, een geheim; want de Staten Generaal eischten in hunne diplomatieke agenten kennis der geschiedenis, kennis van het volkenregt, kennis van levende zoowel als van de klassieke talen, kennis van staatkundige gebruiken en van maatschappelijke vormen; in één

woord, de opvoeding van mannen van de wereld en de kundigheden van mannen van studie. Na eeuwen nog is het zoowel een litterarisch genot als een middel tot vermeerdering onzer historische en staatkundige wetenschap, hunne nota's en hunne depeches te lezen. Als kunstwerken vormen zij de waardige tegenhangers der brieven en *Relazioni* der Venetiaansche ambassadeurs, die meesterstukken van diplomatie; gelijk het eene bekende zaak is, dat de vroegste en daaronder sommige van de belangrijkste werken over publiek en internationaal regt door Hollanders geschreven zijn, die gezegd kunnen worden deze wetenschap te hebben uitgevonden.

Bij de vernieuwde belangstelling, door Motley's werk over Oldenbarneveld en door Groen van Prinsterer's protest gewekt, bewijzen de aangehaalde woorden ons de dienst, aanstonds een denkbeeld te geven, niet zoo zeer van de school, waaruit Oldenbarneveld is voortgekomen, als van de pleïade van voortreffelijke land- en tijdgenooten, waaronder hij uitgemunt en te midden van welke hij *facile princeps* is geweest. Mr. Groen bereikt voor een deel hetzelfde oogmerk, wanneer hij met de puntigheid die hem eigen is, de oprigting aanbevelend van een standbeeld voor Oldenbarneveld in plaats van een standbeeld voor Thorbecke, bij wijze van pleister op de wonde Oldenbarneveld Thorbecke's *alter ego* noemt. Nederland is nog geheel onder den indruk van Thorbecke's zijn, en wie aan de schare van den tegenwoordigen tijd een denkbeeld geven wil van hetgeen Oldenbarneveld geweest is, komt op een gelukkigen inval wanneer hij zegt: Stel u vóór een man als Thorbecke ongeveer. — Doch in één opzigt beantwoordt Motley's procédé beter aan het doel. Thorbecke was groot op het gebied der binnenlandsche staatkunde; maar van zulk een overwegenden invloed als door Oldenbarneveld op den loop der gebeurtenissen buiten Nederland is uitgeoefend, geheel Europa door, geeft zijne staatkundige loopbaan in het geheel geen begrip. Zeer onlangs vonden wij gelegenheid er op te wijzen, hoe tot tweemalen toe de nieuwere wereldgeschiedenis Thorbecke als het ware op de onaangenaamste wijze overrompeld heeft. Bij de toen bedoelde gebeurtenissen van 1857 en 1864 kunnen ook die van 1830 gevoegd worden. De Belgische opstand, de opstand in Britsch

Indie, de verdeeling der Deensche hertogdommen, zijn hem telkens onvoorbereid komen overvallen. Wat Palmerston van hem gezegd moet hebben, dat hij een te groot minister was voor zulk een klein land, behoort meer als eene internationale beleefdheid dan als eene naauwkeurige persoonsbeschrijving te worden opgevat. Voor Nederland veel, is hij voor Europa niets geweest. Oldenbarneveld daarentegen vormde met den koning van Frankrijk de ziel der Europesche staatkunde zijner dagen; en het werk van Motley is voornamelijk bestemd om aan te toonen, dat na den dood van Hendrik IV onze Raadpensionaris de eenige staatsman der wereld was, die het naderen van den Dertigjarigen oorlog en van zijne jammeren peilde. In één woord, met Thorbecke staan wij op het gebied der dorps-, met Oldenbarneveld op dat der wereldpolitiek.

II

Het kan niet in ons opkomen, partij te kiezen tusschen den heer Groen en den heer Motley. Ons doel is alleen, eene waardige voorstelling te geven van hunnen strijd, voor zoo ver de opvatting van het karakter van Prins Maurits betreft; en om daartoe te geraken, — want het blijkt niet dat onze twee historici omtrent dat van den anderen hoofdpersoon wezenlijk verschillen, — moet eerst de plaats worden aangewezen, welke volgens beiden Oldenbarneveld inneemt. Wij beweren niet, dat Motley hem te hoog stelt en Mr. Groen het daarin te spoedig met Motley eens is. Oldenbarneveld is een politiek persoon van geheel buitengewone talenten geweest. Wij doen alleen opmerken, dat Motley in dit boek voortgaat met het bijwerken der transfiguratie, waarvan de geschiedenis van geheel de opkomst der Nederlandsche republiek bij hem het voorwerp is. Zijn Oldenbarneveld is een verheerlijkte Oldenbarneveld, gelijk zijn vroeger verschenen Willem de Zwijger een verheerlijkte Zwijger is geweest. De heer Groen, die daarmede wat Oldenbarneveld betreft vrede schijnt te hebben, geeft daarentegen, wanneer het Maurits geldt, niet onduidelijk te verstaan, dat Motley's manier van geschiedschrijven hem te zeer aan een historischen roman doet

denken; en niet in den gunstigen zin dier benaming, zooals wanneer hij zelf erkent dat bijvoorbeeld de schildering van Leicester's karakter in de romans van mevrouw Bosboom Toussaint door geen historicus van beroep overtroffen is, maar in den minder vleijenden van fantastisch en vlugtig. Motley's Maurits is hem een tooneelheld, en zelfs plaatst hij ergens, wanneer eene reeds eenmaal door Motley verhaalde historische anekdote omtrent den Prins voor den tweeden of derden keer in herinnering wordt gebragt, de aanwijzing van dat terugverschijnen tusschen scenische haakjes. Ons komt het voor, dat men het boek juister karakteriseert door het een heldendicht, dan een historischen roman te noemen. *I propose to retrace:* reeds die aanhef heeft eenige overeenkomst met: *Je chante le héros.* De held is Oldenbarneveld, en ook Prins Maurits verschijnt er als eene heldenfiguur. De voorstelling van den een strijdt in het minst niet met die van den ander. Er heerscht integendeel in het boek van den heer Motley eene opmerkelijke éénheid, en indien zijn Maurits vallen moet, is het te vreezen, dat zijn Oldenbarneveld bezwaarlijk overeind kan blijven. Uit dat oogpunt gezien reikt de kritiek van den heer Groen verder dan zij schijnt, en ondermijnt zij het gezag van Motley als historieschrijver in het algemeen; — waar tegenover staat, dat zoo Motley wat zijne beschouwing van Maurits betreft, in zijn geheel blijven kan, hij er dubbel bij wint.

Het is buiten kijf, zegt Motley, dat Johan van Oldenbarneveld, Advokaat der kleine provincie Holland, gedurende veertig jaren van een tijdvak, zoo veelbewogen en vruchtbaar als eenig ander in de wereldgeschiedenis, bij geen der staatslieden van zijne eeuw behoefde achter te staan. Niettemin hebben de bijzondere inrigting der republiek wier leider, en de bijzondere soort van het ambt waarmede hij bekleed was, er om strijd toe bijgedragen, een sluijer te werpen over zijn persoon. Het altijd zwangere brein, de rustelooze en schier alomtegenwoordige hand, de vruchtbare pen, de welsprekende en vaardige tong, werden in menig hagchelijk oogenblik door de vorsten, staatslieden en veldheeren dier dagen, gezien, verstaan, en gehoorzaamd; maar het was niet Johan van Oldenbarneveld, die tot de wereld sprak. De jonge, doch reeds majestueuze republiek

was beligchaamd in »de Hoog-Mogende Heeren Staten Generaal, mijne meesters." Tegelijk gedragen, getooid, en onzigtbaar gemaakt, door dien schaduwrijken titel, volbragt de groote adviserende geest zijne nimmer afgesponnen taak. Al wie in de Nederlandsche archieven de bergen echte stukken doorbladert, staat verbaasd, zoo onophoudelijk ontmoet hij er de hiëroglyfen van den Advokaat. Brieven aan vorsten, aan generaals, aan afgezanten, resolutien van staatsraden, van souvereine vergaderingen, van handelsligchamen, van groote Indische maatschappijen, uitvoerige en diepzinnige vertoogen, juridisch en historisch, over aanhangige Europesche kwestien, beschouwingen over binnenlandsche staatkunde, ontwerptraktaten tusschen de groote mogendheden, instruktien voor het volbrengen van gewigtige zendingen, plannen voor Europesche veldtogten, kombinatien even wijd van omvang als de christenheid, wetenschappelijke expeditien en ontdekkingen, in verband gebragt met het voeren van heerschappij, — al deze papieren, thans met het ironisch stof der eeuwen bedekt, vervat in een schrift, dat Oldenbarnevelds hand op cijferschrift doet gelijken, zijn, behoorlijk in het net geschreven en voorzien van het grootzegel der hooghartige burger-aristokratie, eenmaal het voorwerp geweest van de nauwlettende aandacht der geheele beschaafde wereld. Het leven van weinig publieke personen in den loop der eeuwen is met de geschiedenis van hun eigen volk zoo naauw verbonden geweest als het zijne. Maar ook van weinig groote mannen is de naam buitenaf zoo onbekend gebleven, of zoo vreemd geworden in den mond van het nageslacht. En toch staat het vast, dat zoo Willem de Zwijger de Vereenigde Nederlanden onafhankelijk heeft gemaakt, Oldenbarneveld de stichter van het Gemeenebest zelf geweest is. Hij was nimmer in de gelegenheid, en zou misschien nimmer in staat geweest zijn, aan zijn land zulke geheel buitengewone offers te brengen als de Prins. Doch van zijne jeugd tot in hoogen ouderdom diende hij het met onafgebroken pligtgevoel, en daarbij met zulk een onwrikbaar vast voornemen, zulk een ruimen blik, zulk eene vaste hand, en zulk een vindingrijken geest, dat geen zijner landgenooten er zelfs naar staan kon, hem te evenaren. Had het land, waarvan hij gedurende eene zoo lange reeks van ja-

ren de eerste burger is geweest, tot heden onder de wereldrijken denzelfden rang blijven innemen als in de 17de eeuw, dan zou Oldenbarnevelds naam op dit oogenblik welligt over de geheele aarde even gemeenzaam bekend zijn, als thans onder klein en groot in Nederland zelf. Als waren er geen twee en eene halve eeuw sedert zijnen dood verloopen, is ook nu nog daar te lande schier het noemen alleen van Oldenbarneveld voldoende, om den staatkundigen hartstogt te doen opflikkeren in vurige vereering of in geestdriftigen haat. Die naam is zoo zeer de type van eene staatspartij, eene politiek, en een geloof; is zoo onafscheidelijk verbonden met de herinnering van een groot historisch konflikt, dat zelfs de bezadigden, de naauwgezetten, de goed ingelichten en de vaderlandslievenden onder zijne eigen landgenooten, moeite hebben over Oldenbarneveld te spreken en volkomen onpartijdig te blijven. In 1547 te Amersfoort geboren uit oud en patricisch bloed van vaders- en moederszijde, bezat hij geen noemenswaardig vermogen en heeft hij van zijne jeugd af vlijtig moeten studeren en hard werken. Had een geslachtsboom hem ontbroken, het zou hem vrij hebben gestaan, met het oog op de eminente plaats hem door het goddelijk regt der schranderheid in de wereld aangewezen, er zich zelven te hooger om te schatten; maar toen op zijn ouden dag de Vader der leugenen, bij monde van vijanden en lasteraars, hem voorstelde als een misdadiger, uit misdadigers gesproten en afkomstig uit de onreinste krotten der menschheid, regtvaardigde hij eenmaal en voor goed (en wie die het hem ten kwade duidt?) zijne overoude en eervolle afkomst. Grondig waren zijne studien geweest aan de hoogescholen in Holland, Frankrijk, Italie, en Duitschland. Nog een jongeling zijnde behoorde hij tot de eerste praktizijns van zijnen tijd. Daar zijn manlijke leeftijd nagenoeg was zamengetroffen met den grooten vrijheidsoorlog, had hij verscheiden jaren op zijne eigen kosten als vrijwilliger gediend. Bij eene der mislukte en noodlottige pogingen om het belegerd Haarlem te ontzetten, verloor hij bijna het leven, en bij de heldhaftige verdediging van Leiden gaf hij zich zóó bloot en haalde zich zulk eene zware ziekte op den hals, dat hij geen getuige kon zijn van de blijdschap bij het ontzet. Sedert was hij voor de regtban-

ken in Holland met goed gevolg als advokaat opgetreden, tot hij op den betrekkelijk jeugdigen leeftijd van negen-en-twintig jaren tot den belangrijken post van eersten pensionaris van Rotterdam werd benoemd. Zoo lang Willem de Zwijger leefde, was die groote vorst alles in allen voor zijn land, en Oldenbarneveld was trotsch en gelukkig, onder 's Prinsen vertrouwdste raadslieden te behooren. Na den dood van den Prins, toen de meesten (hij niet) het als eene daad van krankzinnigheid beschouwden, den jongen Maurits, pas zeventien of achttien jaren oud, tot Stadhouder te verheffen, was Oldenbarneveld de man, die eerst te Londen, daarna te Parijs, over het aanvaarden der souvereiniteit ging onderhandelen. Vijfmalen heeft hij op die wijze aan het hoofd van gewigtige ambassaden gestaan. Hij was het, die Leicester tot den aftogt dwong en Maurits tot Stadhouder, eerst van Holland, later van Gelderland, Utrecht en Overijssel deed aanstellen. In 1586 liet hij zich de benoeming tot Advokaat van Holland welgevallen, onder de fiere voorwaarde, dat zoo Holland ooit weder aan Spanje kwam, hij ontslagen zou zijn van zijnen eed. Zijn broeder Elias verving hem als pensionaris van Rotterdam, en van dat oogenblik werd Johan's geschiedenis de geschiedenis der Republiek. Geleidelijk, zonder kuipen, zonder buitensporige eerzucht, alleen door de magt der omstandigheden en het hem aangeboren gezag, werd hij het politieke hoofd der Unie. Hij schiep en handhaafde in die betrekking een stelsel van openbaar krediet, dat, de omstandigheden in aanmerking genomen, een wonder van schranderheid mogt heeten. Zonder de Republiek uit te putten, liet hij haar twaalf millioen 's jaars opbrengen, wat even veel was als hetgeen Spanje en Frankrijk, en een derde meer dan wat Engeland destijds vermogt. Toen Hendrik IV vrede met Spanje had gesloten, overreedde Oldenbarneveld hem dat een bondgenootschap tusschen Frankrijk, Engeland, en de Republiek, het eenige middel was om Spanje's overheersching te breken; en zoo duidelijk wist hij het belang dier alliantie voor koningin Elisabeth te maken, dat zij tot hem zeide, naar haar kin wijzend: »Ik zal ulieden helpen, al reikte u het water tot hier!" Vijf jaren later vertrok Oldenbarneveld nogmaals naar Engeland, om

Jacobus I met zijne troonsbestijging geluk te wenschen. Daarna volgde het Bestand, dat geheel en al zijn werk was; daarna de kerkelijke strijd binnenlands en, in verband daarmede, het konflikt met Maurits.

In laatstgenoemden strijd geeft Motley Oldenbarneveld ongelijk; in zoover Oldenbarneveld (volgens eene vroeger gebezigde formule), wat zijn handhaven van het staatsgezag tegenover de kerkelijken betreft, zich meer een kampioen van vrijheden, dan de kampioen der vrijheid toonde. Doch Motley kan hem dit te gemakkelijker vergeven, omdat hij de geschiedenis der Dordtsche Synode buiten zijn kader heeft gesloten. In alle andere opzigten is Hollands Advokaat hem de onovertroffen staatsman zijner eeuw, en ziet hij in hem, zonder het te zeggen, een soortgelijk politiek genie, als in onzen leeftijd door de eenen in prins Bismarck vereerd, door de anderen gevreesd, door allen bewonderd wordt.

III

Doet Motley's Oldenbarneveld ons aan prins Bismarck, zijn Maurits doet aan graaf Moltke denken; een Moltke, jonger in jaren, pas twee en veertig, maar van hooger geboorte en digter bij den troon. Met het Bestand verminderde zijn aanzien zeer; maar daarvóór, zoo lang de oorlog duurde, had hij een bijna koninklijken staat gevoerd. Dagelijks zaten tweehonderd officieren bij hem aan. Eerste edelen van het buitenland, jonge prinsen van den bloede, waren zijne leerlingen of zijne pages. De schittering van het militair gezag, en het ontzag inboezemende zijner onbetwiste meesterschap in hetgeen destijds voor de wetenschap der wetenschappen gold, omgaven hem met een glans van grootheid, die de afgunst van menig gekroond hoofd verdiende op te wekken. Zijne overvloedige traktementen, nog vermeerderd door zijn aandeel in den oorlogsbuit, verschaften hem een bijna koninklijk inkomen, ook vóór de dood van zijn ouderen broeder Filips Willem, hem erfgenaam had gemaakt van het prinsdom van Oranje en de daaraan verbonden bezittingen. Een vijand van tegenspraak, wille-

keurig van aard zoowel als door militaire gewoonte, gevoelig voor aanmerkingen, sedert jaren zonder meester in het behartigen van hetgeen onder 's lands belangen bovenaan stond, beroofde het sluiten des Bestands hem van zijne voorname bezigheid en zag hij zich, ofschoon de Republiek hem uit hare kas een ruim jaargeld toelegde, genoodzaakt rond te komen met vergelijkenderwijs beperkte middelen. Doch die gedesœuvreerde en half ontluisterde Maurits is niet de Maurits dien men zich heeft voor te stellen. Deze was na Hendrik IV de eerste man van het Europa zijner dagen. Hem omringde die tastbare dampkring, welke de magt een zoet vergif doet gelijken, en door wier gulden schemerschijnsel het oog der schare in den sterveling een bovennatuurlijk man waant te aanschouwen. Voortdurend was de aandacht der geheele beschaafde wereld op hem gevestigd. Het nieuwere Europa had vóór hem geen begrip gehad van zulk stededwingen, zulk bivakkeren, zulk eene legertucht, zulk wetenschappelijk oorlogvoeren. De aristokratische jeugd uit alle landen stroomde naar zijn legerkamp om onderwijs te bekomen in het bloedig spel: want door vlijtige studie der Griekschc en Romeinsche schrijvers had hij de edele kanten van het militaire leven weder in eere gebragt; had hij tot den rang eener kunst verheven, hetgeen maar sedert al te lang in een slagters-, maraudeurs-, en rooversbedrijf was ontaard. Door hem was met onbetwistbaren heldenmoed de schitterendste geregelde veldslag zijner eeuw geleverd en gewonnen. Hij was een hoofdpersoon der toenmalige geschiedenis van den dag in Europa. Heidensche volken beschouwden hem als een toongever onder de souvereinen der Christenheid. De Keizer van Japan noemde hem zijn koninklijken broeder en betuigde zijne verlegenheid, dat een vorst van dien rang, wiens roem door de geheele wereld verbreid was, zijne onderdanen naar zulk een ver en onbekend land had gezonden, en den heerscher over dat rijk eene vriendschap had doen aanbieden, welke hij zich bewust was niet te verdienen. Sedert zijne meerderjarigheid was hij een leger-aanvoeder geweest, een aangewezen gebieder, en bij het sluiten van het Bestand had hij den vollen manlijken wasdom bereikt. Van keizerlijke afkomst, en regt-

streeks of door aanhuwlijking vermaagschapt aan de eerste regerende vorstenhuizen, een erkend meester in de koninklijkste der kunsten, was hij van de stof waaruit koningen gemaakt werden, en behoorde hij, krachtens hetgeen toen voor goddelijk regt gold, tot de familie der koningen. Alleen zijn vaders dood was oorzaak geweest, dat deze niet op den troon van Holland was verheven; en waarschijnlijk zou die souvereiniteit over de halve Unie zich spoedig over al de zeven Provincien hebben uitgestrekt, — om niet te spreken van de geenszins fantastische kans eener vereeniging van deze met de tien nog onder Spanje staande provincien tot één koningrijk. Zulk een rijk der Vereenigde Nederlanden zou sterker bevolkt en bloeijender zijn geweest, dan het toenmalig Groot Brittannie en Ierland. De Nederlanden waren van lieverlede eene konfederatie van aristokratische republieken geworden; niet omdat het stichten eener republiek doel was geweest, maar omdat zij geen koning konden krijgen. De papieren betreffende het aanbieden der grafelijke souvereiniteit aan Prins Willem waren nog in Maurits' bezit, en weinige jaren vóór het Bestand had er eene geheime bijeenkomst van voorname mannen plaats gehad, door Oldenbarneveld uitgelokt en voorgezeten, waarin men overwogen had, in hoever het gepast en uitvoerbaar zou zijn, den zoon te bekleeden met de souvereiniteit, welke in het wezen der zaak tot de attributen des vaders had behoord. De bezwaren werden zoo vele, en het gevaar voor Maurits zoo groot geacht, dat zijne beste vrienden, waaronder buiten kijf de Advokaat van Holland moest gerekend worden, het plan huns ondanks hadden losgelaten. Doch thans, nu de jongeling een gelukkig en geoefend veldheer was geworden, aan wien het land zulke groote verpligtingen had, was er geen enkele reden, waarom hij niet naar het opperbestuur zou staan. De Provincien hadden zich niet verbonden eene republiek, maar veeleer eene monarchie te zullen vormen, en hoewel de kroon in het geheim door Hendrik IV begeerd werd, kon zij nu met geen mogelijkheid iemand anders dan Maurits worden aangeboden. Het deed geen afbreuk aan zijn karakter, wenschen te koesteren, waarin op zichzelf niets misdadigs stak. Beiden, zijne kracht en zijne faam, waren thans in vollen bloei:

twee en veertig jaren en een waardig martiaal voorkomen. Zijne gelaatstrekken waren onbetwistbaar schoon, maar niet zonder onderlinge tegenspraak: van boven louter geest, van onderen louter zinlijkheid. Zijne lichtblonde haren begonnen te dunnen, maar nog geenszins te grijzen; het voorhoofd was glanzig, opgeruimd, en teekende nadenken; de helderbruine oogen lagen in kassen van buitengewonen omvang; de neus was regt, fijn, ietwat gebogen, welbesneden. Doch scherp kontrasteerden met dit alles de breede sensuële mond, de dikke lippen, de zware afhangende benedenkaak, de luttele baardstoppels op de glimmende wang, de muisvale knevel en de muisvale sik. Nogtans maakte het geheel, gelaatstrekken en gestalte te zamen genomen, den indruk van een man en gebieder. Van jongs af hadden magt en schranderheid haar stempel op hem gedrukt. Tafelgenot was hem onverschillig, maar de minnaar in hem haakte naar afwisseling, en erkende geen teugel. Zijne huishouding dreef hij naar een vast plan en was in geldzaken eer schriel dan gul. Al zijne brieven, rekeningen, depêches en andere papieren, onbelangrijk of gewigtig, las hij zelf; maar eigenhandig schreef hij weinig, zoodat zijne korrespondentie, in onderscheiding van die zijns doorluchtigen vaders, niet veel karakteristieks aanbiedt. Hij ging eenvoudig, maar niet slordig gekleed, altijd eender: wambuis en broek van eene bruine wollen stof, een zijden vest, een korten mantel, geboord met fluweel, een kleine geplooide halskraag, en buitengewoon wijde stevels. De modezieke Fransche officieren, die, om te pronken met hunne fraaije beenen, zulke naauwe laarzen droegen dat het zweet hun op het voorhoofd parelde van het aantrekken, wekten zijn spotlust op; en hij predikte door leer en voorbeeld, dat een officier op elk uur van den dag en van den nacht zijne laarzen moest kunnen aanschieten en te paard stijgen. De eenige sieraden, die hij zich gunde, — officiële gelegenheden uitgezonderd, — waren een goud gevest aan zijn beroemden degen, en een koord van diamanten om zijn vilten hoed.

IV

Twintig jaren ouder dan Maurits, was Oldenbarnevelt bij het sluiten van het Bestand reeds een man van in de zestig, hoog en majestueus van gestalte, met een groot vierkant gelaat, blaauwe oogen, waaruit de met gezag bekleede heerscher sprak, een breed voorhoofd, en een grijzenden baard. Welsprekend met mond en pen, toegerust met de gave des overredens, meester in de kunst veel te zeggen met weinig woorden, hechtte hij, bij het spreken zoowel als het stellen, meer aan de zaken dan aan een sierlijken vorm. Ofschoon tuk op regeren, — wat hij zich bewust was, met zijnen aanleg te strooken en het algemeen ten goede te komen, — was ijdelheid hem bijna vreemd en had hij niet de minste eerzucht als schrijver. Met de stapels zijner handschriften, die thans beschimmeld en vergeten in archieven sluimeren, kon menig boekdeel worden zamengesteld. Ware uit de taal, waarin zij zijn opgesteld, eene wereldtaal gegroeid, zij zouden, als eene uitnemende toelichting tot de geschiedenis en de politiek zijner eeuw, deze menigmaal ver vooruit, met aandacht verdienen bestudeerd te worden. Doch om stijl gaf hij niet, en voor de nakomelingschap is stijl dikwijls het meeste. Het voertuig gaat niet zelden bij haar boven de lading. Oldenbarneveld is vergeten; Hugo de Groot, zijn leerling en in vele dingen zijn lotgenoot, leeft nog altijd in de herinnering voort. Toch stond Oldenbarneveld oneindig hooger als praktisch staatsman, als wetgever, en bovenal als man van karakter. Ofschoon klassiek gevormd, schreef hij zelden in het Latijn en maar enkele malen in het Fransch. Zijne eerzucht was: degelijkheid in het betrachten van hetgeen hij als zijn pligt beschouwde. Dáár vroeg hij Gods zegen op, en hechtte geen overdreven waarde aan de loftuigingen der menschen.

Zoo was Oldenbarneveld en zoo was Maurits, de soldaat en de staatsman. Voor de Republiek was het een groot voorregt, twee zulke uitnemende en elkander zoo gelukkig aanvullende krachten te bezitten. Maar zij zouden niet ten einde toe blijven zamenwerken. Maurits stond Oldenbarneveld

niet in den weg, maar Oldenbarneveld Maurits; dat bleek, toen de vrede den laatste tot werkeloosheid doemde, terwijl de eerste de invloedrijke man bleef.

Hier zijn wij aan die historische anekdote genaderd, waaraan de heer Motley de beteekenis hecht van een welgestaafd en lichtverspreidend feit, terwijl de heer Groen haar nagenoeg voor eene fabel houdt. Maurits, beweert Motley, hield het er voor dat Oldenbarneveld, die vroeger niet ongunstig gestemd was geweest ten aanzien zijner verheffing tot souverein vorst, sedert het sluiten van het Bestand anders begon te denken en het opperbestuur liever zelf bleef uitoefenen. Zelfs werd de Advokaat (zoo verhaalde naderhand de zoon van den Franschen gezant Du Maurier, op grond van hetgeen hij herhaaldelijk uit zijn vaders mond zeide vernomen te hebben) in het geheim en met beleid over dat onderwerp gepolst, en wel door de Prinses-douairère, Louise de Coligny, weduwe van den Zwijger. Zij deed dien stap op aansporen van Maurits, die haar gezegd had er niet aan te twijfelen, dat zoo Oldenbarneveld zijne verheffing wilde, deze verzekerd was, en die haar te verstaan had gegeven, dat haar zoon Frederik Hendrik, aangezien hij zelf besloten had nimmer een huwlijk aan te gaan, zijn opvolger zou zijn. De Prinses, eene beminlijke vrouw, àanbad haren zoon. Met hart en ziel de belangen van het Huis van Oranje-Nassau toegedaan en vol bewondering voor het hoofd van dat geslacht, had zij een langdurig onderhoud met Oldenbarneveld, maar zeide hem niet, althans niet waarschijnlijk, dat het plan, hetwelk zij hem kwam blootleggen, haar door Maurits aan de hand was gedaan. De Advokaat speelde met haar open kaart en sprak uit den grond zijns harten. Hij betuigde, een warm aanhanger van haar Huis te zijn, den diepsten eerbied te gevoelen voor de deugden, offers, en talenten van haar onvergetelijken gemaal, en een levendig verlangen te koesteren om alles te doen wat de belangen kon bevorderen van den zoon, die zich het geslacht, waaruit hij stamde, zoo waardig had getoond. Doch hij bewees haar, dat Maurits, door naar de souvereiniteit te staan, naar zijn eigen ondergang stond. De Hollanders, zeide hij, werden gaarne overreed, maar ongaarne

gedwongen. Zegevierend hadden zij het juk van een magtig koning afgeschud, en het was hoogst onwaarschijnlijk, dat zij thans bereid zouden bevonden worden, eene eenhoofdige regering te dulden, van wien ook. De zucht om zich los te maken uit den greep van Spanje, had hen weleer de souvereiniteit doen aanbieden aan verschillende regerende vorsten. Doch nu zij den vrede bedongen en hunne onafhankelijkheid veroverd hadden, en niet meer behoefden te vreezen voor Spaansche wreedheid of Fransche kabalen, sidderden zij bij de gedachte aan de gevaren, waaraan het koningschap hen had blootgesteld. Hij hield het er voor, dat zij in staat zouden zijn den eerste den beste, die het bedoelde voorstel deed, in stukken te scheuren. Maurits, deed hij opmerken, was oneindig gelukkiger in zijn toenmaligen staat, dan het geval zou zijn indien hij de vervulling erlangde van wenschen, zoo strijdig met zijn eigen bestwil. De schittering van het koningschap was een dwaallicht, dat hem naar een afgrond zou lokken. Hij was thans bekleed met de magt van een souverein, zonder de afgunst op te wekken, welke haar overal vergezelt. Hij *was* souverein, en behoorde daarom, evenals zijn vader, een ijdelen naam te versmaden, die hem slechts gehaat kon maken. Want het was van algemeene bekendheid, dat Willem de Zwijger niets anders had gedaan dan toegeven aan allerlei aandrang van buiten, en hij er eindelijk in had berust, datgene aan te nemen, wat hij in het belang des lands nuttig achtte, maar hem zelven onverschillig was. Maurits was kapitein-generaal en admiraal-generaal van vijf provincien. Hij stelde gouverneurs aan, en had alle militaire benoemingen in zijne hand. In de burgerlijke benoemingen had hij een aandeel. Zijne voordeelen en zijne magt waren dezelfde als die der oude graven in Nederland, die der hertogen van Bourgondie, van keizer Karel V in persoon. Elk beijverde zich op dit oogenblik, zijne traktementen te verbeteren, hem eene schitterender positie te verzekeren. Slaagde hij er in, zichzelven tot koning te doen verheffen, dan zouden de lieden hem van elke uitgaaf een verwijt maken, tot van de linten zijner pages en de strikken op de schoenen zijner lakeijen toe. Hij beriep zich op de jaarboeken van Hollands geschiedenis

om de Prinses te overtuigen, dat er bijna geen souvereine graaf geweest was, tegen wien zijne onderdanen niet in opstand waren gekomen: waarbij de gewone loop van zaken was, dat zij het voorplein van 's vorsten kwartier in Den Haag binnendrongen, en hem naar het leven stonden. Deze vertoogen deden de oogen van Louise de Coligny opengaan, en van toen af bezwoer zij haren stiefzoon, een plan te laten varen, dat niet anders dan noodlottig kon worden voor zijne fortuin, zijne rust, en het heil des lands. Maurits hoorde haar koel aan, haalde de schouders op over de redeneringen van den Advokaat, en koesterde van dien dag af een stillen wrok tegen hem. De Prinses bleef tot op het laatst de zaak van Oldenbarneveld toegedaan.

Zoo werd de grond gelegd, besluit Motley, eener onverzoenlijke vijandschap, die, aangeblazen door theologischen haat, de vredesjaren in eene hel zou doen verkeeren, de Provincien berooven van de rust, die zij zoo zeer behoefden, en uitloopen op een onherroepelijk treurspel. Reeds in 1607 had François Aerssens de verwijdering tusschen den Prins en den Advokaat als zoo hoog geloopen en zoo onherstelbaar geschetst, dat één van beiden het land zou moeten verlaten. Ook liet hij straffeloos in zijn hôtel te Parijs de fabel opdisschen, dat volgens Hendrik IV de Advokaat de zijde van Spanje gekozen had, en Prins Maurits wèl zou doen, hem in een zak te binden en in zee te doen werpen.

Maurits was geen theoloog, maar alleen een trouw kerkganger. De leeraar zijner voorkeur, tevens zijn hofprediker, was Uytenbogaert, de voorvechter der arminianen, de steller der remonstrantie, de raadsman en vriend van Oldenbarneveld en De Groot. Wel een bewijs, dat hij aanvankelijk geen partij gekozen had in den strijd, die destijds de eene helft der Nederlanders tegen de andere in het harnas joeg, — het leerstuk der volstrekte voorbeschikking. Maar hij wist, dat de Advokaat niet had willen luisteren naar de voorstellen zijner stiefmoeder omtrent het opdragen der souvereiniteit. Zijn gewone zeggen was, dat hij »aan de voorbeschikking geene kennis had, en niet wist of zij groen of blaauw zag; hij wist alleen, dat *zijn* fluit en die van den Advokaat niet ligt te zamen mu-

ziek zouden maken". Dit weinige was hem van de predestinatie bekend, dat zoo de Advokaat en zijne vrienden den Prins van Oranje Nassau, den held van Nieuwpoort, den oorlog verklaarden, de Advokaat en zijne vrienden gepredestineerd waren, het gelag te betalen.

Vóór het bestand was van Maurits' talenten als staatsman nooit gebleken. Doch de onwil van den Advokaat in het bevorderen van 's Prinsen wenschen, riep bij dezen eene sluimerende roeping wakker. Het praatje, dat Oldenbarneveld het met Spanje hield, vond weldra in den Prins een ijverig verspreider. Niet dat hij er voor zich zelven geloof aan sloeg, misschien, maar hij doorzag dat dit middel het ware was, om Oldenbarneveld in de openbare meening zijner landgenooten te gronde te rigten. Het gold bij hem voor een axioma, dat de Advokaat in de soldij van Spanje stond. »De Advokaat", zeide hij tot graaf Cuylenborg, »is regt toe regt aan op reis naar Spanje, maar wij zullen zien, wie van ons tweeën de langste beurs heeft." En nog in een ander opzigt toonde hij ten dezen, een even schrander staatsman als vermaard veldheer te zijn. »Er zijn twee partijen in het land", zeide hij, »die van Oranje en die van Spanje; hoofden der Spaansche faktie zijn de twee politiek-kerkelijke arminianen Uytenbogaert en Oldenbarneveld." Het scheppen der leus: *Oranje en Spanje!* was een meesterstuk van politieke berekening. Aangaande Maurits, den Oranjezoon, kon niemand twijfelen welke zijde hij hield; zoodat het odium, met de aartsvijanden van Nederlands staatkundige vrijheid en Nederlands gereformeerd kerkgeloof te heulen, geheel en al op Oldenbarneveld en de zijnen viel.

Dit zijn maar een paar trekken; doch zij volstaan om een denkbeeld te geven van de stelling, welke Maurits, volgens Motley, allengs tegenover Oldenbarneveld is gaan innemen. De Prins heeft den Advokaat nooit naar het leven gestaan, en alleen de laster heeft hem kunnen aanwrijven, dat de dag van Oldenbarnevelds dood een vreugdedag voor hem geweest is. Maar hij wilde den val des Advokaats en zijne eigen verheffing. Daarom alleen — want de kerkelijke strijd liet hem overigens koel — koos hij de partij der orthodoxie. Zijne ken-

nis van de kaart des lands had hem de overtuiging geschonken, dat bij eene omwenteling het puritanisme de overwinning moest behalen op de meer wijsgeerig getinte denkwijze der remonstranten; doch die wetenschap was bij hem strategie, geen overtuiging. Koelbloediger dan Cromwell, die met den stroom der tale Kanaäns medeging en zelf een dweeper was, heeft Maurits de dweepzucht van derden als hefboom aangewend, om te vertillen wat hem op een ander gebied in den weg stond.

V

Lijkt het? vraagt men onwillekeurig, na kennis gemaakt te hebben met het fraaije portret, door Motley van Prins Maurits geteekend. Mr. Groen van Prinsterer antwoordt: volstrekt niet. Het is fraai als een roman van Walter Scott, fraai als eene tragedie van Shakespere; men zou er onder kunnen schrijven: *Macbeth, gij zult koning zijn!* Maar het is een fantaisie-portret. Nooit heeft Maurits naar den inwendigen mensch er zoo uitgezien, nooit zoo over Oldenbarneveld gedacht of gesproken, nooit zich zulk een meester in de machiavellistische staatkunde getoond. De Maurits der werkelijkheid, gelijk men hem uit de korrespondentie met graaf Willem Lodewijk van Friesland kent, is geweest een uitnemend veldheer zonder buitengewone politieke bekwaamheden; besluiteloos van aard, onverschillig. Willem Lodewijk heeft hem keer op keer moeten aanzetten tot handelen tegen Oldenbarneveld op politiek- kerkelijk terrein; zonder Willem Lodewijk, die na de volbragte omwenteling gematigheid predikte, zou Maurits nimmer tegen Oldenbarneveld zijn opgestaan; Oldenbarnevelds dood, die door Willem Lodewijk als eene ramp betreurd werd, liet Maurits wel is waar koel, maar is nimmer door hem begeerd. In één woord, Oldenbarneveld is niet gevallen door een komplot, allerminst door een, waarvan Maurits de ziel was, maar door de magt der omstandigheden, en omdat hij, door niet te willen toestemmen in het bijeenroepen

eener Nationale Synode, het gereformeerde volk achter de kiezers tegen zich in het harnas had gejaagd.

Het is niet oneigenaardig, dit resultaat der onderzoekingen van den heer Groen mede te deelen met de woorden van den heer Fruin. Groen's tegenschrift toch is vooral bestemd te doen uitkomen, dat hij met zijn gevoelen niet alleen staat, maar andere bekwame vaderlandsche historici, ofschoon met hem in godsdienstige en politieke denkwijze verschillend, reeds ettelijke jaren geleden, in het bepalen van Maurits' karakter het volkomen met hem eens zijn geweest, en hun op feiten en teksten gebouwd oordeel de voorstelling van den heer Motley *a priori* en onherroepelijk te niet heeft gedaan. Onder die bondgenooten rekent hij Bakhuizen van den Brink, en vooral den Leidschen hoogleeraar Fruin. Deze schreef in den *Kunst- en Letterbode*, verslag gevend van het in 1858 verschenen 2de Deel der 2de Reeks van de *Archives:*

»Oldenbarneveld is niet door een *kabaal* van weinige persoonlijke vijanden ten val gebragt; *het volk is het dat hem heeft omgestort.* Prins Maurits, toen hij den Advokaat gevangen nam, misschien zelfs toen hij hem overgaf om te sterven, volvoerde *wat de meerderheid des volks van ganscher harte wenschte.* Want Oldenbarneveld had de godsdienstige overtuiging der ijverigste gereformeerden diep gekrenkt; hij had in den laatsten tijd in lijnregten strijd met den volkswil geregeerd. *Zijn ongeluk was de oligarchische regeringsvorm, dien hij zelf had helpen invoeren.* Ten gevolge van de onlusten gedurende Leicester's landvoogdij was het voortdurend streven der Staten en van den Advokaat geweest, de burgerij van allen regtstreekschen invloed op het bestuur te berooven. Nu leden zij de natuurlijke en geregte straf voor die verkeerdheid. Oldenbarneveld wist dat hij de wettige regering op zijne hand had, en daarmeê meende hij alles te hebben. Het volk mogt ontevreden zijn, maar het moest gehoorzamen. Binnen den kring der wettelijkheid sloot hij zich op en rekende hij zich veilig. Maar een omwenteling verbrak dien kring en trof den gehaten staatsman. Ware de regering minder aristokratisch geweest, had zij den geregelden invloed van den volkswil en van de volksvooroordeelen gevoeld, het zou tot zulk een uiterste niet

gekomen zijn. Wij kunnen ons verzekerd houden dat, als de Advokaat met de burgerij te doen had gehad, hij, die zoo behendig de Staten wist te winnen en te leiden, ook verstaan zou hebben het volk voor zich in te nemen en naar zijne hand te zetten. Maar de aristokraat minachtte het onberegtigde volk, en lette niet op zijne wenschen en hartstogten. En het volk, dat zijn wil niet wettelijk kon laten gelden, moest wel geweld te baat nemen. Eene omwenteling werd onvermijdelijk... Aan onze republiekeinsche staatsmachine ontbrak de veiligheidsklep; de kwade humeuren, die geen uitweg vonden, deden den ketel springen en doodden den onvoorzigtigen machinist.

»De vrienden van Oldenbarneveld laten zich niet zelden tot overdrijving en onbillijk oordeel verleiden. Er zijn er die de teregtstelling van den Advokaat, aan wien het land zoo oneindig veel verpligt was, zulk een gruwelijke misdaad rekenen, als alleen zeer slechte menschen hebben kunnen begaan. Zij houden Maurits en zijne handlangers van boos opzet verdacht. Zij bedenken niet, dat er hoogst zelden opzettelijk en met bewustheid kwaad wordt bedreven; dat de mensch begint met zich zelf te bedriegen, en zich opdringt dat hem door eer en pligt wordt geboden, hetgeen hij om onedele beweegredenen gaat uitvoeren. De mensch veinst voor niemand meer dan voor zich zelven. Zoo is het ook in 1618 gegaan; een onbevangen onderzoek van al de bescheiden, waarop wij ons oordeel moeten vestigen, leert het overtuigend. De handelende personen dier bloedige tragedie, de hoofdpersonen althans en de groote menigte die hun aanhing, waren in de heilige overtuiging dat het heil van staat en kerk hun voorschreef wat zij deden. *Maurits en Oldenbarneveld beide waren evenzeer ter goeder trouw*." —

Niemand meene, dat de verdienste van den heer Groen, ten dezen, alleen hierin bestaat dat hij de woorden van Fruin aangehaald en, om hunne kracht des te beter te doen uitkomen, ze hier en ginds onderschrapt heeft. Zijn boek is integendeel in zijne soort even bewonderenswaardig als dat van den heer Motley. Op de daad zou men aanmerking kunnen maken, in zoover deze te zeer als een *point d' honneur* wordt

voorgesteld, ofschoon het voor de geschiedenis er niet op aankomt, of een vorst uit het Huis van Oranje al dan niet gedacht en gehandeld heeft, zooals Motley het Maurits laat doen; maar het geschrift zelf is meesterlijk. De inkleeding, schijnbaar ongelijkmatig en kwalijk zamenhangend, doet dezelfde uitwerking als die van *Max Havelaar*; uitweidingen zonder tal, verwijzingen, noten tot toelichting van noten, eene Hollandsche zinsnede om eene Engelsche op te helderen, een weinig Duitsch, veel Fransch, oude spelling, nieuwe spelling, bladzijden die met romeinsche cijfers, bladzijden die met arabische gepagineerd zijn, bladzijden die bij de arabische nog een sterretje voeren, alles door elkander. Een eerstbeginnende, die zulk een boek durfde schrijven, zou door de kritiek naar huis worden gezonden; maar geen nood. Eerstbeginnenden *kunnen* zulk werk niet leveren; en dat het er zoo vreemd uitziet, komt alleen hier vandaan, dat de schrijver, berstend als het ware van feiten en opmerkingen, waarmede hij drie dikke deelen kon vullen, al zijne kunst heeft te hulp geroepen, om de regts en links uitpuilende stof zoo mogelijk binnen één boekdeel van matigen omvang zamen te dringen. De beste helft van een menschenleven is noodig geweest, om tot het schrijven van *Maurice et Barneveld* in staat te stellen.

De zaak is daarmede echter niet uit. Het verschijnen van 's heeren Motley's werk is eene dagteekening geweest in het leven van den heer Groen. Thans, nu van zulk eene gevierde zijde zulk een klad op de nagedachtenis van een der Prinsen uit het Huis van Oranje Nassau werd geworpen, thans kwam het er voor den uitgever der *Archives* bovenal op aan, zich te regtvaardigen wegens het advies in 1835 door hem aan koning Willem I gegeven. "La Maison d'Orange Nassau peut librement ouvrir ses Archives et justifier par là-même le haut rang qu'elle a depuis longtemps occupé." Wij gaven reeds te verstaan dat dit: *Nu of nooit!* van den heer Groen, het hart der kwestie niet raakt. Geschiedvorschers zijn niet verantwoordelijk voor den inhoud der stukken, die zij openbaar maken, of voor de karakters, die zij te schilderen hebben. Aangenaam kan het voor den heer Groen geweest zijn, Motley uit de bronnen te

kunnen wederleggen; een argument is die vooropgestelde vlekkeloosheid der Prinsen van Oranje niet.

En dan: de heer Motley heeft de korrespondentie tusschen Maurits en Willem Lodewijk, waaraan de heer Groen voor het bepalen van Maurits aandeel in den dood van Oldenbarneveld zoo veel waarde hecht, niet alleen gekend, maar aandachtig bestudeerd. Op een verzoek om inlichting dien aangaande, in 1874 door den heer Groen tot hem gerigt, antwoordde hij: „Elke regel der door U openbaar gemaakte bescheiden en van uwe kommentaren daarop, is door mij zorgvuldig overwogen, zoowel bij het zamenstellen van mijn *Barneveld*, als van de werken die daaraan zijn voorafgegaan. Deel II, waarnaar gij vraagt, heeft gedurende al den tijd dat ik met schrijven bezig ben geweest, opengeslagen op mijne tafel gelegen, en kon ik U het boek toonen, dan zoudt gij zien dat bijna elke bladzijde met mijne kantteekeningen overdekt is." Nu is het waar, dat Maurits in Motley's *Barneveld* slechts als bijfiguur optreedt; en niet Maurits alleen, maar geheel Nederland. »In dit gedeelte van 's heeren Motley's reuzen-arbeid", erkent de heer Groen, »is de geschiedenis van ons vaderland slechts een bijkomend iets, een episode, waaraan die van geheel Europa wordt vastgeknoopt." Maar de heer Motley zou zoo niet spreken, indien hij aan het schrijven was gegaan zonder vooraf gelezen te hebben. Indien dus uit geen enkele plaats, zoomin in de aanteekeningen als in den tekst, regtstreeks blijkt, dat hij de bedoelde briefwisseling in overweging heeft genomen, dan moet zulks hieraan liggen, dat hij dit punt liever niet wilde aanroeren.

Dit leidt tot de gevolgtrekking, verstrekt door sommige wenken in partikuliere brieven aan den heer Groen, dat de heer Motley geene termen heeft gevonden, zijn gevoelen te wijzigen, of wel door het leveren eener proeve van harmonistiek, de twee tegenstrijdige voorstellingen in elkander te doen passen. Met andere woorden: hij plaatst ons voor een zielkundig raadsel, en schijnt er op te rekenen, dat zijne lezers dit wel uit zich zelven zullen weten op te lossen. En inderdaad is het onderstellen van één, in het geslacht van Maurits erfelijke eigenschap, voldoende, om de bij den eersten aanblik zoo

scherpe tegenstelling te doen verminderen. Neem aan dat Prins Maurits op zijne beurt een meester zij geweest in de kunst, welke zijn vader zoo goed verstond en waaraan deze den bijnaam van den Zwijger dankt; de kunst die ook zijn broeders kleinzoon, den Koning van Engeland, van jong af zulke uitnemende diensten heeft bewezen, — en er komt éénheid in het karakter van den Vorst, die volgens den heer Groen weifelend en besluiteloos, volgens den heer Motley een hater en een diepzinnig politicus was. Prins Maurits heeft in die onderstelling een minder goed gebruik gemaakt van het hem aangeboren talent dan Prins Willem I, die het zijne nooit anders aanwendde dan om voor natuurlijke vijanden zijn spel, dat tevens het spel des vaderlands was, te verbergen; of dan Prins Willem III, die, tegen Johan de Witt in een soortgelijken strijd als Maurits tegen Oldenbarneveld gewikkeld, de maat der persoonlijke inmenging nooit te buiten is gegaan. Maar niet aan alle zonen uit één huis wordt dezelfde erfelijke gave altijd in dezelfde evenredigheid toebedeeld; en indien dwalen ooit menschelijk verdient te heeten, dan zeker meest van al waar een zoo moeijelijk en zoo gevaarlijk wapen als het veinzen gehanteerd moet worden. Mogelijk ook hebben de afgunstige hemelsche magten, die in de hoogere wereldgeschiedenis zulk eene voorname rol spelen, niet willen dulden, dat Maurits, die zijne stalen kling met zoo veel meesterschap zwaaide, gelijkelijk zou uitmunten in het trekken met de andere.

VI

Wij zijn den heer Groen nog eene bladzijde van den heer Fruin schuldig; want al gaapt onzes inziens tusschen zijn Maurits en dien van den heer Motley niet zulk eene wijde kloof als hij aanwijst, niemand mag den indruk ontvangen, dat de eene voorstelling door ons met zwaarder toetsen word weêrgegeven dan de andere. Is het onze schuld niet, dat de heer Motley zulk een buitengewoon talent van generaliseren en aanschouwelijk maken bezit, wij mogen aan den anderen kant de gevaren van het schilderachtige in den historiestijl

vooral niet bedekken; en geen kontrast is zoo geschikt om ze te doen uitkomen, als de historiestijl van den heer Fruin. Langs een geheel anderen weg dan de heer Motley, bereikt deze hetzelfde doel, en laat in den geest zijns lezers een even scherpen omtrek achter, zoo niet van de personen, dan zeker van de gebeurtenissen. Is Motley bij uitnemendheid kolorist, Fruin is bovenal teekenaar; de man der lijnen, in onderscheiding van den man der kleuren. En zijne voorstelling is te merkwaardiger, en bevestigt te krachtiger die van den heer Groen, omdat zij geheel en al buiten de polemiek staat. Toen de heer Fruin in den *Gids* over de omwenteling van 1618 schreef, moest niet-alleen Motley's *Barneveld* nog ontvangen en geboren worden, maar was zelfs het deel der *Archives* nog niet verschenen, waaruit de heer Groen thans, na vijftien of zestien jaren, zijne voornaamste wapenen tot bestrijding van Motley put. Kortom, indien wij het geluk hebben, voor deze onze uiteenzetting van het geding Maurits *versus* Oldenbarneveld belangstellende lezers te vinden — eene oude geschiedenis, die op sommige punten nog altijd aan de nederlandsche politiek van den dag raakt, — dan kunnen wij hun met een goed geweten het volgende ter overweging aanbevelen. Het is in zijne schijnbare dorheid en stijfheid, in zijne aschkleur, maar die aan beroemde oudvaderlandsche basreliefs en graauwtjes denken doet, het nationaalste, het meest klassiek-hollandsche, wat men bij de behandeling van zulk een onderwerp zich denken kan:

«De godsdiensttwisten bepaalden zich tot Holland en Utrecht; in Overijssel en Gelderland waren maar weinige remonstranten, in de andere provincien zoo goed als geene. Daarom wilden de Staten van Holland en Utrecht de twisten, als hen alleen betreffende, alleen, buiten medeweten van de Staten der overige gewesten, afdoen. Maar dezen oordeelden dat de Nederlandsche hervormde kerk een geheel was, en dat de vrede dier kerk een aangelegenheid was van het geheele land. Zij wenschten dat het geschil op een *nationale* Synode onderzocht en beslecht zou worden. Juist hetgeen de Staten van Holland vast besloten waren nooit te gedoogen. Een *provinciale* Synode, onder hun matigend toezigt, konden zij desnoods nog toestaan,

maar een nationale, die ongetwijfeld de partij, waartoe de meeste regenten behoorden, en die als de zwakste op de regering steunde, de partij der remonstranten, veroordeelen zou, — tot zulk eene Synode zouden zij nimmer hunne toestemming geven. Buitendien, het kwetste hun zelfgevoel dat met een aangelegenheid, die hun alleen aanging, de Staten van andere provincien zich durfden bemoeijen. Sedert Leicester de regering verlaten had, had Holland zich steeds eigenmagtig zelf geregeerd, en op den algemeenen gang van zaken een invloed uitgeoefend, geëvenredigd aan zijn welvaren, zijn magt, zijn bijdrage tot de algemeene uitgaven. Dat had den *naijver der kleinere gewesten* gaande gemaakt, doch er had zich nog geen goede gelegenheid voorgedaan om Holland te vernederen en te dwingen. Maar in deze kerkelijke twisten was de bevolking van Holland blijkbaar tegen de regering ingenomen; en van de Staten zelven werkte eene minderheid, waartoe het groote Amsterdam behoorde, de bedoelingen en besluiten der meerderheid tegen. Zoo ooit, dan was het thans de tijd *om Holland te doen gevoelen*, *dat het maar een lid der Unie was*, niet hooger beregtigd dan de andere leden. Vier provincien besloten, als Holland zich niet vrijwillig naar hun verlangen schikte, het te overstemmen en bij meerderheid van stemmen tot het bijeenroepen van een nationale Synode, ter herstelling van den vrede der kerk, te besluiten. Zoo ontaardde de kerktwist van remonstranten en contra-remonstranten *in een verzet der kleinere provincien tegen het magtige Holland.* Holland werd vertegenwoordigd door Oldenbarneveld. Tegenover dezen stelde zich prins Maurits *als vertegenwoordiger en handhaver der generaliteit.* Sints lang waren Maurits en Oldenbarneveld van elkander vervreemd, en de hoofden geworden waarom zich de twee partijen in de republiek schaarden. Er was een tijd geweest toen beiden aan het hoofd van een en dezelfde partij gestaan hadden, tegenover Leicester; toen Oldenbarneveld zijn invloed gebruikte om Maurits van vijf provincien stadhouder te maken en Maurits, zich uitsluitend met het voeren van den krijg bemoeijende, aan Oldenbarneveld de leiding der politiek overliet. Maar die tijd was lang vervlogen. *De togt tegen Duinkerken*, door Oldenbarneveld en de Staten aan den onwilligen

Maurits opgedrongen, en door dezen niet naar hun zin volvoerd, had de eendragt verstoord, en sedert was de tweespalt gestadig grooter geworden. *Bij de onderhandeling over vrede en bestand met Spanje*, had de een den oorlog, de ander den vrede, als onmisbaar voor het land, met alle middelen voorgestaan; *elk verdacht den ander dat hij zijne eigene belangen boven die van het land bevorderde.* Maurits gaf gehoor aan den laster, die den Advokaat van verstandhouding met den vijand betichtte; Oldenbarneveld was beducht, dat de Stadhouder zich met revolutionair geweld tot souverein van het land zou opwerpen. Met zulke verdenking in het gemoed konden zij zich niet ter goeder trouw verzoenen; schijnbaar naderden zij weêr tot elkander, inderdaad bleven zij vervreemd; er was maar een ligte aanleiding noodig om den twist *op nieuw te doen uitbreken.* Thans, bij de kerkelijke geschillen, stonden zij weêr tegenover elkander. Oldenbarneveld begunstigde de zwakke, afhankelijke remonstranten; Maurits gevoelde zich *door zijne godsdienstige overtuiging zoowel als door staatkundige beweegredenen tot de contra-remonstranten aangetrokken*, die hij de ware religionsverwanten noemde, de vrienden die zijn vader op het kussen hadden geholpen. *Toch duurde het lang* eer hij, die zich met het staatsbestuur in Holland weinig bemoeide, aan de twisten deelnam; *hij hield zich onzijdig*, al verborg hij zijn sympathie niet; hij maande tot bevrediging, tot eendragt. *Eerst toen de contra-remonstranten verdrukking begonnen te lijden*, toen men hunne predikanten, noch in noch buiten de kerk, de leer, die zij voor de zaligmakende hielden, toeliet te verkondigen, *kwam Maurits voor hen op*. Als Stadhouder had hij gezworen, *de gereformeerde kerk te zullen beschermen;* hij achtte zich verplicht, *voor de ware gereformeerden tegen de Staten partij te kiezen.* En toen dezen, *hardnekkig en heerschzuchtig*, van hem vorderden dat hij zelf hunne besluiten met zijn gezag en zijne wapenen ondersteunen zou, weigerde hij dit volstrekt; hij was geen afhankelijk dienaar der Staten, tot onvoorwaardelijk gehoorzamen verpligt; *aan zyn ambt waren de regten der grafelijkheid voor een goed deel verbonden.* Zoo werd Maurits het hoofd der contra-remonstranten, die op hem steunende zich oprigtten, en zelfs tegen de Staten van Holland opstonden;

hij werd de vertegenwoordiger der generaliteit tegenover Holland, de leider van de minderheid der Hollandsche Staten; *om hem schaarden zich allen die den Advokaat vijandig waren;* het land werd in twee groote partijen vaneengescheurd, onder aanvoering van Maurits en van Oldenbarneveld."—

Had de heer Motley aan deze gezigtspunten, van wier juistheid eene authentieke briefwisseling de proef op de som aanbiedt, meer aandacht geschonken, hij zou het theatrale in zijne schets van Maurits uitgewischt, en daarvoor andere, meer historische trekken in de plaats gesteld hebben. De heer Groen en de heer Fruin hebben voor de kennis van het karakter van Maurits en voor de waardering zijner daden kostelijke bijdragen geleverd, doch een arbeid in den trant van dien des heeren Motley geenszins overbodig gemaakt. Dit wordt door hen zelven erkend. De vaderlandsche geschiedschrijvers leggen er zich over het algemeen niet genoeg op toe, ons in de ziel der handelend bij hen optredende personen te laten lezen. Inzonderheid waar het de vorsten uit het Huis van Oranje betreft vergenoegen zij zich te zeer met opteekenen van negatieve resultaten, en laten den arbeid steken, wanneer zij hebben aangetoond, dat Prins Willem I uit eene godsdienstige overtuiging handelde, Prins Maurits den dood van Oldenbarneveld niet gewild heeft, Prins Willem III onschuldig is geweest aan den moord der De Witten. Jammer is het dat de heer Nuyens, welke tegenover die abstrakte wijze van geschiedschrijven, aanleg heeft voor eene meer konkrete, zich voortdurend door zijn roomsch-kerkelijk standpunt van het spoor laat brengen, en er dus van die zijde weinig beterschap te hopen is. De heer Motley is een heftig antipapist, een liberaal doktrinair; hij verwart aanhoudend den Makkabeesch gekleurden Nederlandschen vrijheidszin der 16de en 17de, met de kosmopolitische en godsdienstlooze demokratie der 18de en 19de eeuw. Maar als schrijver overtreft hij den heer Nuyens ver, al staat hij onder den invloed van even krachtige, zij het ook tegenovergestelde vooroordeelen. Eene schooner vereeniging van gaven in een geschiedschrijver der Republiek kunnen wij ons niet voorstellen, dan Motley toegerust met de kennis van Groen van Prinsterer, Bakhuizen van den Brink, Fruin, Van

Rees, van Vloten, Brill, Bosscha, Knoop, Mulder, en wie al meer in Nederland zich met de studie van dat tijdvak hebben beziggehouden.

Ten einde den lezer althans eenigzins te doen gevoelen, dat een arbeid als die van den heer Motley een onbetwistbaar regt van bestaan heeft, en er in het gemoed van Maurits meer is omgegaan dan onze eigen geschiedschrijvers tot hiertoe in het licht stelden, schrijven wij den brief nog eens af van 13 Mei 1619, waarin de Prins aan zijnen neef Willem Lodewijk kennis geeft van Oldenbarnevelds exekutie: »Welgeboorene, vrundtlycke, lieve Broeder. Nadat de regters, gestelt over de gevangene, alhier nu eenige dagen besig syn geweest over de uitspraacke van sententie jegens den Advocaat Barnevelt, is eindelyk deselve gewesen, ende op huiden morgen tusschen negen en half tien uur alhier op 't Binnenhoff voor de groote sale, alwaar een schavotte opgerigt was, metten swaarde ten executie gestelt. De redenen die sy daartoe gehad hebben, zal UL. connen sien uyt de sententie, die ongetwyffelt in druck sal uitgaan, ende wy UL. hiernae eens sullen oversenden. De vrouwe van voorschreeven Barnevelt, noch ook eenige van zoons, swaagers ofte andere vrienden hebben nooyt eenige supplicatie van pardon gepraesenteert, maar tot noch toe even heftig aangehouden omme recht ende justitie over hem gedaan te werden, ende hebben dagelyx onder de luyden de roup laten gaan, dat sy eerstsdaags zouden uytcommen; hebben oock voor het huys de meyer (meiboom) laaten planten, verciert met cranssen ende banderollen, ende voort andere vrolijkheden ende impertinentien bedreeven, in plaatse dat se haar behoort hadden humble ende nederig te dragen; hetwelcke geen maniere van doen was, ende oversulcks niet practicabel en was omme de regters tot eenige gratien te beweegen, al waar 't dat ze daartoe genegen hadden geweest. De saacken van de andere gevangenen sullen sy mede nog deese weeck affdoen; en deese tot geene andere eynde dienende, willen wy UL. hiermede, Welgeborene, vrundtelycke, lieve Broeder, den Almogende aanbevelen."

De heer Groen erkent dat deze brief, kort en droog, een pijnlijken indruk maakt. Doch daar blijft het bij. Waarin het

pijnlijke gelegen is, wordt niet gezegd; en dat moest toch. Naast een half dozijn andere jaartallen uit Maurits' leven gelegd, levert de brief van 1619 den sleutel tot eene zielsgeschiedenis, en het strekt den heer Motley tot eer, daarnaar gezocht te hebben.

VII

Het kapitaalste der feiten, die de gelijkenis van Maurits' portret door Motley onzeker maken, is dat toen Oldenbarneveld hem niet langer in den weg stond, Maurits de Republiek eene Republiek, en alles bij het oude gelaten heeft. Een Stadhouder, die tot iederen prijs Koning wil worden; ter wille van dat oogmerk breekt met de beste politieke en administratieve kracht van zijn land; een mededinger gaat zien in den man, die de vertrouwdste raadsman zijns vaders, de weldoener zijner eigen jeugd, de bevorderaar zijner fortuin, en gedurende eene reeks van jaren zijn staatkundige medestander is geweest; die in het belang des lands, of alleen door de zucht naar zelfverheffing gedreven, zijn hart verloochent en den aartsvijand geworden vriend, trots zijne grijze haren en zijn eervol verleden, op een schavot laat ombrengen — van zulk een Stadhouder verwacht men, dat hij, de handen ruim hebbende gekregen, in de eerste plaats zich de kroon op het hoofd drukken, en voorts aan het hervormen tijgen zal van al datgene, wat hij anders en beter wenschte, maar door een magtigen en onverzettelijken invloed buiten hem verhinderd werd, te veranderen en te verbeteren. Maurits nu heeft het een noch het ander, heeft van dien aard zoo weinig gedaan, dat zijn stilzitten door de geschiedenis als een argument wordt aangevoerd tegen lasteraars onder zijne tijdgenooten, die hem beschuldigden, naar de alleenheerschappij te staan. „Een die Maurits van nabij kende", leest men bij den heer Fruin in het opstel van 1858, „heeft teregt geschreven dat deze met zijn *coup d'état* bedoelde af te breken, niet op te bouwen; Oldenbarneveld van den zetel te stooten, niet zelf een troon te beklimmen." En in een opstel uit vroeger tijd: „Onverantwoor-

delijk werd in 1618 de gelegenheid verzuimd om den regeringsvorm der Republiek, over wiens gebreken zoo dikwerf geklaagd was, eens voor altijd te verbeteren. De tijdsomstandigheden waren zoo gunstig als men ze wenschen kon. De eenheid van de Nederlandsche kerk, die zich zoo onweêrstaanbaar had doen gelden, zou de pogingen tot naauwere vereeniging der gewesten in het staatkundige, als zij maar welberaden en ernstig gemeend waren, stellig bevorderd hebben. Tot eminent hoofd der vereenigde provincien was Maurits als van zelf aangewezen; zijn partij trekken voor de godsdienst der meerderheid verzekerde hem de liefde en den bijstand van het meerendeel des volks; niets liever had de gemeente gezien dan Maurits aan het hoofd van den staat. De stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, de eenige die met Maurits eenigermate had kunnen mededingen, was kinderloos, een boezemvriend en een innig vereerder van Maurits. Hij zou dezen zeker niet in den weg hebben gestaan. *Niets dan de lust ontbrak Maurits om stadhouder der Unie te worden.* Had hij zich deze waardigheid met een toereikende magt laten opdragen, dan had men nevens hem een raad van state, overeenkomstig de plannen die reeds bij het onderhandelen over het Bestand te berde waren gebragt, met uitgebreiden maar wel afgebakenden werkkring kunnen instellen; een algemeene, op eenparigen voet te heffen belasting kunnen invoeren; een nationaal geregtshof boven de provinciale hoven kunnen vestigen; en ten laatste, hetgeen niet het minst wenschelijk was, de benoeming der vroedschappen, gedeeltelijk althans, aan de gezeten burgerij kunnen toevertrouwen. Dan ware de staat in de goede rigting gebragt, waarin hij zich voortaan zonder schokken zou hebben voortbewogen."

De heer Motley stelt: aan het hoofd der Unie te komen was Maurits' brandende begeerte. De heer Groen, met de woorden van den heer Fruin: niets dan de lust ontbrak Maurits om Stadhouder der Unie te worden. Volgens den heer Motley was Maurits *a consummate politician and a perfect master of fence.* Volgens den heer Groen is Maurits een goed schermmeester geweest in zoo ver hij Oldenbarneveld den degen uit de hand heeft geslagen, maar is van zijne volleerde

staatsmanskunst niets gebleken. Beiden, de heer Groen en de heer Motley, nemen den staatsgreep van Augustus 1618 aan; maar bij den heer Motley bedoelt Maurits met zijn *coup d'état* op te bouwen en den troon te beklimmen, bij den heer Groen slechts af te breken en Oldenbarneveld onschadelijk te maken.

Deze alternatieven nu laten geene verscheidenheid van keus toe. Maurits *is* na Oldenbarnevelds val gebleven die hij was; hij is *geen* stadhouder der Unie, *geen* koning geworden; hij heeft het ééne woord *niet* gesproken, dat te zijner verheffing volstaan zou hebben; hij is *niet* de andere Hendrik VIII geworden, dien de heer Motley van hem maakt, een anderen Thomas Morus om het leven brengend, ten einde zijne politiek-kerkelijke hervormingsplannen door te drijven.

Dat Maurits niet voor een staatsgreep terugdeinsde, dit wordt hem door alle historieschrijvers gemakkelijk vergeven. *En Août* 1618 *il n'y avait plus à hésiter*, zegt de heer Groen. Staatsgrepen zijn alleen misdadig, wanneer het grepen in den blinde zijn, en dat was de daad van Maurits, waardoor een burgeroorlog werd voorkomen, niet. Maar aan den anderen kant had hij zich met dat negatief resultaat niet mogen tevreden stellen; en indien het waar is, dat hij daarin berustte alleen uit apathie, uit onverschilligheid, dan is de eernaam van *consummate politician*, die Motley hem geeft, dubbel onverdiend. Eene Nationale Synode in ruil voor eene Provinciale was het offer van Oldenbarnevelds leven niet waard; de ontwikkeling van zoo veel magt, als Maurits bij die gelegenheid ten toon spreidde, had ook nog aan andere belangen dienstbaar moeten gemaakt worden. Waarlijk groot zou de Prins zich dan alleen hebben getoond, indien hij van de gunst der omstandigheden partij getrokken, en voor het staatsbestuur der Republiek de nieuwe vormen gegoten of gesmeed had, waaraan zulk eene dringende behoefte bestond.

Coup d'état is een woord, hetwelk door de parlementen is uitgevonden om als schrikbeeld te dienen; en van hun standpunt hebben de parlementen gelijk, wanneer zij de ongunstige beteekenis der formule trachten te bestendigen. Doch de vol-

ken vragen niet naar het onderscheid tusschen etymologie en gebruik. Voelen zij zich stikken in het politiek rijglijf, en komt er een vorst die den veter doorsnijdt, dan zijn zij er hem erkentelijk voor, en laten de anderen redetwisten over de vraag, of dit nu een *coup d'état* was of niet.

1875.

JAN PIETERSZ KOEN.

De stichter van Batavia heeft veel aan de tijdsomstandigheden, meer aan zich zelven, het meest van al aan de fortuin te danken gehad. Ook zonder deze zou hij in zijne soort een voortreffelijk man geweest zijn, schrander en ernstig, ingetogen en dapper, ondernemend en de volharding zelve. Doch hare geheimzinnige wijding was noodig, om in het oog van tijdgenoot en nakomeling hem dat typische bij te zetten, hetwelk voor elke eervolle vergelijking ruimte laat, maar geene gelijkstelling duldt. Eerst dan, zoo schijnt het, kiest de faam uit honderd namen één, dien zij op hare vleugelen neemt, de wereld ronddraagt, en nu aan de geschiedenis toevertrouwt, om hem in onvergankelijk schrift te brengen, dan aan de sage overlevert, om hem een fabelkrans te vlechten.

Geen nutteloozer pogen, dan het veroveren van zulk een naam zichzelven van te voren als levenstaak voor te schrijven; en ongetwijfeld ware het Koen verongelijken en hem tot eene schaduw van den dolenden ridder uit het Spaansche heldendicht maken, dergelijk voornemen bij hem te onderstellen. Het voeren van den gouverneur-generaalstaf is het toppunt zijner eerzucht geweest. Eenmaal dien prijs behaald hebbende, waande hij zich voldaan; en nooit is het in hem opgekomen,

zichzelven een ander gedenkteeken te stichten, dan hetwelk in de goedkeuring zijner lastgevers voor hem weggelegd was.

Voor zijn genoegen behoefde hij dan ook geen hoogeren roem te begeeren, en zwaar heeft hij geboet voor het voorregt, dien hoogeren, zijns ondanks, deelachtig te zijn geworden. De genius der menschheid toch is eene ijverzuchtige godheid, en hetgeen zij haren gunstelingen met de eene hand geeft, wordt hun door haar met de andere onthouden. Jan Pietersz Koen heeft geen gedenkschriften te boek gesteld, waaruit men tot zijne inborst of zijne aandoeningen zou kunnen besluiten. Dienstbrieven, resolutien, plakaten, — daarin bestaat, in tegenstelling met de geestige minnedichten van Reael, zijne letterkundige nalatenschap. Doch een blik op zijne beeldtenis is voldoende om de overtuiging te wekken, dat levensgeluk slechts bij uitzondering zijn deel geweest kan zijn. Die hooge gestalte, dat bleeke en smalle aangezigt, die diepliggende oogen en sprakelooze lippen, getuigen van een bestaan, hetwelk tucht tot grondslag had, naar werkzaamheid haakte, pligtsbetrachting als de hoogste wet beschouwde, maar waaraan de blijdschap vreemd was. Zoo is Koen groot geworden, op voorwaarde van noch gelukkig, noch beminlijk te zijn. Niet dat al wie op den naam van Nederlander prijs stelt, het lot voor die bestiering niet zou behooren te danken; integendeel. Met een zachter gemoed dan het zijne, eene liefelijker opvatting van het leven, een opener oog voor de wenschen en regten en aandoeningen van anderen, zou de drang tot het zwaaijen der roede, aan wier spits destijds zoowel het in stand blijven der nieuwe Indische vestiging, als het heil van het moederland hing, onvereenigbaar zijn geweest. Doch niettemin moet erkend worden, hetzij men de schuld daarvan in de menschelijke onvolkomenheid, hetzij men die hooger zoeke, dat de herinnering aan het smetteloos leven van Koen wel tot ontzag stemt, wel erkentelijkheid kweekt, wel beschaamd doet staan, maar noch verteedert, noch den wensch doet rijzen, zijn evenbeeld te mogen zijn. Wiens hart krimpt niet ineen, wanneer hij het lijden en de schaamte der gegeeselde Sara Specx, hét dertienjarig staatsjuffertje, herdenkt? Of het bloedig uiteinde van haar twintigjarigen bruidegom? Of de doodelijke teleurstelling

van Jacques Lemaire, afgewezen toen hij den naam van zijn geslacht onsterfelijk had gemaakt en de schoonste toekomst hem tegenlachte? Of den jammer der Bandanezen, de eenen te vuur en te zwaard verdelgd, de anderen aan hunnen geboortegrond ontrukt en naar Java overgebragt? Of de vernedering der verdedigers van Jakatra's loge, aangeklaagd wegens kleinmoedigheid, en veroordeeld de beschuldiging te vernemen, dat het geluk, meer dan hunne wijsheid of hunne dapperheid, gedurende de afwezigheid van den generaal, het ingesloten fort behouden had? Voorzeker is eene regtvaardigheid, welke ver van huis zoo min den landgenoot en mede-overwinnaar als den overwonnene spaart, zoo min den Nederlandschen evenknie als den Engelschen benijder, zoo min de gevallen bruid van rang als de ontuchtige echtgenoot uit de heffe des volks, niet verachtelijk of alledaagsch; en alvorens den staf over haar te breken, is het geoorloofd te vragen, of door het doen eener andere keus niet een grooter kwaad in de hand gewerkt zou zijn? Doch het ongemeene kan, zonder op te houden zich zelf gelijk te zijn, nogtans zoo zeer in zijne eigen rigting overhellen; de regtvaardigheid een zoo koel en strak gelaat vertoonen, dat elke andere betuiging dan die van eerbied, der sympathie op de lippen besterft. En voor dien prijs heeft Jan Pietersz Koen zijnen roem gekocht. Eene magtiger wet dan zijn eigen wil heeft hem binnen een tijdsbestek van weinige jaren daad op daad doen stapelen, de eene even beslissend, even onuitwischbaar, even onherroepelijk als de andere. Doch, of het lot hem de gelegenheid misgunde, zich behalve koopman, diplomaat, wetgever, officier, en stedehouder, ook mensch te toonen, is, toen het uur daartoe voor hem nog aanbreken moest, zijn levensdraad door midden gesneden. Van den wensch des fieren jongelings, die nimmer in de maatschappij een hoogeren rang wilde bereiken, dan waartoe hij bij het intreden van zijn dertigste levensjaar zou opgeklommen zijn, zijn al de baten Koen in den schoot gevallen; en tot loon der bede om wijsheid, welke hij in zijne jeugd ten hemel mag hebben gezonden, is hem, als aan een anderen Salomo, tegelijk met hare vervulling, rijkdom, magt, en de zegepraal over zijne vijanden geschonken. Maar het stond geschreven, dat het daarbij blijven

zou. Voor hem geen tweede bloeitijd, om te genieten van datgene, wat hij in den eersten geplant had; geen gelegenheid tot vieren, na den eisch tot strakhouden; geen uitzigt op het verplegen van striemen of het heelen van wonden, aan anderen geslagen, even min als op een vreedzamen ouderdom voor hem zelven. Een verblijf in het vaderland van vier vlugtige jaren, — daarin zijn al de feestdagen van Koens leven begrepen geweest. Daarvóór en daarna heeft hij alleen arbeid en strijd gekend. Toen hij tot verdediging van het door hem gesticht Batavia, binnen het bereik van het geschut eens vervaarlijken tegenstanders, het laatste nog ontbrekend bolwerk had opgerigt en hij zijnen opvolger zonder vrees den strijd met den Keizer van Mataram kon laten beslechten, riep de dood hem van zijnen post. Hij ging gelijk hij gekomen was: ongeroerd, zwijgend, zonder ophef, de herinnering achterlatend van een ongeëvenaard talent en van eene stroeve grootheid. Zoo wilde het zijne bestemming. In de wieg gelegd om tot zegen te zijn, niet om te behagen, vervulde zich in hem het tegenstrijdig lot eens gevreesden weldoeners.

Een zoo vreugdeloos leven zou ondragelijk zijn, zelfs voor het verstaaldst gemoed en de krachtigste schouders, indien niet, ook onafhankelijk van het genot der bevredigde eerzucht, in het besef der bewezen dienst of der nagekomen verpligting; in de krachtsinspanning, welke daarvoor gevorderd wordt; in het trotseren der daarmede gepaard gaande gevaren; in de opwekking van den daarvan onafscheidelijken prikkel, eene hoogere vergoeding lag opgesloten. Koen zou zich rampzalig, ontroostbaar, zou zich op aarde den lotgenoot van een dier eeuwig verlorenen geacht hebben, met wier beeld zijn puriteinsch kerkgeloof het rijk van den Booze uitmonsterde, indien hij in zijne eigen schatting het blind en lijdelijk werktuig geweest was eener oppermagtige en roofzieke Compagnie, niets anders beoogend dan zich ten koste van weerloozen te verrijken, ter wille van dat onheilig doel het regt en de menschelijkheid met voeten tredend, of om dien verachtelijken prijs, door den verren afstand tegen navraag en onderzoek beveiligd, beurtelings in het ingewand van den eigen landzaat en van den ten onder gebrag-

ten Oosterling wroetend. Doch liever dan zich tot zulk eene rol te vernederen, ware hij als ambteloos burger naar het moederland teruggekeerd, of, werd hem daar het handeldrijven ontzegd, dan naar dat Rome, waar de verdraagzaamheid zijner ouders, ofschoon zijn vader weleer uit overtuiging de nieuwe kerkleer omhelsde, hem als aankomend jongeling zijne opleiding had laten zoeken. Hij een werktuig in de handen der Compagnie? Nooit heeft integendeel een gouverneur-generaal, in gematigder bewoordingen of op deugdelijker gronden, den Bewindhebbers krachtiger de waarheid gezegd. De volken van den Indischen Archipel destijds weerloos? De lotgevallen van het fort bij Jakatra, de wederspannigheid der Bandanezen, door Engelschen invloed in hun opzet gestijfd, getuigen integendeel van eenen strijd op leven en dood. Batavia gedurende Koens eerste of tweede bestuur eene stad, waar met zachtheid te regeren viel? De bandeloosheid harer Europesche bevolking was integendeel toen reeds in het moederland tot een spreekwoord geworden, en openlijk noemde men hare wallen in Hollandsche vlugschiften een eerlijk tuchthuis. De Compagnie eene gevestigde stichting, welke voor geen doodelijken schok, geen strijd, geene mededinging zelfs, behoefde te vreezen? Toen Koen in 1616 het schip, de lading en de papieren van Jacques Lemaire in beslag nam, was de Compagnie integendeel nog zoo weinig zeker van hare zaak, dat uit diezelfde stukken het voortbestaan bleek eener uit Nederland tegen haar gerigte oppositie, welke voor geen bondgenootschap met eene vreemde mogendheid terugdeinsde, en wier geniale aanvoerder, Lemaire de Vader, haren ondergang gezworen had. Het Nederlandsch gezag onder Koens bestuur oppermagtig in den Indischen Archipel? Zonder hem ware het dat integendeel zoo weinig geweest, dat overal, in de Molukken en op Java, Engelands heerschappij het zou hebben opgewogen, en de strijd, tegen Spanje en Portugal hier aangevangen, met de zegepraal, niet van Nederland, maar van Groot-Brittannie geëindigd zou zijn. Voorwaar, een tienjarig bestuur, met eene tusschenpoos van vier jaren rust, was niet te lang om zoo vele aanslagen te verijdelen, zoo vele belangen te beschermen, zoo veel verloren terrein te heroveren, op zoo veel ongeregelds orde te stellen. Alleen eene onvermoeide

werkzaamheid, een dagelijksch vergeten van zich zelven, een onwrikbaar voornemen tot weldoen zonder omzien, eene nooit sluimerende vaardigheid om datgene te verrigten wat het oogenblik gebood, kunnen één man in zoo korten tijd, te midden der moeijelijkste omstandigheden, veelal zonder ander rigtsnoer dan dat van zijn eigen doorzigt en zijn eigen pligtbesef, eene zoo grootsche taak hebben doen volbrengen. Doch tevens is dat volbrengen-zelf de poëzie van Koens leven geweest. Van hetgeen dichterlijke geesten als Schiller, als Motley, in Hollands strijd voor zijn volksbestaan heeft aangetrokken en hen eene geschiedenis van den tachtigjarigen oorlog heeft doen schrijven, — van het klassieke, het monumentele, het epische daarin, — vindt men bij elk der zeldzame individuen, welke in de voorste gelederen deel hebben genomen aan dien strijd, iets terug. De vreemdeling heeft somtijds voor die eigenaardige soort van grootheid een opener oog dan de landgenoot, en de Nederlander kan, wil hij zich te huis leeren gevoelen in de geschiedenis van zijn eigen volk en daaraan regt laten wedervaren, met winst ter school gaan bij Duitscher en Amerikaan. Er komen echter nu en dan goede oogenblikken, waarin het verdoold nationaliteitsgevoel tot zich zelven inkeert, en zonder hulp van buiten weder tot het besef zijner waardigheid ontwaakt.

Hetzij de wereldgeschiedenis zich in een cirkel beweegt, of langs omwegen voorwaarts schrijdt, in geen geval is zij eene grillige en ligtzinnige maskerade. De fortuin zelve, welke haar beheerscht, is aan wetten gebonden, wier onbeschreven gezag zich duidelijkst van al in de opkomst en het verval van beschavingstoestanden, in den naijver van gelijk of ongelijk bedeelde volken, in het streven naar heerschappij van het rijker begiftigd en krachtiger ras over zijne mededingers openbaart. Het individu blijft vaak onkundig van dien trek zijner natuur, of gehoorzaamt daaraan zonder het te weten. Lang vóór de Europesche beschaving zich bewust was van hare neiging, den aardbol om te zeilen en zich in alle werelddeelen te nestelen, was Colombus naar het Westen, Vasco de Gama naar het Oosten, Magellaan naar het Zuiden, waren de Hollandsche en Engelsche zeevaarders naar het Noorden gestevend. Meer dan een duister voorgevoel van het werk, waarvoor zij

aldus de grondslagen legden, hebben die stoute reizigers zeker niet gehad. Allerminst in de journalen der eerste Hollandsche oostindievaarders treft men het besef eener wereldhistorische roeping aan. Het individuëele staat daarin overal, tot zelfs in kleinigheden op den voorgrond; het avontuur neemt geheel en al de plaats der geschiedenis in. Verder dan de vlootvoogden, wel is waar, zagen de reeders; nog verder de mannen, aan wie de Oost-Indische Compagnie in den eersten tijd het hoogst gezag toevertrouwde; verst van al Jan Pietersz Koen. Maar toch, al is hij de eerste geweest, die van den Molukschen de hand naar den geheelen Indischen Archipel uitgestrekt, en daardoor de Compagnie tot den tusschenpersoon voor den handel van Oost-Azie met Zuid-Azie gemaakt heeft; de eerste, die haar heeft doen inzien, dat de Portugezen te vervangen alleen dan tot iets leiden kon, indien de Engelschen geweerd werden, — uit alles blijkt, dat de worsteling in het Oosten voor hem uitsluitend een strijd om den voorrang tusschen Europesche natien geweest is; uit niets, dat hij daarin eene ontmoeting tusschen zijn eigen ras en het Aziatische vermoed heeft. Ware hij in de dagen van Mætsuycker, of Van Goens, of Speelman, uit zijn graf gestegen; had hij Batavia bevestigd en tot den sleutel van den Archipel gemaakt, de Makassaren ten onder gebragt, Malakka veroverd, Ceylon aangehecht, de Kaap in eene Hollandsche kolonie herschapen, het monopolie der Compagnie alom verzekerd gezien, — hij zou te vreden zijn geweest. Want ook de ongemeenste mannen zijn kinderen van hunnen tijd, en om op een gegeven oogenblik iets groots tot stand te brengen, is betrekkelijke kortzigtigheid, zelfs voor de schrandersten, eene onontbeerlijke eigenschap. Niet dit is Koens roem, met den zienersblik van een wijsgeer eene eeuwen ver verwijderde toekomst aanschouwd, dier aanbreken voorspeld, hare behoeften berekend, en op grond daarvan een stelsel verkondigd te hebben, — wat zou hij begonnen zijn met eene profetische gaaf, onder wier gewigt destijds zelfs Spinoza bezweken ware? — maar dat hij met onkreukbare trouw een denkbeeld heeft verwezenlijkt, waaraan de scherpzinnigste staatsman van zijn land, Oldenbarneveld, het zegel zijner goedkeuring hechtte, voor welks zuiverheid de

eerste regtsgeleerde zijner eeuw, Hugo de Groot, met zijne welsprekendheid instond, en welks vruchten den uitnemendsten veldheer van het Europa dier dagen, Prins Maurits, in staat stelden, zich op het hervatten van den oorlog met Spanje te wapenen. Eerst heeft Portugal, in de dienst van Europa's aandrang, zich in Indie doen gelden; daarna Nederland. Thans, en sedert lang, vervult Engeland die taak. In drie eeuwen heeft het zwaartepunt van Europa's gezag in Azie zich van Goa naar Calcutta verplaatst. Batavia heeft opgehouden, de Koningin van het Oosten te zijn. Andere tijden zijn gekomen en hebben haar eene andere en zediger bestemming aangewezen. Doch zoolang de wereld staan, en het Westen naar het Oosten dringen zal, blijft in de geschiedenis dier telkens vreedzamer verovering, de naam van Koens stichting eene volbragte heldenschrede aanduiden.

1869.

WILLEM USSELINCX.

Indien de minister Guizot het niet beneden zich geacht heeft, een uitvoerig werk in twee deelen te schrijven, hetwelk ten titel voert: »Waarom is de Engelsche omwenteling van 1648 gelukt?", behoeven wij niet voor berisping te vreezen, wanneer wij aan het overwegen derzelfde vraag, toegepast op de Oost-Indische Compagnie van 1602, eene enkele bladzijde wijden.

Hoe komt het, inderdaad, dat die Compagnie, opgerigt met het tweeledig doel, handel te drijven en oorlog te voeren, niet slechts hare bestemming vervuld, maar gedurende meer dan anderhalve eeuw de stoutste verwachtingen, zelfs van een staatsman als Oldenbarneveld, ver overtroffen heeft? Dat zij na de Spaansch-Portugesche heerschappij in den Indischen Archipel gebroken, en de vestiging eener Engelsche of Fransche aldaar onmogelijk gemaakt te hebben, het aanzijn heeft geschonken aan eene Nederlandsche? Dat zij dien staat, welken eene kleine Europesche natie van naauwlijks drie millioen zielen onmogelijk met goed gevolg scheen te kunnen voeren, nogtans gedurende zoo langen tijd met glans heeft opgehouden? Dat de Engelsche oorlog van 1780 is moeten uitbreken, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zich hebben moeten vrijvechten, de Fransche omwenteling van 1789 de wereld onderst boven heeft moeten keeren, het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden eene Bataafsche Republiek is moeten worden, het

verbroken evenwigt van Europa zich in de verdrijving van het Huis van Oranje en van zoo vele andere Vorstenhuizen heeft moeten afspiegelen, om haren val, zoo niet te weeg, dan toch voor het eerst aan het licht te brengen, en de herinnering aan hare magt, ofschoon zij zelve sedert lang tot het gebied der geschiedenis behoort, nog heden ten dage alom in den Indischen Archipel voortleeft?

Ons antwoord op die vraag, — te weten, dat Jan Pietersz Koen menige goede eigenschap miste, waardoor Willem Usselincx heeft uitgeblonken, maar daarentegen een groot aantal deugden in zich vereenigde, welke bij Usselincx vruchteloos gezocht werden, — is minder onvolledig dan het schijnt. In die twee mannen toch — Usselincx en Koen — koncentreren zich de twee tegenstrijdige stelsels van kolonisatie, welke bij het aanbreken der 17de eeuw met elkander in Nederland om den voorrang gedongen hebben, en waarvan het eene het andere weldra voor goed verdrongen heeft. Is de Noord-Nederlander Jan Pietersz Koen in vele opzigten eene inkarnatie der Oost-Indische Compagnie geweest, en niet der Oost-Indische alleen, maar ook dier West-Indische, welke twintig jaren na hare oudere zuster het aanzijn bekwam, de Vlaamsche uitgewekene Willem Usselincx heeft gedurende het grootste gedeelte van zijn tachtigjarig leven voor eene Compagnie geijverd, welke noch het oorlogvoeren met het handeldrijven paren, noch een volstrekt monopolie uitoefenen, noch haar gezag op den grondslag van den schrik der wapenen vestigen, noch ten aanzien harer participanten een stelsel van geheimhouding volgen, noch in zichzelve eene aristokratische republiek in de reeds zoo aristokratische der Geuniëerde Provincien vormen zou, maar met geringe afwijkingen geheel en al geschoeid zou zijn op de leest van hetgeen door de meest geavanceerde, de meest demokratische, de meest vrijzinnige ekonomische begrippen dier dagen, gevorderd werd. Ziedaar een feit, hetwelk in hooge mate de aandacht verdient. Daarnevens echter staat het niet minder opmerkelijke, dat terwijl Usselincx' Compagnie, hoewel tot in de geringste onderdeelen door hem doordacht, ontwikkeld, verdedigd, aangeprezen, nogtans nooit tot stand gekomen en zelfs de naam van haren schepper te naauwernood aan de vergetelheid

ontsnapt is, die andere Compagnie daarentegen, aan wier geschiedenis Jan Pietersz Koen voor altijd den zijnen verbonden heeft, niet slechts eene werkelijkheid is geworden, maar medetelt onder de belangwekkendste episoden der nieuwere wereldhistorie.

De vroeggestorven hoogleeraar Mr. O. van Rees heeft in zijne geschiedenis onzer koloniale politiek in de 17de en 18de eeuw, de lotgevallen en denkbeelden van Willem Usselincx nog zoo kort geleden op zoo verdienstelijke wijze bij elkander gesteld, ontvouwd, toegelicht, en beoordeeld, dat wij volstaan kunnen, diegenen onzer lezers, welke niet in de gelegenheid zijn andere bronnen te raadplegen, en dit ook ten deele vruchteloos zouden doen, — want veel van hetgeen Mr. Van Rees mededeelt is nieuw en wordt alleen bij hem aangetroffen, — te verwijzen naar de daarop betrekking hebbende Bijlagen. Zij vinden daar, hoe Usselincx, op vierentwintigjaren leeftijd, in het bezit van een groot vermogen, om des geloofswil in 1691 van Antwerpen naar Middelburg, en verder naar Den Haag en Amsterdam gekomen is, waar hij uithoofde zijner bekendheid met den wereldhandel, dien hij niet alleen op uitgebreide schaal in boeken, maar ook als agent van Antwerpsche handelshuizen, gedurende een verblijf in Spanje, in Portugal, en op de Azorische eilanden, praktisch bestudeerd had, de vraagbaak werd van velen, wier hoofden destijds om goede redenen met koloniale gedachten gevuld waren; — hoe hij toen reeds een veelomvattend en nimmer door hem losgelaten plan met zich omdroeg, niets meer of minder bedoelend dan om ten bate van Noord-Nederland en in naam van het Gereformeerd geloof (want Usselincx was een vurig Kalvinist) den Koning van Spanje de wereldheerschappij te ontwringen, door middel eener uitgebreide vestiging in West-Indie; — hoe hij zich van eene daarmede zamenhangende West-Indische Compagnie, naar zijne denkbeelden ingerigt, veel meer voordeel voor Nederland en veel grooter schade voor Spanje, dan van de reeds bestaande Oost-Indische beloofde, zeggende, dat het veeleer de West-Indische dan de Oost-Indische schatten waren, welke de »frenesie van de generale monarchie" den Spanjaarden naar het hoofd hadden doen stijgen, en dat, zoo Oost-Indie als

Spanje's bijzit kon worden aangemerkt, voor wier voortdurende gunsten het zich vergelijkenderwijs slechts geringe offers getroosten zou, West-Indie daarentegen Spanje's echte vrouw was, voor wier behoud en eer het alles wagen en alles op het spel zou zetten; — hoe dat plan, toen het tot rijpheid gekomen en hij er mede van de kooplieden naar de regenten, van de regenten naar de Staten, van de Staten naar Oldenbarneveld, van Oldenbarneveld naar Prins Maurits gegaan en vaak met vrucht gegaan was, in 1609, door het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, tijdelijk afsprong; — hoe hij daarna, zijns ondanks tot wachten gedoemd, een der voornaamste grondeigenaren in de pasbedijkte Beemster werd en daarbij zijn aanzienlijk fortuin, doordat hij niet behoorlijk op zijne nieuwe zaken paste, maar telkens naar Den Haag reisde om met Prins Maurits te spreken, meer dan verspeelde; — hoe hij tusschentijds in Oldenbarneveld, teregt of ten onregte, zijn voornaamsten tegenstander begon te zien en te haten, zoozeer dat hij er zich naderhand op beroemde, het plan van den staatsgreep, die Oldenbarneveld ten val bragt, den Prins aan de hand gedaan te hebben; — hoe in 1621, toen het Bestand ten einde was geloopen, eene West-Indische Compagnie in het leven trad, waarbij tot grievende teleurstelling van den inmiddels geruïneerden en onder schulden gebuktgaanden Usselincx, het oktrooi der Oost-Indische tot model gediend had en van al zijne voornaamste denkbeelden geen enkel aangenomen was; — hoe hij toen aan het ondankbaar Holland den rug toekeerde en zich naar Duitschland, naar Denemarken, en ten laatste ook naar Zweden begaf, waar Gustaaf Adolf en Oxenstiern een zoo gunstig oor aan zijne voorstellen leenden, dat in 1627 eene Zweedsche Zuidzee-Compagnie tot stand kwam, geheel en al naar zijne wenschen ingerigt; — hoe die Compagnie, gedeeltelijk door het sneuvelen van Gustaaf Adolf, maar vooral door het ontbreken der noodige kapitalen, geen wortel wilde schieten en nooit anders dan op het papier bestaan heeft; — hoe Usselincx in 1636, als gemagtigde van Koningin Christina, door Oxenstiern naar Den Haag gezonden werd, ten einde in Holland voor de Zuidzee-Compagnie de gelden te zoeken, welke noch in Scandinavie, noch in Duitschland te vinden

waren; — hoe in weerwil zijner zeer juiste opmerking, dat, ten ware men met Alexander van Macedonie de wereld te klein achtte voor zijne begeerlijkheid, zij voor twee West-Indische Compagnien groot genoeg was, de Hollanders, die toen met behulp van hunne eigen West-Indische Compagnie aan schepen en buit den Koning van Spanje reeds 36 millioen afhandig gemaakt hadden, volstrekt niet geneigd waren, hunne kapitalen in die van Usselincx te beleggen; — hoe dit *échec* in de schatting van het Zweedsche hof zijn krediet allengs dalen deed, zoodat hij in 1644 zich nog steeds of op nieuw in Den Haag bevond, bij de Staten-Generaal aanhoudend om eene belooning voor de in vroeger tijd door hem bewezen diensten; — hoe in Februarij 1647 zijn naam voor de laatste maal in de Resolutien dier Staten voorkomt, gelijk hij zich in October 1645, met eene van ouderdom en koude trage hand (zoo schreef hij) voor de laatste maal tot dat kollegie gewend heeft; — hoe, om kort te gaan, — want de herinnering verwijlt ongaarne bij het schouwspel van verstompte geestvermogens, verzwakt eergevoel, miskende schranderheid, en vernietigd aanzien, — van dien Willem Usselincx, wiens ster vijftig jaren te voren zoo glansrijk en zoo veelbelovend was opgegaan, zelfs niet zoo veel of zoo weinig is overgebleven, dat men of het land kan aanwijzen, in hetwelk zijne ballingschap geëindigd is, of de plaats, waar hij, vermoeid naar ziel en ligchaam, den pelgrims- en den bedelstaf eindelijk nedergelegd heeft, of het jaar onzer jaartelling, in welks loop hij den adem heeft uitgeblazen.

Met weinig woorden kan worden uiteengezet, in welke opzigten de plannen van Usselincx, herhaaldelijk door hem in den beknopten vorm van een koncept-oktrooi in het licht gezonden, en door vlugschrift op vlugschrift toegelicht, verschilden van de grondslagen, waarop de Oost-Indische Compagnie toen reeds gevestigd was en de West-Indische weldra rusten zou. Die punten van verschil aan te wijzen, is tevens de verklaring te geven van het feit, waarom Jan Pietersz Koen, in tegenstelling met den veelzins voortreffelijken Usselincx, wiens geheele leven uit eene aaneenschakeling van nederlagen bestaan heeft, geslaagd is en iets duurzaams tot stand heeft gebragt.

Vooreerst komt in aanmerking, dat Usselincx' vrijzinnige begrippen omtrent koloniale aangelegenheden gepaard gingen met eene groote mate kerkelijke onverdraagzaamheid. Dezelfde man, die het er voor hield, dat men in West-Indie voor den veldarbeid geen slaven behoefde, beschouwde het als een gruwel, dat men in Nederland, niet slechts aan de Roomschen, maar ook aan alle andere sekten, vrijheid van openbare eeredienst wilde toestaan. De Doopsgezinden noemde hij landverdervende gierigaards. Joden, Katholieken, Libertijnen, Remonstranten, en andere dwaalgeesten en ketters, waren volgens hem altegader geslagen en gezworen vijanden van den Nederlandschen Staat. Zijne bedoeling was dan ook, dat de door hem te stichten West-Indische kolonien kweekplaatsen zouden worden van hetgeen bij hem voor de eenig ware religie gold, maar feitelijk een zeer uitsluitend kalvinisme was. Den Raad van Indie, voorgezeten door den Prins van Oranje, aan wien hij het staatkundig beleid zijner kolonien wenschte opgedragen te zien, moest een kerkelijk kollegie ter zijde staan, insgelijks in Nederland gevestigd en belast met de zorg voor het kiezen en uitzenden van het benoodigd aantal predikanten en onderwijzers. Nu weet men, dat de Oost-Indische Compagnie, ofschoon de bevordering van het Gereformeerd geloof in hare banier geschreven stond en zij zelfs nu en dan, althans te Batavia, neiging tot uitsluiting van andersdenkenden aan den dag gelegd heeft, zich nogtans nooit als een instituut tot uitbreiding der Christelijke godsdienst, of van een bepaalden vorm dier godsdienst, heeft opgeworpen. Doch hetgeen zij te dien aanzien heeft nagelaten, is buiten eenigen twijfel eene voorname reden van hare snelle vestiging geweest. De Indische volken tot het Christendom, of van het Katholicisme tot het Protestantisme te willen bekeeren, was geen praktisch doel; het denkbeeld, in den modernen zin van het woord, aan de beschaving dier volken te arbeiden, geen denkbeeld der 17de eeuw. Al zouden de eerste Hollanders, welke naar Indie kwamen, daarmede vervuld geweest zijn, zij moesten het bij de kennismaking met de in Indie reeds aanwezige en sedert lang gevestigde beschaving, weldra laten varen. Dat ingezien en daarnaar gehandeld te hebben, is de verdienste geweest van de mannen der Com-

pagnie. Door een zuiver instinkt gedreven, hebben zij geen pogingen aangewend, een nieuwen maatschappelijken toestand in het leven te roepen, waar het hun aan de magt ontbrak, dien te handhaven; en zoo vaak zij kiezen moesten tusschen het prijsgeven hunner onderneming, of het beantwoorden van geweld met geweld, hebben zij nooit nagelaten, dit laatste middel aan te wenden. Dat op die wijze in de eerste eeuwen aan eene assimilatie van Indisch en Europeesch leven niet te denken viel, is klaar; doch tevens is het duidelijk, dat eene onmisbare voorwaarde dier zamensmelting in de toekomst op geen andere wijze vervuld kon worden.

Eene andere fout van Usselincx is geweest, niet te hebben ingezien, dat eene Compagnie, gelijk de zijne, welke voortdurend aan de aandeelhouders rekening en verantwoording afleggen en hun inzage van hare boeken verschaffen zou, onmogelijk voldoen kon aan de door de tijdsomstandigheden gestelde eischen. Het stelsel der Oost-Indische Compagnie was een stelsel van geheimhouding; en dat woord behoeft slechts uitgesproken te worden, om aanstonds de herinnering aan een groot aantal misbruiken te verlevendigen. Doch waarop kwam het in die dagen allereerst aan? Op het verwezenlijken van een ideaal van publiciteit? Op het geven van theoretische lessen aan de nakomelingschap? Neen, maar op het volhouden van den strijd tegen den koning van Spanje, op de bevestiging van het Nederlandsch volksbestaan, op het verzekeren van de vruchten eener worsteling, waarvoor reeds twee geslachten al hunne krachten hadden ingespannen. Zou dat doel worden bereikt, dan moest de Oost-Indische Compagnie het karakter eener oorlogvoerende mogendheid bezitten, en geheimhouding dientengevolge het vaste stempel harer handelingen zijn. Door ten einde toe, ook toen het welbegrepen eigenbelang de tegenovergestelde praktijk had moeten doen volgen, in dat systeem te volharden, heeft de Compagnie zichzelve te gronde gerigt en is zij onder haar eigen schuldenlast bezweken. Doch gedurende de eerste honderd jaren van haar bestaan, en langer, is zij ten gevolge van haar tweeslachtig karakter, half kommercieel, half staatkundig, eene der bewonderenswaardigste instellingen geweest, waarop eenig

volk van den ouden of den nieuwen tijd wijzen kan. Met en door haar is Nederland dan ook voor eene poos onder de groote mogendheden van Europa geteld geworden, en het verdient opmerking, dat ons nationaal aanzien in dezelfde mate gerezen en gedaald is als dat der Compagnie. [1]

Nog één fout, en wij zullen Usselincx den roem laten, de verstziende en scherpzinnigste ekonomist van zijnen tijd in Nederland, en daardoor tevens een dier martelaren der gedachte geweest te zijn, wier doorzigt in het afgetrokkene alleen door hunne onvruchtbaarheid voor het leven geëvenaard wordt. Scheiding wilde hij, scheiding tusschen handel en staatkunde; en daarbij, eene zoo veel mogelijk nationale deelneming in zijne grootsche Compagnie. Het bezitten van slechts enkele aandeelen zou voldoende zijn, om tot bewindhebber gekozen te kunnen worden; in alle steden des lands, waar zich eenige belangstelling openbaarde, zouden kamers verrijzen; aan geen provincie zou eenigerlei voorregt boven de andere worden toegekend; de keus der leden van den Raad van Indie zou verblijven aan de Staten-Generaal; de Prins van Oranje, hetzij Maurits of een ander, zou in dien Raad het voorzitterschap bekleeden. Doch gelijk dit alles zich zeer wel hooren liet, was niets daarvan voor verwezenlijking vatbaar; en ware dit de voorwaarde van hare oprigting geweest, de Oost-Indische Compagnie zou nimmer tot stand gekomen zijn. Ook zij, de Oost-Indische, was eene republikeinsche instelling; doch republikeinsch in oligarchischen zin. Even als zij tevens een handelsligchaam en eene mogendheid vertegenwoordigde, waren hare bewindhebbers tegelijk kooplieden en

---

[1] Vroeger geloofde men niet algemeen aan dat verband. Zelfs een zoo scherpzinnig en kundig man als Bilderdijk kan men in zijne lessen over de Vaderlandsche Geschiedenis (VIII, 169.) hooren zeggen, dat „de *eigenlijke* staatszaken hem *verhinderd* hebben, van de Oost- en West-indische bezittingen te spreken." Tot verklaring en verontschuldiging laat hij er op volgen: „Hoe veel invloed deze Maatschappijen ook op ons Vaderland en *zelfs* op de maatregelen van het algemeen bestuur gehad hebben, het zijn echter *slechts* vereenigingen van bijzondere personen, *die van de staatsgeschiedenis geen deel uitmaken.*"

stedelijke regenten, met die van Amsterdam aan het hoofd. Van daar eene heerschappij, welke in zichzelve de kiem harer ontbinding droeg, doch met welke het niet mogelijk was, geen rekening te houden. Het Nederland dier dagen stond en viel met de provincie Holland; de invloedrijkste leden van Hollands Staten waren stedelijke regenten; de aanzienlijkste regenten bewindhebbers der Compagnie. Al de raderen dezer mechaniek sloten in elkander; en wie den hefboom niet kende, welke haar in beweging brengen moest, behoefde daartoe geen pogingen aan te wenden. De Oost-Indische Compagnie is dan ook, zoo niet eene uitsluitend Amsterdamsche, dan toch provinciaal Hollandsche schepping geweest; en het doet niet weinig onze bewondering stijgen, dat een half dozijn Hollandsche koopsteden middel hebben gevonden, op zoo verren afstand, en in weerwil van schijnbaar onoverkomelijke hinderpalen, eene zoo uitgebreide heerschappij te vestigen. Ook zou dat ondernemen, hoe stout ook gedacht en met hoe vele schatten gevoed, stellig schipbreuk hebben geleden, had de Compagnie niet in Jan Pietersz Koen en de zijnen de stichtende geesten gevonden, wier ondernemende zin haar denkbeeld aanvaarden, wier plaatselijke kennis haar voorlichten, wier ijzeren wil elken tegenstand breken, wier standvastigheid, ondanks haarzelve menigmaal, haar tot volharding aansporen moest. Het geslacht dier mannen is uitgestorven, even als dat van hunne tijdgenooten, de groote schilders der Hollandsche school. Voor den Nederlander van den tegenwoordigen tijd blijven zij evenwel, ook in hunnen staat van afzondering, eene eigenaardige aantrekkelijkheid bezitten; en door niets vereert de nakomelingschap zichzelve zoo zeer, als door hulde te bewijzen aan hun aandenken.

1869.

PIETER PAULUS RUBENS.

Rubens boeit niet-alleen als kunstenaar, maar ook, en evenzeer, als mensch. De voorbeelden van zulk een treffend evenwigt, als door zijn leven en karakter wordt aangeboden, zijn zeldzaam. Hij stamde uit de deftige en welgestelde Vlaamsche kruidenierswereld. Zijn vader was de eerste telg van het geslacht, die eene geleerde opvoeding ontving. Maar ofschoon de zoon van den Antwerpschen advokaat, wiens grootouders pillen gedraaid of krenten en rozijnen hadden afgewogen, zich zijne afkomst nooit geschaamd, haar nooit verloochend heeft, gevoelde hij in den kring der gekroonde hoofden zich zeer op zijn gemak. Eene verdreven koningin van Frankrijk heeft te zijnent gelogeerd en geld van hem geleend. Karel I en Filips IV hebben zich met hem onderhouden over een vredesverdrag tusschen Engeland en Spanje; Frederik Hendrik en de Staten-Generaal over het toetreden daartoe. Van den aartshertog en de aartshertogin die in zijne dagen over de Zuidelijke Nederlanden regeerden, is hij gedurende eene reeks van jaren een vertrouwd raadsman geweest. De veldheer Spinola rekende hem onder zijne beste vrienden; de minister Olivarès behandelde hem als zijn gelijke; een onopgevoed Belgisch edelman was de eenige, die hem ooit zijne geboorte verweet. Wanneer men de brieven leest, die

hij aan deze hooge personages, en reeds als jongeling aan den sekretaris van den hertog en de hertogin van Mantua rigtte, dan komt men in verzoeking, hem een hoveling te noemen. Maar in de hoofdzaak was hij het tegenovergestelde. Pas zeventien jaren oud, en page in een vorstelijk gezin, gaf hij de gemakken en verleidingen van een elegant en vrolijk leven er aan, om eene onwederstaanbare roeping te volgen, en liet zijne moeder rust noch duur, of zij moest hem toestaan, in de leer te gaan bij een schilder met slechte manieren en een ondragelijk humeur. Zijn genie was de onstuimigheid zelve. Geen ander schilder heeft hem in hartstogtelijke stoutheid overtroffen. Doch deze bezetene der muzen leidde het gelijkmatig leven van een stil burger. Met uitzondering van een paar Fransche kunst- en een half dozijn diplomatieke reizen, naar Engeland en Spanje, heeft hij, eenmaal uit Italie teruggekeerd naar zijne geboortestad, er meer dan dertig jaren met schilderen gesleten; haar 's zomers alleen verlatend voor zijne buitenplaats in de buurt, en eene enkele maal (om het verdriet over den dood zijner eerste vrouw wat te verzetten) voor een uitstapje naar Holland. Hij was een welgemaakt man met een schoon gelaat, edel van houding, keurig gekleed, hoffelijk in den omgang, in de wieg gelegd om met zijnen roem, zijn goud, en zijn gladde tong, het hoofd van honderd dames op hol te brengen. Op tallooze schilderijen heeft hij aan het vrouwelijk schoon hulde gebragt; en bijna altijd zoo onbewimpeld, zoo zonder doeken of doekjes, in zulk een overvloed, dat hoog en laag gemeen zweren zou: Rubens is een zinlijk schepsel geweest. Nogtans zijn uit geen enkele periode van zijn leven ongeoorloofde minnarijen bekend: en zoo goed als aan den eerbaarsten Vlaamschen boer, schonken twee vrouwen hem acht kinderen. Zijne huishouding, ingerigt op den voet eener hofhouding, verslond schatten. Maar de gulle gastheer en prinselijke kunstminnaar was tegelijk zulk een goed financier, dat toen hij betrekkelijk onverwachts, en voor zijn tijd, door den dood werd weggenomen, alleen de verkoop zijner verzameling schilderijen, marmers, ivoren, en goud- of zilverwerken, eene som opbragt, die in onze dagen gelijk zou staan met een millioen. Man van den ezel, was hij een ware werkezel: van den ochtend tot den avond

bezig, arbeidend (gelijk hij het noemde) voor zijn brood. Maar de kamergeleerde met het penseel was tegelijk een geoefend ruiter, en had vier of vijf verrukkelijk schoone paarden op stal. De geschiedenis meldt niet, of zijne echtgenooten, bij al het andere waarin zij als goede moeders en goede châtelaines uitmuntten, ook de kunst van praten en breijen verstonden. Wat hem betreft, hij kon rijden en omzien. Onder het schilderen liet hij zich voorlezen; en voor zijne teugellooze verbeelding, die met al de rijken der natuur ook een aantal wereldrijken, de geheele geschiedenis, en twee of meer godenleeren omvademde, zocht hij voedsel in de schijnbaar drooge kwartijnen van Seneca en Plutarchus. Hij verstond zeven talen, en sprak of schreef er vier. Maar hij wist ook in alle vier, wanneer het pas gaf, te zwijgen, en niet slechts voor eene poos, maar levenslang. Aan polemiseren deed hij niet. „Onderscheid u", was een van zijne lijfspreuken, „onderscheid u, en het wemelt van benijders; overtref u zelven, en gij zult hen doen verstommen." Om in de litteratuur voorbeelden te vinden, die de vrijpostigheid van zijnen schildertrant evenaren, moet men aan Shakespere, Molière, Byron, of Heine denken. Echter heeft hij met zijne eeuw nooit in onmin geleefd, noch zijne eeuw met hem. Het volk heeft hem onvermoeid modellen geleverd; de grooten hebben elkander de eer betwist, door hem te worden geportretteerd; door koningen en priesters is hij met bestellingen overladen. Geen onbewolkter, geen zonniger bestaan dan het zijne; of het moest dat van Gœthe wezen. Onafhankelijk als Michel Angelo, populair als Rafael, veelzijdig als Da Vinci, voorspoedig als Titiaan, kaders als die van Tintoretto lustig invullend met kleuren als die van Veronese, heeft het zondagskind Rubens eene zestigjarige loopbaan mogen vervullen, zoo genoegelijk en zoo schitterend, als op aarde aan slechts enkele uitverkorenen ten deel valt.

De buitengewone mate van zelfbeheersching, noodig om gedurende geheel zulk een leven, te midden van telkens onder nieuwe vormen terugkeerende verzoekingen, geen enkele openbare gekheid te begaan (de onvoorzigtig uitgelokte brief van dien hertog van Aremberg, toen hij reeds vijf- of zesenvijftig jaren telde, is eene uitzondering welke den regel bevestigt), laat zich alleen verklaren uit eene Rubens aangeboren, even buitengewone mate

van wereldwijsheid of zedelijke virtuositeit. Men houdt zich niet levenslang zoo goed, ook of vooral niet wanneer men een genie is, indien de natuur niet krachtig medewerkt. Toch mag niet uit het oog verloren worden, dat Rubens veel te danken heeft gehad aan zijne opvoeding. Op één na de jongste van zeven kinderen, uit een ouderenpaar dat beter dagen gekend had, bragt hij zijne tien eerste levensjaren in ééne leerzame omgeving door. Men kent het dwaze figuur, hetwelk zijn vader maakte. Wegens vrijzinnige aanvechtingen, die hem bij de Inquisitie in verdenking hadden gebragt, uit Antwerpen naar Keulen verhuisd, en daar als praktizijn met de toenmalige prinses van Oranje in kennis gekomen, vond de oude heer Rubens het liberaal, zijne koekoekseijeren in het arendsnest van Prins Willem te leggen. Weinig vorstelijke minnarijen, waarvan het geschiedboek de heugenis bewaarde, zijn zoo belagchelijk of zoo walgelijk geweest als deze: Rubens Senior, meer verleide dan verleider; de prinses onoogelijk, en alleen verliefd van het manlijk schoon haars nog knappen pleitbezorgers; de prins woedend over eene zwangerschap, waaraan hij zich bewust was, part noch deel te hebben; 's prinsen broeder er op uit, den burgerlijken indringer te doen boeten voor den hoon, het huis van Oranje-Nassau aangedaan. Heeft mevrouw Rubens bij die gelegendheid zich onvolprezen kloek gedragen, haar echtgenoot bevestigde bij voorbaat de juistheid der opmerking, twee eeuwen daarna door Van Alphen berijmd, dat jaren schreijens het gevolg kunnen zijn van één onbedachtzaam uur. Zijn verwijlen in den minzieken schoot van Anna van Saksen te laat verwenschend, wrong de tot inkeer gekomen huisvader zich te vergeefs in honderd bogten, ten einde aan den ijzeren greep der beleedigde prinsen te ontkomen. Terwille van vrouw en kinderen wierp hij achtereenvolgens zijne eigenliefde en zijne moderne beginselen over boord, werd weder goed Spaansch en goed Katholiek, vernederde zich wat hij kon: alles vruchteloos! Zelfs de dood van Prins Willem vermogt geen einde te maken aan zijne voortaan onvrijwillige ballingschap. Na nog twee of drie jaren zich verbijtens, stierf hij in 1587 te Keulen.

Er is maar weinig verbeelding noodig om zich eene voorstelling te vormen van de stemming der eerst Siegensche, daarna

Keulsche, altijd om zoo te zeggen vermaledijde omgeving, waarin de kleine Pieter Paulus opgroeide. Toen zoomin als later, durf ik volhouden, heeft zijne edeldenkende moeder hem de ware reden genoemd, waarom het gezin eerst na 's vaders dood naar Antwerpen durfde terugkeeren. Doch er zijn huiselijke atmosferen, die, zonder woorden of aanwijzingen, het werk van onthullingen, van gedenkschriften verrigten. Als met de moedermelk heeft Pieter Paulus de les ingezogen, dat tenzij een Vlaming, in die dagen, goed en bloed voor de gereformeerde religie veil had, de wijsheid hem gebood, den koning van Spanje of zijne plaatsvervangers te eeren en den God van het oude geloof te vreezen; als ook, dat al wordt een burger door de grooten nog zoo gevierd of aangehaald, hij van wege hunne gewoonte, met de steenen te smijten, zich zorgvuldig wachten moet, met hen of met hunne vrouwen kersen te willen eten.

Met die dubbele ervaring, te midden van vele doorgeslikte tranen door de schrandere moeder opgedaan, deed de zoon levenslang zijn voordeel. Daaruit verklaart zich, binnen welke grenzen hij een hoveling was en bleef: en ook hoe deze Vlaming, wiens genie hem tot een vrijdenker stempelde, tot de orde der wereldlijke Jezuieten kon toetreden en, aan de zijde van Spinola, van Isabella, van Albert, zich onder de bestrijders der vrije gedachten scharen. Gij Spaansch! gij Roomsch! wil vol verbazing het protestansch vooroordeel, en niet het protestantsche of Noord-Nederlandsche alleen, telkenmale hem toeroepen. Doch de oorsprong van het verschijnsel doet onze bevreemding wijken.

Wenscht men nog meer verklaringen? Let op des kunstenaars veelvuldig allegoriseren, niet minder merkwaardig dan de zelfbeheersching van den mensch. De gewoonte mag bij Rubens de allegorie tweede natuur hebben doen worden, men neemt zulke gewoonten niet aan, of over, tenzij er eene reden voor bestaat. Houd u verzekerd, dat er in het gemoed van dien geheel buitengewonen man veel meer is omgegaan, dan zijne tijdgenooten gedacht of bemerkt hebben. De effen wateren van zijn leven hebben diepe gronden gehad; en zoo vaak hij nederblikte in de kristallijnen wel, zag hij op den bodem het monster van den vaderlijken misstap en de vaderlijke nederlaag zijne prooi liggen afwachten. Voor zeer veel van hetgeen hij op die wijze gevoelde, en dacht,

en zich herinnerde, kon hij van de regtstreeksche uitdrukking geen gebruik maken; en daar niettemin al hetgeen op het hart lag, er af moest, greep hij naar de zijdelingsche en zinnebeeldige. Van daar bij hem de rijkste verscheidenheid van allegorische voorstellingen. Hij denkt en gevoelt ten slotte in emblemen, gelijk een wijsgeer het in mathematische of dialektische formulen doet. Staat in zijn gemoed de zon aan den hemel, dan ademen de zinnebeelden, die zich op zijn doek vermenigvuldigen, louter bevalligheid. Stormt het daarbinnen, dan trekt zijn penseel, met aan woestheid grenzende vermetelheid, gigantische figuren om.[1]

Wanneer de vruchtbaarheid van een schilder afmetingen bekomt als die der produktiviteit van Rubens, dan stoot men, bij het aanduiden daarvan, zich niet aan schoolsche berekeningen. De cijfers zelven worden poëtisch, als men leest, dat zoo de gezamenlijke schilderijen van den Vlaamschen meester konden aaneenverbonden, en als een strook van een meter breed op den grond uitgespreid worden, die reep drie uren gaans lang zou wezen.

Om met eigen oogen de ronde van Rubens' werk te doen moet men van Antwerpen naar Petersburg, van Weenen en Dresden naar Madrid, van Munchen naar Londen en Brussel tijgen. In sommige dier muzeums worden zijne stukken bij dubbele dozijnen, in andere bij vijftigtallen, in twee (Antwerpen en Munchen) bij honderden geteld. Ik spreek echter alleen over de meer dan veertig (de teekeningen niet medegerekend) in den Louvre, die mij het best heugen, omdat ik ze het lest aanschouwde. Zij zijn noch van de grootste, noch van de stoutste; maar in de volledige reeks der allegorische voorstellingen uit het leven van Maria de Medici aan den eenen, in eene bloemlezing van fraaije kleinere werken aan den anderen kant, stellen zij althans som-

---

[1] Zie Dr. van Vloten 's *Aesthetika* en *Nederlands Schilderkunst,* met de daar genoemde Duitsche bronnen. Na Thoré schreven in Frankrijk over Rubens, vooral Taine, Fromentin, en Alfred Michiels. In zijn 4den druk, pas verschenen, overtreft Michiels, door volledigheid en naauwkeurigheid, behalve waar hij over het Noord-Nederlandsch landschap spreekt, de anderen en zichzelven. Wat schoonheid en verhevenheid van uitdrukking aangaat, spant het achtste hoofdstuk der afdeeling „Belgique" in Fromentin's *Maîtres d' autrefois* de kroon.

mige zijden van Rubens' talent uitnemend in het licht. Bovendien komt een half dozijn doeken van middelbaren omvang, en komen sommige meesterlijke teekeningen in aanmerking.

Uit Vasari weet men, dat de kunstlievende gonfaloniere Piero Soderini twee wanden der groote zaal in het florentijnsche Palazzo Vecchio heeft willen doen versieren, den eenen door Da Vinci, den anderen door Michel Angelo. Naar fragmenten van de cartons dier schilderwerken, die alleen in de herinnering van kunsthistorici zijn blijven leven, heeft Rubens verkleinde teekeningen gemaakt, waarvan er zich twee in den Louvre bevinden: een verwoed gevecht van paarden en ruiters om een veldteeken, door Da Vinci (nooit werden de razernij en de waanzin van hatende menschen en gewonde dieren aangrijpender uitgedrukt), en van Michel Angelo een doop in den Jordaan. Die doop echter, en eenige vrouwenbeelden op den achtergrond, zijn er door Rubens bijgemaakt. Van Michel Angelo zijn alleen de kousen en kleederen aanschietende of uittrekkende soldaten, regts van den toeschouwer. Als tegenhanger van Da Vinci 's ruitergevecht, voorgevallen in een Italiaanschen-burgeroorlog, ontwierp Michel Angelo een soortgelijke episode, voorstellend Italiaansche militairen, die, terwijl zij bezig zijn zich te baden in eene rivier, door trompetgeschal opmerkzaam worden gemaakt op het naderen van den vijand. Rubens vond dit eene geschikte aanvulling van zijn nieuw-testamentisch tafreel.

Eene teekening, als die laatste, doet licht opgaan over de wijze van komponeren van den Vlaamschen meester, en over sommige bronnen zijner bezieling. In het naaktschilderen is Michel Angelo blijkbaar het groote voorbeeld geweest, waarnaar hij zich rigtte. Maar zoowel in het overnemen als in het bijvoegen ging hij te werk met de meeste onafhankelijkheid. Het kon hem niet schelen, of die herkulische soldaten-gestalten al dan niet beantwoordden aan het denkbeeld, dat men zich onwillekeurig van de katechumenen van Johannes den Dooper vormt. Het waren de fraaigeteekende ligchamen van menschen uit het volk, zoo pas uit het water gestegen, in een warm land, aan de oevers eener rivier. Dit was hem genoeg. Wel geleken zij een weinig op romeinsche krijgsknechten, met ruggen als standbeelden; maar zulks verhinderde hem niet, ze op één doek te brengen met den extatischen

hebreeuwschen Boetgezant, en met den tengeren Jezus van Nazareth, dien engelen van zijne kleederen ontdoen.

Van hetgeen Rubens onder historie-schilderen verstond, geeft een goed denkbeeld het fraaigekleurde doek in het Salon Carré, voorstellend de Scythische koningin Thomyris, die volgens eene overlevering bij Herodotus (onvereenigbaar met het verhaal van Xenophon), uit verontwaardiging over het wreede oorlogvoeren van Cyrus, diens op het slagveld afgehouwen hoofd in hare tegenwoordigheid laat dompelen in een bekken vol bloed, zeggende: „Laaf u thans, o Cyrus, aan dat bloed, waarnaar gij zoozeer gedorst hebt!" Van hetgeen de geschiedenis omtrent de Scythische Massageten meldt, over welke Thomyris heerschte, — dat zij een vrijheidlievend en strijdhaftig herdersvolk waren, zwervend door de kustlanden der Kaspische zee, paardemelk drinkend, zich voedend met visch, en ook wel, volgens kwade tongen, met het menschelijk vleesch van hunne eigen grijsaards, — daarvan is in de schilderij van Rubens niets te bespeuren. Zijne koningin Thomyris zou even goed eene Maagd Maria in het hofgewaad der 17de eeuw kunnen verbeelden, omgeven van Hemelsche staatsjufferen. Eene koningin der oudheid is voor hem slechts een voorwendsel om schoone vrouwen te schilderen, vorstelijk getooid. Overvloed van goud en juweelen schittert er op feestkleederen van fluweel en satijn. De architektuur der paleizen is de Italiaansche, van den renaissance-tijd. Het akelige is zooveel mogelijk getemperd. In de geheele voorstelling heerscht rust. De koningin gelijkt in niets op eene nomadische Nemesis. Staande aan den voet van haar troon, een weinig naar achteren, vertoont zich een grijsaard, wiens overheerlijk geschilderde kop, uit het midden van het doek, naar den afgehouwene van Cyrus gewend is.

Diogenes, met een lantaarn naar een mensch zoekend, in de Grande Galerie, bewijst op nieuw, hoe bij Rubens de natuurlijke atmosfeer der verbeelding het daglicht was. Andere schilders hebben van dit onderwerp een kaarslicht gemaakt; en men weet dat Honthorst, die, zijn Italiaanschen bijnaam getrouw, het dus behandelde, deswege door Rubens geprezen is. Desniettemin volgde Rubens dat voorbeeld niet. Ook duidde hij het satirieke der daad van den Griekschen wijsgeer maar even aan. Er is alleen gestreefd naar het voorstellen van sommige houdingen van het menschelijk

ligchaam. De historische anekdote treedt op den achtergrond. Teekening en kleur zijn hoofdzaak geworden.

Naast dezen Diogenes hangt eene aanbidding van het kind Jezus door de *Wijzen uit het Oosten.* Met geringe afwijking is dit onderwerp meermalen door Rubens behandeld; en in alle exemplaren vindt men den eigenaardigen trek terug, dat de onvermijdelijke Negerkoning er min of meer onbescheiden blikken op den blanken hals der Maagd Maria werpt. Van die breede soort is doorgaans bij Rubens het realisme. Hij idealiseert; maar bij voorkeur met behoud van de eene of andere voorname bijzonderheid, die aan de aarde herinnert, of naar de aarde terugvoert, zooals bij die ontmoeting van twee rassen, het bruine en het blonde.

Buitengewoon fraai is, aan dezelfde zijde der galerij, een eind verder, eene *Kruisiging.* Dit geheele doek is weder als overgoten met licht en kleuren. De apostel Johannes, overeind naast het kruis, is in een vuurrooden mantel gewikkeld. Om de leden der aan den voet geknielde Magdelena, met haren zoo blond als rijpend graan, golft een goudgeel satijnen kleed. Het is en blijft de afbeelding van een treurspel; maar er is niets gedaan om het aandoenlijke van den toestand te verhoogen of te versterken. Meermalen heeft Rubens het verschrikkelijke op verschrikkelijke wijze voorgsteld (de marteldood van den H. Lieven; de Bethlehemsche kindermoord); maar over het pathetische werpt hij in den regel een sluijer. Zijne geroerde mannen en schreijende vrouwen hebben gezonde ligchamen; en voor de schamele kleederdragt des volks, die bij hunnen stand zou passen, werpt hij hun koninklijke gewaden om.

Twee andere doeken gelijken cartons voor een tapijt of een behangsel, meer dan schilderijen. Het zijn nogmaals twee godsdienstige onderwerpen, christelijk gedacht en heidensch behandeld. Die Engel, welke den profeet Elia voedsel komt aanbieden in de woestijn, doet aan een forsch gebouwden Mercurius; die triomfwagen, waarop de maagd van het katholiek geloof haren intogt houdt, aan de zegekar van een romeinsch Imperator denken, in plaats van overwonnen koningen, de overwonnen wijsbegeerte en het overwonnen bijgeloof achter zich aanvoerend. De christelijke mystiek slaat bij het aanschouwen dezer allegorie de handen van verbazing ineen. Maar veel mystiek moet

men bij Rubens niet zoeken. Evenals Michel Angelo, vatte hij de godsdienst bij voorkeur als eene zegepraal op. Niet dat de innigheid bij hem altijd ontbreekt, maar het heroieke staat op den voorgrond.

Niets is inniger dan de gekleurde teekening, waar hij een krans uit den hemel nederzwierende kinderlijke engelen de Maagd Maria laat inhalen, die met het Christuskind in den arm op een triomfwagen (weder een triomfwagen!) staat. De kar wordt voortgetrokken door twee schoone leeuwen. Te paard op een daarvan zit een kleine engel, bevallig als een antieke kleine Bacchus of kleine Amor. Bij wijze van karwats voert hij een schicht. De gelaatsuitdrukking waarmede deze christelijke Cupido, achterover leunend, en met de gewapende hand op den rug van den leeuw, om- en opziet naar het hemelsch broêrtje aan de borst der Moedermaagd, is de teederheid zelve.

Maar eene andere teekening in kleuren, bijna vlak daarnevens, wekt aanstonds geheel andere gewaarwordingen. Louter wreedheid ademen de trekken, en vlamt uit de oogen, van dien razenden Mars. Bloed druipt er van den dolk, waarmede hij die uitgeschudde vrouw vermoordde. Haar tot wanhoop gedreven echtgenoot zwaait in zijne radeloosheid een uit den brand der armoedige woning opgegrepen stuk hout. Haar kind ontkruipt op den buik de blikken van den woedenden god. Laat af van het slagten van weerloozen! schijnt eene als godin des vredes uit de donkere wolken gedaalde Minerva hem toeteroepen, die met den linkerarm haar schild tegen zijne borst drukt, terwijl een sikkel in hare regter aan de vreedzame werktuigen herinnert, waarin het betaamt de zwaarden om te smeden.

Men ziet uit deze voorstelling, hoe warm Rubens voor het volk, voor de plattelandbewoners gevoelde, slagtoffers van den altijd wreeden oorlog, in zijne dagen nog wreeder dan in de onzen. Er bestaan van hem groote schilderijen in olieverf, waarop hij dezelfde gedachte in beeld gebragt heeft. Hare edelmoedigheid wordt door niemand betwist. Nogtans kan men duidelijk bespeuren, dat al achtte de kunstenaar den oorlog een kwaad, en al leed zijn hart met de lijdenden, zijn verstand de nood-

zakelijkheid van den gruwel toestemde, gelijk zijne verbeelding er de verheven schoonheid van waardeerde.

Onder de portretten van Rubens' hand in den Louvre, allen merkwaardig, hetzij door het zinrijke der uitdrukking of den rijkdom van het kostuum, is er geen zoo schoon als dat schetsachtige van zijne eigen tweede vrouw, met de twee oudste kinderen uit het tweede huwlijk. Elke formule, waarin men de verschillende zijden van zijn talent zou willen zamenvatten, blijkt bij het aanschouwen van dit kleine doek onvolledig of foutief. De kolorist heeft hier zijne kleuren verzaakt, de allegorist zijne symbolen, de spierenschilder zijne anatomie, de dekorateur zijne draperiën, de kolos zijne reusachtige afmetingen. Niettemin zou elke elegante jonge moeder er de helft van haar fortuin voor overhebben, zóó te worden uitgeschilderd, in dat eenvoudig gewaad, die bevallige houding, en met dien gepluimden hoed.

Eene aangename tegenstelling met de *Vlaamsche Kermis*, waar een geheel dorp, vol zoeten biers, zich overgeeft aan de plompe uitgelatenheid die deze drank den boerenjongens en meiden naar het hoofd doet stijgen en hun de beenen losmaakt; eene weldadige tegenstelling daarmede vormt de *Avondstond:* óók een landelijk tafereel, maar even rustig en ingetogen, als het andere dartel en brooddronken is. In de lucht, regts, de overblijfselen van een regenboog. Onder een boom, links, een zittende en zingende herder, met eene fluit in de opgeheven handen. In het midden eene kudde schapen; en daarvóór een zedig boerinnetje, rustend in het gras, en met haren arm vertrouwelijk leunend op den schouder van den even zedig nevens haar uitgestrekten bruidegom. Men kan honderd schilderijen van Rubens hebben gezien; kan zich verbeelden, hem tamelijk goed te kennen; kan in den waan verkeeren, niet ligt door hem verrast te zullen worden. Maar op zoo iets aanvalligs, als deze idylle, is niemand voorbereid. Bij dezelfde nieuwheid is het dezelfde bekoring, als wanneer men, Rembrandt alleen kennende uit zijne groepen en portretten, voor het eerst een van zijne landschappen aanschouwt.

Rembrandtiek, overigens, is Rubens maar zelden; en dan nog eer, wanneer hij teekent, dan wanneer hij schildert. Over die

straksgenoemde Minerva, haar beukelaar drukkend tegen de borst van Mars, ligt een aan Rembrandt herinnerend waas. Van een der kleine schilderijen in den Louvre: de *Vlugt naar Egypte*, kan hetzelfde gezegd worden. De herinnering is echter louter toevallig. Niets wettigt de onderstelling, dat Rubens ooit werk van Rembrandt onder de oogen heeft gehad; en zoo hij bij het ontwerpen dier fantastisch verlichte groep iemand gevolgd is, dan zijn vier jaren ouderen kunstbroeder Elsheimer, wiens werk, nog te Parijs voorhanden, hij te Rome kan gezien hebben. Groot echter is, in het voordeel van Rubens, het verschil tusschen beider uitvoering. In Elsheimer's Egyptische vlugt begroet men een merkwaardig talent; in die van Rubens verbreekt het grootere genie de kluisters van het mindere, en bewondert men nogmaals eene veelzijdigheid zonder wedergade.

Om den voorrang met die *Vlugt naar Egypte* dingt de *Vlugt uit Sodom.* Onder de kleinere stukken van Rubens ken ik er geen, hetwelk in doorsnede zulk eene juiste voorstelling van zijne kunst geeft, als dit laatste. Hier is geen donker woud, aan de eene zijde door de in den waterplas zich weerspiegelende maan, aan de andere door den rossen gloed van een wachtvuur omschenen. Hier valt, onder zwaar geboomte, geen mystische glans op aangezigten of gewaden. Nergens schaduwen; zelfs niet waar de rook der brandende stad naar den hemel stijgt. Het saffraankleurig gewaad van den aartsvader Loth heeft een voorkomen van welgesteldheid. De twee engelen, die den grijsaard wegvoeren, behoeven bijna geen druk op hem uit te oefenen. Hij gaat dadelijk mede. Zijne vrouw ziet om: zoo wil het de overlevering. Maar er zal nog veel moeten gebeuren, eer zij in een zoutpilaar verandert. De eene dochter leidt een ezel bij den teugel, en draagt aan den arm eene hengselmand vol parelsnoeren en goudwerken. De andere, die den trein sluit, ondersteunt met de hand een op haar hoofd geplaatsten korf, waarin mondbehoeften en vruchten. Niets dan zonlicht, niets dan fraaije kleuren en edele gestalten. Eene gegoede Grieksche of Romeinsche familie, een dag op het land gaande doorbrengen en met de koude keuken naar buiten trekkend, kan er naauwlijks rustiger of tevredener hebben uitge-

zien. Vooral die ééne dochter, met den welvoorzienen korf op het hoofd, is eene beeldschoone jonge vrouw; eene voortschrijdende cariatide. Het oud-testamentisch gruweltooneel, in Genesis beschreven, is eene bladzijde geworden uit een klassiek herdersdicht, opgevat gelijk men in Italie, toen Rubens daar de groote meesters ging bestuderen, het klassieke opvatte.

En nu ten slotte de Maria de Medici-galerij! Alles toch wat de Louvre van Rubens bezit, het schoonste niet uitgezonderd, komt vergelijkenderwijs in de schaduw bij die meer dan twintig groote doeken, wier gebreken zelven (of wat de schare zoo noemt) onze bewondering voor den meester nog doen toenemen.

Maria de Medici was geen koningin van den eersten rang. Door haar eigen schuld hadden zich aan haar horizont te veel donkere wolken zaamgepakt, dan dat er aan te denken viel, onder hare oogen, en ter dekoratie van een door haar zelve gebouwd paleis, eene voorstelling te geven van hare ware geschiedenis. De ballingschap en het zwerven in den vreemde, hebben over hare laatste tien levensjaren een dichterlijken gloed geworpen, welke voor Rubens, toen hij door haar naar Parijs ontboden werd om het pas voltooide Luxembourg met tafereelen uit hare regering te versieren, nog niet bestond. Van eene zuiver historische beelden-galerij, ontleend aan het leven der Vorstin, had hij niets anders kunnen maken, dan hoogstens eene reeks regentenstukken, met dames. Er hebben dus gebiedende redenen bestaan, waarom Rubens de lotgevallen der koningin in dat mythologisch pak gestoken heeft, hetwelk bij den eersten aanblik ons thans verbaast; en aan die hoogere noodzakelijkheid is het toe te schrijven, dat zijne sedert naar den Louvre overgebragte Maria de Medici-allegorien, — welke schade daaraan overigens mag zijn toegebragt door schoonmaken of herstellen, — steeds onwederstaanbaar boeijen zullen.

Betaamt het zelfs wel, van een mythologisch pak te spreken, alsof het eene maskerade gold? Tweehonderd jaren vroeger, in de dagen der Van Eyck's, hadden Oud en Nieuw Testament de stof der inkleeding moeten leveren. Misschien zou tweehonderd jaren later, een schilder van dezelfde kracht als Rubens, zijne zinnebeelden aan de Indische of de Germaan-

sche, niet aan de Grieksch-Romeinsche godenwereld ontleend, en onzen smaak daardoor meer regtstreeks gestreeld hebben. Doch zulke mode-standaards bepalen de waarde van een kunstwerk niet. Rubens handelde edel, toen hij de Bijbelsche allegorie blijkbaar met opzet vermeed; ofschoon hij, naar het voorbeeld der Oud-Vlaamsche school, het in zijne keus had, zich van haar te bedienen. Wees overtuigd, dat hij met zijne mythologie eene zijdelingsche teregtwijzing bedoeld heeft. Niet de mode beheerschte hem, maar hij de mode, toen hij de koningin met al de bloemen van het heidendom bestrooide. Binnen de grenzen zijner bevoegdheid gaf hij haar op die wijze bedektelijk te verstaan, dat voor een leven, zoo wereldsch als het hare, in het christelijk pantheon geene plaats was. En een bewijs dat zij, zooal geen heilige, dan toch in voldoende mate groote dame was, om niet met burgerlijke kwalijknemendheid de kiesche les euvel te duiden, is dat zij in de dagen harer vernedering, Frankrijk ontvlugtend, bij Rubens is komen aankloppen.

Kortom, men heeft in zijne verhouding tot de nog niet in ballingschap gezonden, de nog in den vollen glans harer brooze grootheid badende Maria de Medici, zich Rubens voor te stellen als een Poet Laureate met het penseel, geroepen op zijne wijze de lotgevallen eener andere en minder onbesproken koningin Victoria te bezingen. Wie uit dat oogpunt de twintig of twee en twintig doeken vol levensgroote beelden beschouwt, staat verstomd over zooveel menschen- en wereldkennis, bij zooveel verschoonende edelmoedigheid, zooveel stoutheid van verbeelding, als door deze geschilderde Odyssee ten toon gespreid wordt. Welligt vindt men in geen ander werk van Rubens, in dezelfde mate, den geheelen Rubens terug. Den ridderlijk humanen man, volleerd in de moeijelijke school des levens; nog niet aangestoken door de antipathie, welke onze eeuw voor gekroonde hoofden koestert; met onderscheiding eene koningin bejegenend; en terwijl hij tegenover haar zijne onafhankelijkheid handhaaft, nogtans in haar zoowel het kind en het jonge meisje, als de vrouw, de moeder, en de weduwe eerend. Dan, den scheppenden dichterlijken geest, die het geheele leven dier vrouw, van de wieg tot aan en over het graf, op zijne krachtige vleuge-

len neemt, en uit de sfeer der alledaagsheid het in die der idealen overzet, gelijk de middeneeuwsche komponisten van straatdeunen kerkzangen maakten. Eindelijk, den onvolprezen teekenaar en kolorist, die hetzij hij Juno zich op den schouder van Jupiter laat vleijen, en ten behoeve der nog ongeboren Maria hem om een goed woord aan de Parken laat vragen; hetzij hij het kind door Minerva onderwijs doet geven, en door de Gratien met goede gaven overstelpen; hetzij hij de Maagd van Frankrijk, afgevaardigd ter ontvangst van Hendriks bruid, een homerischen helm op het hoofd zet en met virgiliaanschen zwier haar een blaauwfluweelen mantel met gouden lelien om de schouders slaat; hetzij hij met eene oneindige verscheidenheid van standen en draperien, goden en menschen elkanders wegen laat kruisen: door Mercurius boodschappen laat brengen aan kardinalen; door den Apollo van het Belvedere de vijanden der koningin op de vlugt laat drijven; door Saturnus de Waarheid van Maria's regering aan het licht laat brengen, — zichzelven nooit ongelijk wordt.

Nog bestaat het uit Antwerpen gedagteekend briefje, waarin Rubens, bezig met het voltooijen der Medici-galerij, tegen zijne aanstaande komst te Parijs een vriend verzoekt, intijds drie schoone jonge meisjes te waarschuwen, wier bekoorlijke gelaatstrekken en golvende zwarte haren (twee van de drie waren Italiaanschen) hij voor het doek, waarop drie Sirenen het vaartuig van Maria de Medici aan den Franschen wal bevestigen, als model gebruiken wilde. De Sirenen zijn er, zilverblank van lijf in het doorschijnend water plassend; maar voor de donkere haren kwamen lichtblonde in de plaats.

Onbeduidend in zichzelve, is dit niettemin eene karakteristieke bijzonderheid. Altijd en in alles is het Vlaamsche blond bij Rubens boven het Italiaansche donker gegaan. Wie hem den Michel Angelo van het Noorden noemt, geeft eene getrouwe beschrijving van zijn talent; en van dat talent is de Medici-galerij in den Louvre, misschien de veelzijdigste, de volledigste uitdrukking.

1877.

REMBRANDT.

I

Voor hen, die gewoon zijn met een onwillekeurigen en regtmatigen eerbied op te zien naar de beroemde Nederlandsche schrijvers en dichters uit de eerste helft der 17de eeuw, is Rembrandt, de eenige en thans zoo gevierde Rembrandt, een steen des aanstoots, een sta in den weg. Hoe vervult het hen beurtelings met ergernis en leedgevoel, dat een man als Huygens slechts door zijn ambt en toevallig met Rembrandt in betrekking is gekomen, een man als Hooft naar hem of zijne werken nooit omgezien, een man als Vondel hem gekend, maar miskend, en hij dien grooten toovenaar met het licht bij een nachtuil vergeleken heeft! Doch het feit ligt er toe. De Muiderschool, anders in vele opzigten de meerdere der Dordtsche, heeft deze ten aanzien van Rembrandt niets te verwijten, en Hooft moet hier verdragen, dat wij hem op één lijn met Westerbaen, Vondel dat wij hem niet hooger dan Cats stellen. Al zou men het nog zoo gaarne anders wenschen, de zedige Jeremias De Decker was onder de litteratoren de eenige, die gedurende de veertig jaren van Rembrandt's werkzaamheid te Amsterdam, tijd vond zich bij hem aan te sluiten, in zijne vriendschap roemen durfde, een open oog voor zijne ongeëvenaarde kunst bezat, en het eerst het waagde, in één adem over Rafael, Michel Angelo, en Rembrandt van Ryn te spreken.

Laat er ons rond voor uitkomen: de stompzinnigheid, van welke sommigen onder Rembrandt's tijd- en landgenooten te

zijnen aanzien blijk gaven, is niet een op zichzelf staand verschijnsel, maar eene openbaring der Nederlandsche nationaliteit. Wij, die gewoon zijn Rembrandt met de grootste dichters en schilders van den nieuweren tijd te vergelijken; boven al zijne andere gaven het universele van zijn genie te stellen; hem te beschouwen als een dier zeldzame en uitverkoren schepselen, onder wier beeldtenis men schrijft: Hij was niet voor één, maar voor alle volken, — wij zouden het slechts natuurlijk gevonden hebben, zoo ook de uitnemendsten onder onze vaderen bovenal dat algemeene, dat aan geen tijd of plaats gebondene, dat aan de enge grenzen der nationaliteit ontwassene, in hem hadden gewaardeerd en liefgehad. Grootelijks zou het hun in onze oogen tot eer hebben verstrekt, zich te verblijden in het bezit van een landsman, die tevens een kosmopoliet naar den geest, en wel Nederlander van geboorte en maagschap en woonplaats, maar te gelijk, door de bijzondere soort van zijn genie, een burger van alle andere Staten was. Doch die soort van ingenomenheid is het Nederlandsche volk te geener tijd eigen geweest. Al smart het ons, ter wille van voorvaderlijke deugd en voorvaderlijken roem, dat Rembrandt bij zijn leven een vreemdeling te midden der zijnen en eene soort van paria moest blijven, wij zijn genoodzaakt te erkennen, dat zijne afkomst en zijne omgeving dit medebragten.

Was hij welligt een man van losse zeden, een doorbrenger, met wien men in goed gezelschap niet openlijk voor den dag kon komen? Had zijne burgerlijke opvoeding hem ongeschikt gemaakt voor den kring der meer beschaafden? Of zoo niet, was hij een dier ongezellige schepselen, welke door hunne eigen stuurschheid vriendschap en toespraak op een afstand houden? Niets van dat alles. Uit zijne korrespondentie met Huygens over de schilderijen, welke prins Frederik Hendrik van hem kocht, spreekt de man van de wereld, die, hoewel geen meester met de pen als met het penseel, echter zeer goed wist, hoe men een kompliment aan een beschermer inkleedt of de luimen van een vorst ontziet. Gehuwd met eene jonge en schoone vrouw van deftigen Frieschen huize, die hij met eene ridderlijke liefde vereerde en wier beeldtenissen hij op het schitterendst uitmonsterde, moet in zijn huis een goe-

de toon geheerscht hebben. Bovendien geleek zijne woning een klein kunstmuzeum, waar fraaije meubelen, kostbare uitheemsche wapenen en uitheemsche kleederdragten, rariteiten en antiquiteiten van allerlei soort, elkander verdrongen. Even goed als de burgemeester Six, — zeldzame en loffelijke uitzondering op de Amsterdamsche botheid dier dagen, — het met zijne waardigheid bestaanbaar achtte, in die woning te vertoeven, had ook Hooft zulks kunnen doen; en noch Hoofts betrekking als Drost van Muiden, noch het sekretaris-ambt, hetwelk Huygens bij den Prins vervulde, hadden hunnerzijds een hinderpaal voor den omgang met Rembrandt behoeven te zijn. Over Vondel spreek ik niet, in wiens maatschappelijke positie geenerlei kieskeurigheid van dien aard voegde.

Wel verre dat Rembrandt een slemper zou zijn geweest, toonde hij zich gedurende de acht jaren van zijn huwlijk met Saskia de ingetogenheid zelve, en wie hem gedurende zijnen weduwnaarsstaat op eene zwakheid betrappen wil, moet met den blik van een groot-inquisiteur de Amsterdamsche kerk- en zondenregisters dier dagen doorsnuffelen. Slechts twee voorname fouten waren hem eigen. Gelijk andere beroemde kunstenaars aan het spel of den wijn verslaafd zijn geweest, was Rembrandt een buitensporig en hartstogtelijk verzamelaar. Niet slechts met het scherpziend oog, ook met de geestdrift van een kenner, liep hij de Amsterdamsche boedelhuizen af, besteedde hooge prijzen, en kon geen weerstand bieden aan den lust tot gestadig koopen. Financieel gesproken is die koopziekte zijn verderf geweest; de afgrond, waarin de opbrengst zijner etsen en schilderijen zoowel, als de leergelden zijner discipelen verdwenen. Zij werd eerst gestuit in hare vaart, toen hij het moest aanzien, dat ook voor zijne eigene woning de tent van den desolaten-boedelmeester opgeslagen, zijn huis leëggedragen, en zijne kostbare verzameling voor spotprijzen onder den hamer gebragt werd.

Een ander gebrek was het gestadig bezig zijn met zich zelven, waarvan de vele portretten van zijn eigen persoon getuigen. De heer Vosmaer doet ergens opmerken [1], dat de-

---

[1] Rembrandt Harmens van Ryn. Ses précurseurs et ses années d'ap-

zelfde veelzijdig ontwikkelde kunstenaar, wiens penseel voor niets stond en die hetzij hij genrestukken of portretten, bijbelsche of wereldsche tafreelen, dieren of landschappen op het doek bragt, in alles den hoogsten trap bereikte, bezweken is voor het voorstellen van den glimlach op het menschelijk gelaat en vruchteloos beproefd heeft, zelfs als het zijne eigen Saskia gold, gulle vrolijkheid uit te drukken. Dat onvermogen schijnt te hebben zamengehangen met Rembrandt's ingetrokken en tot zelfbespiegeling overhellenden aard. Meer dan één zijner broeders uit de Hollandsche school is hij schepper geweest, heeft hij uit eigen brein eene eigen wereld te voorschijn geroepen; en wie, om slechts dit ééne te noemen, op de verbazende oorspronkelijkheid let, waarvan in menige ets en op menig doek zijne opvatting der bijbelsche geschiedenissen getuigt, — zoodat hij gezegd kan worden, in onderscheiding van de Duitsche en de Italiaansche school, geheel alleen eene eigen heilige kunst in het leven te hebben geroepen, — zal het niet vreemd achten, dat de man, die zoo oneindig veel uit zichzelven putten moest en dagelijks putte, zijne eigen beeldtenis als een levenden broddellap beschouwde, waarop hij in verschillende perioden, en bij elke wijziging in zijn talent of zijne manier, proef op proeve nam. Is het niet een alles afdoend bewijs van zijn genie, dat diezelfde portretten, welke de afgunst op rekening zijner ijdelheid zou willen stellen, in den loop des tijds even zoo vele onderpanden van zijnen roem geworden zijn, en de vermaardste muzeums der wereld het als een voorregt beschouwen, te kunnen wijzen op een konterfeitsel van Rembrandt, door hem zelven geschilderd?

Er is sedert eenigen tijd te Amsterdam ernstig spraak van, eene betere plaats voor Rembrandt's standbeeld te kiezen. Zal bij die gelegenheid het nagebootst houten voetstuk door een arduinen vervangen worden? Dat zou een goed teeken, en de nagedachtenis van den man waardig zijn, wiens roem te edel

---

prentissage, par C. Vosmaer. La Haye, Martinus Nijhoff, 1863.

Rembrandt Harmens van Ryn. Sa vie et ses œuvres. La Haye. Martinus Nijhoff, 1868.

In 1877 is van deze twee geschriften één zaamgesmolten herdruk verschenen, bij Nijhoff te 's Gravenhage en Renouard te Parijs.

schijnt, om door geschilderd ijzer waardiglijk te kunnen gedragen worden. In elk geval, luiden de berigten, zal men het beeld uit den hoek, waarin het thans weggeschoven staat, naar een middenpunt brengen, en te zijner eer aan de ontruimde Botermarkt den naam van Rembrandtsplein geven. [1]

II

Weldra zal het zeven jaren geleden zijn, dat de heer Vosmaer het merkwaardig boek voltooide, zoo even in het voorbijgaan genoemd, en op een ander voetstuk, — Rembrandt's voorloopers en Rembrandt's leerjaren, — zijn beeld van Rembrandt's leven en werken plaatste. Doch hoewel sedert in het buitenland en in beperkten vaderlandschen kring aan dat geschrift eene vereerende opmerkzaamheid ten deel viel, is het geen overbodig werk, nogmaals de aandacht te vestigen op het van zooveel studie getuigend werk, welks herlezing deze vlugtige schets inspireerde. Het moet voor den schrijver, die een warm patriot is en meermalen getoond heeft, met zijne moedertaal op een goeden voet te staan, eene ware kwelling des geestes geweest zijn, tot twee malen toe zich van het Fransch te bedienen als voertuig zijner gedachten. En wat erger is, het boek draagt daarvan slechts te zeer de sporen. In plaats van naar Rembrandt's voorbeeld met eigen rijkdom van denkbeelden en vormen te mogen woekeren, heeft de schijver, aan de onverbiddelijke eischen des boekhandels zich onderwerpend, hoogstens een paar honderd zegswijzen tot zijne dienst gehad, en met die gebrekkige hulpmiddelen, waaronder een aantal geijkte uitheemsche kunsttermen, zich door zijn onderwerp moeten heenslaan. Was zulks pijnlijk voor den auteur, het is vermoeijend voor den lezer; en eer Rembrandt's biograaf te onzent achten mag, zich van den vrijwilligen arbeid zijner piëteit naar behooren gekweten te hebben, moet hij, die de feiten slechts voor het grijpen en naar zijne woorden vast niet te zoeken heeft, zijn nationaal gedenkboek herkleeden in een nationaal gewaad. Doch al blijft er uit dat oogpunt nog een

[1] Aan dit laatste voornemen is gevolg gegeven.

zoenoffer te brengen aan Rembrandt's schim, onzen landgenoot komt de eer toe, ten behoeve der geheele beschaafde wereld de bouwstoffen te hebben bijeenverzameld voor eene studie, wier aanneming niet slechts bij uitnemendheid geschikt is, den Nederlandschen kunstsmaak te helpen vormen, maar ook en bovenal, onze nationale fierheid aan hare ware grondslagen te herinneren.

Geen Nederlander is het, maar een Duitscher, William Unger, die nevens Vosmaer in den laatsten tijd krachtig heeft medegewerkt tot verspreiding van Rembrandt's roem en dien der Oud-Hollandsche schilderschool in het algemeen. Ofschoon er onder de veertig etsen zijner Kasseler en de achttien zijner Brunswijker Galerij [1] geen enkele gevonden wordt, welke achteloos behandeld is; ofschoon allen op den toeschouwer een diepen en blijvenden indruk maken, — schijnt het talent des graveurs zich nog telkens uit te zetten, zoo vaak hij met een der oude Hollandsche meesters te worstelen heeft. Zijne Brunswijksche etsen hebben niet meer dan een of twee jaren vóór de Kasselsche het licht gezien. Toch is het, alsof hij in dien tusschentijd nog vorderingen heeft gemaakt, zijne vaardigheid in het hanteren der etsnaald nog grooter geworden is, en men voortaan niet meer kopijen naar schilderstukken, maar door de schilders zelven vervaardigde teekeningen waant te aanschouwen.

Over het algemeen is de Hollandsche schilderschool der 17de eeuw in de laatste jaren zeer in aanzien gekomen. Een Belg, in 1869 overleden, gaf den stoot. Aan Thoré (W. Bürger) en aan zijn welsprekend voorgaan in *les Musées de la Hollande*, heeft men het groote werk van Vosmaer over Rembrandt en de twee kleinere monografien van den te vroeg gestorven Van Westhreene over Jan Steen en over Paulus Potter te danken. De Duitschers bleven niet achter. Wie den tekst leest, door verschillende Duitsche geleerden bij Unger's etsen geschreven, staat als naar gewoonte verbaasd over de volledigheid en naauwkeurigheid hunner kennis aangaande onze schilders van den goeden ouden tijd. De legenden van Houbraken zijn onder hunne handen geschiedenis geworden, en in afwijking van den

[1] Die Galerie zu Braunschweig in ihren Meisterwerken. Leipzig 1870. Die Galerie zu Cassel in ihren Meisterwerken. Leipzig 1872.

gewonen regel straalt de lichtkrans, welke anders meestal de slapen der fabel siert, thans om den achtbaren schedel der historie. Zij en Bürger hebben voor Hollands kunstroem meer gedaan, dan de Hollanders zelven.

Er is voor ons iets beschamends in de fierheid, waarmede de Duitschers onderling zich op het bezit van dit of dat Hollandsch doek verheffen en daarin roemen. Nu eens spannen Brunswijkers en Hessen zamen tegen de Saksers en roepen uit: Wat gij Dresdenaren ook zeggen moogt, wie oude Hollandsche kunst wil zien, moet naar Kassel, naar Brunswijk komen. Dan weder loopen hunne wegen uiteen en beweren zij, elk voor zich, dat hunne verzameling fraaijer is dan de andere. Ei zoo, worden bij u twee Potter's gevonden? maar mag men vragen, of gij een Fabritius, een Van der Meer, een zes voet breeden Jan Steen bezit? Gij hebt van Frans Hals den edelman in het zwart fluweel; maar hebt gij ook van hem den poorter met den flaphoed, hebt gij die twee geestige, trouwhartig musicerende knapen? Van Rembrandt vindt men bij u den studerenden jongeling, de moeder met de drie kinderen, de graflegging, de ontmoeting met Maria in den hof; maar vergeet gij, dat bij ons, en bij ons alleen, de stervende Jakob te zien is, en het portret van Saskia, en Coppenol, en de rabbi met den gouden keten, en dat onvergelijkelijk tooverachtig huisgezin van den houthakker? Vergeet gij, gelukkige bezitters van Rembrandt's landschap bij onweder, dat wij ons én op een zomer- én op een wintergezigt van hem verhoovaardigen mogen?... Zoo spreekt men in Duitschland over de werken derzelfde schilders, wier doeken in het Haagsche Maurits-, in het Amsterdamsche Trippenhuis, door valsch of karig licht beschenen, in den loop van een geheel jaar minder bezigtigers trekken, dan een paarden- of een wassenbeeldenspel in één kermisweek doet.

Er is geen twijfel aan, of de prenten van William Unger zullen er toe bijdragen, in Nederland zelf de ingenomenheid met de voorvaderlijke schilderschool meer algemeen te maken. [1] Bij iets zeer eigenaardigs hebben zij iets zoo populairs,

---

[1] Reeds zijn bij den Leidschen uitgever Sijthoff verschenen: Etsen

dat men er door getroffen wordt, ook al hoorde men nooit het onderscheid tusschen eene ets en eene gravure uitleggen. Deze teekenaar beeldt niet slechts met de meeste getrouwheid alles af, wat de schilderij, welke hij bezig is te bewerken, te aanschouwen geeft, maar houdt reeds dadelijk met eene verwonderlijke vastheid van hand de verschillende schilderscholen uit elkander. Uit het bijschrift verneemt gij, dat gindsche *Adam en Eva* een Venetiaanschen meester het aanzijn danken; maar al stond die bijzonderheid er niet nevens, geen haar op uw hoofd zou er aan denken, het stuk op rekening van Rubens of Van Dyck te stellen. Die *Stervende Cleopatra*, dat weten we allen, wordt aan Titiaan toegeschreven; maar al wisten wij het niet, niemand onzer zou haar voor een werk van Rembrandt houden. Een pianist kan niet op sprekender wijze doen uitkomen, of hij een stuk van Bach dan wel van Mendelssohn voordraagt; een tooneelspeler niet met volmaakter getrouwheid beurtelings een karakter uit Shakespere of een karakter uit Sheridan, een uit Molière of een uit Sedaine voorstellen, dan deze graveur het de typen der schilderscholen doet, welke in het Zuiden en in het Noorden elkander opgevolgd zijn, of de eene met de andere gewedijverd hebben. En dat niet alleen, maar in den boezem derzelfde school geeft hij van elken beroemden meester het eigenaardige terug. Het verwondert u, den naam van Adriaan van Ostade aan te treffen aan den voet eener bijbelsche voorstelling: een engel, de geboorte van Christus berigtend aan de Bethlehemsche herders. In den hond, die den engel aanblaft, in de gelaatstrekken van een der opschrikkende herders, herkent gij Adriaan onmiddellijk; maar in de wijze, waarop het licht uit den hemel nederstroomt, is iets wat u aan Rembrandt denken doet. Welnu, bij het uitwerken dier schilderij heeft Ostade zich inderdaad van eene ets van Rembrandt bediend, en met de uiterste verbazing, maar tegelijk met het volste regt, vindt gij in Ungers prent eene herinnering *aan beiden*. Haar toppunt bereikt die kunst van doordringen in de geheimen der oude

---

naar Frans Hals, door Prof. William Unger, met eene verhandeling over den Schilder door Mr. C. Vosmaær.

penseelbehandeling, wanneer de graveur in verschillende etsen, naar schilderijen van denzelfden meester, u de verschillende perioden in de ontwikkeling van diens talent doet volgen. De twee portretten van Frans Hals, die hij u voorlegt, hebt gij slechts aan te zien, om te weten dat het eene geschilderd is, toen de kunstenaar zijn tachtigjarig leven nog slechts ten halve of voor drie vierden, het andere toen hij het bijna voor goed ten einde had gebragt, en op zijn ouden dag in hem dat heilig vuur ontvonkte, hetwelk de schilders van alle werelddeelen nu nog verbaasd doet staan. Met Rembrandt even zoo. Al ontbreken de jaartallen, Unger's etsen laten u geen oogenblik in het onzekere verkeeren, tot welke der drie groote schakeringen in Rembrandt's schilderwijze de voorstelling, welke hij u aanbiedt, gebragt moet worden. De meesterschap der jongelingsperiode, het weelderige van den tot volle zelfbewustheid ontwaakten man, de onstuimigheid van den grijsaard, alles is behouden, niets uitgewischt.

Nog eene andere omstandigheid geeft regt te hopen, dat de onverschilligheid van ons volk omtrent zijne eigen kunstschatten een gunstig keerpunt genaderd is. In de laatste dagen van Februarij 1871 stelde de Amsterdamsche Vereeniging tot veredeling van het volksvermaak (een pedante naam, maar dat doet er nu niet toe) voor den minderen man de gelegenheid open, tegen betaling van vijf centen per hoofd, de zoogenaamde Historische Galerij in de zalen van *Arti et Amicitiæ* te bezigtigen; en het gevolg was, dat meer dan 1500 personen van het aanbod gebruik maakten. Die Historische Galerij is geen verzameling van enkel meesterstukken, en de schrandersten onder de bezoekers zullen dat wel bemerkt hebben. Ook weet men niet, of de meerderheid al dan niet tevreden is geweest. Maar het blijkt dan toch, dat alleen te Amsterdam 1500 werklieden gevonden zijn, die er elk een stuiver voor hebben overgehad om het voor één dag, als men zoo iets durft zeggen, met de kunst te beproeven. Dat wijst, zoo niet op eene voldoening, althans op eene verwachting, en van die verwachting kan partij getrokken worden. In het Trippenhuis bevinden zich doeken en paneelen van nog geheel ander gehalte dan in de zalen van *Arti et Amicitiæ*, en zoo het daar aanwezig pren-

tenkabinet aan het licht kwam, zou de wereld er verbaasd over staan. Maar die prenten krijgt men alleen te zien krachtens eene bijzondere vergunning, en wat de schilderijen betreft, dezen zijn wegens gemis aan ruimte en licht zoo gebrekkig ten toon gesteld, dat het eene bijna dragelijke ontbering is, ze niet iederen dag der week en op elk uur te kunnen bezigtigen. Zelfs aan het stadsmuzeum te Haarlem, anders in vele opzigten een model, is nog altijd een onvermijdelijke Cerberus verbonden. Dat zijn de middelen niet om in een land, waar de kunst weleer eene volkszaak was, maar zij allengs geheel en al buiten de zamenleving geraakt is, haar weder tot de vorige populariteit te brengen. Als het wel was, moesten alle Nederlanders de bestaande verzamelingen van schilderijen in hun land als nationale eigendommen kunnen aanmerken, in hunne soort even eerbiedwaardig als de kerken, maar dan ook even toegankelijk als de openbare wandelingen. Volkszaak of regeringszaak? daarover kunnen de konsulterende geneesheeren lang redetwisten, zonder dat zij zelven schade lijden; maar het zou de eerste maal niet zijn, dat de patient, door gestadig bloedverlies, onderwijl bezweek.

1872

DAGBOEK VAN GERRIT VERBEET,

Getrouw Dienaar Jesu Christi in Zyne Gemeinte te Banda Neira.

1756—1760.

In de *Nederlandsche Jaerboeken* van 1762, XVI^{de} Deel II^{de} Stuk, leest men het volgende: »Dewyl D^{nus} Gerardus Verbeet, gewezen »Predikant te Banda, in Nederlands Oost-Indiën, die den 2 »van Zomermaend dezes jaars 1762, door één Deurwaarder en »drie Dienaren van Justitie op het in Tessel binnengekomen »Oost-Ind. Comp. Schip *Kievitsheuvel* in Arrest genomen en »vervolgens als Gevangen naar de Kastelenye van den Hove »te 's Gravenhage overgebracht was, den 23 van de jongste »Hooimaend, volgens Vonnisse van den Hove van Holland, »Zeeland en Westvriesland, uit zijn Arrest en Detensie is ont»slagen, moeten wij van deszelfs Lotgevallen eenig bericht doen." Deze belofte wordt gestand gedaan en, hoewel zonder opgaaf van zegsman, in vijftig bladzijden zeer naauwkeurig het wedervaren van Ds. Verbeet in Indie en Nederland geresumeerd.

De niet genoemde bron, waaruit door de *Jaerboeken* werd geput, is eene bij Egbert van der Smout in 1762 te Delft gedrukte en thans zeldzame *Memorie* van Verbeet, waarin hij al zijne grieven blootlegt en met dokumenten staaft. Van dit

stuk, 116 folio-bladzijden groot, waarvan 80 door de Memorie zelve en de overige door één-en-veertig Bijlagen worden ingenomen, bezit Mr. N. P. van den Berg te Batavia een exemplaar, waarvan ik het vrije gebruik heb gehad.

Insgelijks in het bezit van den heer Van den Berg vond ik een exemplaar der *Oost-Indische Uitspanningen, bestaande in Mengeldichten en Gezangen, door Gerardus Verbeet*, te Leiden bij Adrianus Bonte 1752: een bundel 18de eeuwsche poëzie van de slechtste soort, klanken zonder klank, en dikwijls zonder zin.

Met behulp van deze drie gegevens, — de *Jaerboeken*, de *Memorie*, en de *Uitspanningen*, — is het fiktieve *Dagboek van Gerrit Verbeet* zamengesteld; fiktief in zoo ver de geheele inrigting verzonnen, deze en gene van elders bekende bijzonderheid op Verbeet's eigen rekening gesteld, en met name hier en daar eene opmerking hem in de pen gegeven is. Doch de hoofdinhoud is zuiver historisch, en bijna woord voor woord aan de zoo even genoemde *Memorie* ontleend. Deze — van het begin tot het einde in den eersten persoon van het enkelvoud gesteld — deed het denkbeeld, er een Dagboek uit te trekken, van zelf aan de hand.

Van kritiek heb ik mij met één uitzondering moeten onthouden. Als prozaschrijver heeft onze Gerrit verdiensten, die hem als dichter te eenemaal ontslaan; en zou hij in de eene kwaliteit worden aangenomen, dan moest hij in de andere zichzelven prijsgeven. Eenige proeven van zijn dichterlijk talent vindt men hierachter, in eene Bijlage.

Ook onder de aangehaalde dokumenten is maar van één de bestemming vervalscht. Het is de brief, dien ik de Bataviasche jufvrouw Cornelia aan hare Nicht in Holland laat schrijven. Wel wordt een soortgelijke epistel onder de Bijlagen der Memorie aangetroffen, maar hij is daar afkomstig van eene gehuwde vrouw in Nederland zelf.

De getrouwheid, waarnaar over het algemeen in het voorstellen van Verbeet's karakter gestreefd is, zal mij door niemand als een blijk van onverdeelde sympathie worden aangerekend. Het doel is niet geweest, een held te schetsen, maar eene bladzijde uit het Indisch leven van den ouden tijd in het

geheugen terug te roepen. Na Valentyn heeft geen bekend schrijver en ooggetuige zulke kostelijke bijdragen daarvoor geleverd als Verbeet.

Verbeet had vele goede eigenschappen, waaronder zijne ijzeren wilskracht, — die hem, ondanks het lot, van krankbezoeker tot predikant deed opklimmen, — bovenaan staat. Doch hij was een geboren ketterjager, en vereenigde in zich al de schaduwzijden dier specialiteit. Bemoeial, twistzoeker, en paus in miniatuur, heeft hij de meeste rampen, die hem troffen, zich zelven op den hals gehaald. Noch het eene, noch het andere der twee belangen, waarvoor hij het martelaarschap aanvaardde, — de zelfstandigheid der Indische kerkeraden, bedoel ik, en zijn strijd tegen het konkubinaat, — waren ernstig of dringend genoeg om, zoo als hij te dikwijls deed, er de betrachting der meeste christelijke deugden voor te laten staan. Aan belangstelling in het lot der Inlandsche bevolking ontbrak het hem niet, getuige zijne telkens herhaalde visite-togten naar de eilanden van en om de Banda-groep. Maar het was hem toch bovenal om uitwendige bekeering tot de gereformeerde religie te doen; en wanneer inheemsche zeden of gebruiken hem daarbij in den weg stonden, greep hij met welgevallen naar de hulp van den sterken arm. Welligt zijn er in de archieven van Indische kerkeraden nog andere stukken omtrent hem te vinden, dan de in zijne eigen *Memorie* gepubliceerde; en meermalen komt, als men hem »schilderijen" ziet maken van sommige Indische land- en kerkvoogden uit zijnen tijd, de wensch op, dat het ons gegeven mogt zijn, ook de wederpartij te kunnen hooren. Doch voorshands vergenoegen wij ons met het eenzijdig licht, door hem zelf ontstoken, en danken hem in gedachte voor menig naar het leven geteekend beeld, menige op de daad betrapte uiting van gevoel of waangevoel, menig onverbeterlijk gekozen woord tot kenschetsing van lang vergeten, maar altijd belangwekkende toestanden.

———

DAGBOEK.

DELFT, 2 OCTOBER 1762.

Alzoo heeden juist vier Maanden geleeden is, ik neffens myne twee Kinderen met 't schip *Kivietsheuvel*, repatrieerend voor de Kamer Amsterdam, na een voorspoedige Reyze van zeven Maanden, uit Batavia behouden in Texel gearriveert ben, — voor welke genaade de Heere gedankt ży! — wil ik een begin maaken met het opstellen van een getrouw Verhaal van alle moeilykheden, vervolgingen, en mishandelingen, my in Neerlands Oost Indiën aangedaan en by myne terugkomst in het Vaderland nu laatstelijk voortgezet. De daartoe specterende Papieren en Bewyzen zullen in eene Puplicque Memorie het licht zien, op te draagen aan alle de WelEerwaardige, Godzalige en zeer Geleerde Heeren Predikanten en Ouderlingen in de gereformeerde gemeintens, die den Heere voor den dienst des Woords vergadert worden aan alle Plaatzen, daar Jehova zyns Naams gedagtenis in Neerlands Kerk gestigt heeft. Is het de post van een Leeraar des N. Testaments, wiens werk aanloopt tegen de belangens van een boozen hoop Wereldlingen, die even daarom niet nalaat zoodanig een te doen aanmerken als een uitvaagzel der Wereld en aller afschraapzel, tragtende op alle wyze zijn Eer en goede Naam te verminderen, op dat zoo zyn Dienst, zooveel in haar is, onnut gemaakt worde; is het, zeg ik, de post van zulk een Leeraar, te waaken en alles in 't werk te stellen, opdat zyn Naam niet geschonden worde, en, zoo hy de Laster al niet geheel ontgaan kan, moetende wandelen door eer en oneer, door quaat gerugt en goed gerugt, zorg te draagen dat niemant hem veragte, maar dat zy, die zyn Dienst zig zouden willen ten nutte maaken, overtuigt worden, dat hy niet lyd als een quaatdoender, nog als een die zig met eens anders doen bemoeit, maar dat hy lyd als een Christen, die zig niet behoeft te schamen, maar God in deezen deele kan verheerlyken, — welnu, daarvoor en voor dezulken is de gedagte Memorie bestemd. In dit eenvoudig Dagboek daarentegen, ge-

houden ten behoeve van mijne twee Zoonen, als zy tot jaren van onderscheid zullen gekomen zijn, zullen myne vrienden, aan wie ik het opdraag, alleen herinneringen vinden, opgeteekent uit het geheugen en afgewisselt met bedenkingen en overleggingen. Voor hen en voor myne Zoonen tog zou het overboodig zyn te betogen, dat toen de Raad van Justitie te Batavia hun Vader van Ampt en qualiteit gedeporteerd en als een weerbarstig, tumultueus, en in de Indiasche Colonien uiterst gevaarlyk Perzoon, hem voor al zyn leeven uit alle Landen, Steeden, Forten ende Plaatzen, onder het ressort van de E: Compagnie gehorende, gebannen heeft, — gelyk geschiet is by sententie van 1 July des vorigen jaars, — hij te hard gevonnist is. En evenmin zullen die lieve kinderen, als hun naaderhand voor den geest komt, hoe zy by hun arrivement te Texel met geweld van hem gescheiden en, zonder dat hy afscheid van hen mogt neemen, in een vaartuig gezet en zonder eenige kleederen of linnen tot verschooning, anders als zy aan haar lyf hadden, weggezonden zyn, gelooven willen dat hij verdiend had, evenals ware hy een Dief of Moordenaar geweest, door een Deurwaarder met twee Geregtsdienaars van boord gehaald, in dat gezelschap van Helder na 's Hage vervoert, en in de Castelenye van den Hove van Holland opgesloten te worden; aan welke grievende en voor het Ampt, hetwelk hy bedient, verneederende bejeegening, alleen nog de onuitwisbare vlek heeft ontbrooken, dat men naar den eisch van zynen vervolger hem uit de Casteleny naar de Voorpoorte van den Hove hadde getransporteert.

Ik beroep my op het gemoet van een yder, die God met Kinderen gezegent heeft, om zelfs te overweegen, hoe hard het een Vader (die, als zynde een Weduwnaar, dus naar het Goddelijk bedeelen Vader en Moeder moet weezen over twee arme Kinderen, waarvan de oudste 12 en de andere ruim 10 jaar is) moest vallen, dezelven, en wel in het vrye Nederland, van zig te zien afscheuren, en (wie schrikt niet voor die wreedheid!) aan het geval overgeeven. My hier in het Vaderland te prostitueeren, my voor altoos ongelukkig, myne Kinderen tot reddeloose weezen te maaken, en my zelfs als een onnatuurlyk voorwerp by de gehele wereld te doen aanzien, —

daarop was het gedrag van myne vyanden ingerigt, en weinig heeft het verscheeld, of met de hulp van de synagoge des Satans, waaren zy in dat helsche werk geslaagt.

Dog de Heere zy gelooft, dit alles is nu geleeden en doorgestaan. Bij Dictum van den Hove van Holland van 23 July jl., is aan Gerrit Gerrewyn, Stads Chirurgyn te Amsterdam, in qualiteit als Gemagtigde van Hendrik Hiller, Voorleezer van de Casteels Capelle te Batavia, weleer myn vriend, thans myn bittere haater, des Impetrants eisch ontzegd en ben ik op vrye voeten gestelt. Myne twee Zoontjes heb ik in het huis myner Ouders, waar ik deeze schryf, in tamelyken welstant teruggevonden; myne gedagten zyn weeder tot eenige kalmte gekomen; mijn geheugen is wedergekeerd. Twee en twintig jaaren geleeden vertrok ik uit deeze zelfde Ouderlyke woning naar Oost-Indiën, en slegts eenmaal in al dien tijd betrad ik den Vaderlandsen grond. Gode alleen is het bekend, wat er verder, hier of ginds, van my worden zal. Laat my daarom met deze rustige ogenblikken woekeren, en met dankzegging tot God, die my tot hiertoe altyd zijn genaadigen bystand heeft geschonken, alles naar waarheid opteekenen.

Vint Gij 'er iets in, myne Vrienden, dat U stigt of behaagd, neemt 'er U vermaak of doet 'er U voordeel meede. Ik behoeve my by U niet te verschoonen over den slegten styl, spelding, of iets dergelyks; uwe toegeevendheid zal dit alles gaarne willen inschikken.

In October 1739 ben ik, neegentien jaren oud zynde, per 't Schip de *Magdalena*, vaarende voor de Kamer Delft, voor de eerste maal naar Oost-Indiën vertrokken en in Juny van 't jaar 1740 op Batavia aangelant. Wanneer ik zegge, in welke qualiteyt aangelant, — die van Adelborst naamentlyk, — en dat de brieven van Voorschryvens, my uit het Vaderland meedegegeeven, inhielden om my aan de Pennedienst te helpen, zal 't veelen vreemt luiden, dat ik ultimo January 1741, zullende in February des zelven jaars treeden in den Ouderdom van 21 jaren, — dus zeeker nog wat jong om een Ampt te aanvaarden van dat gewigt, — door de Ed: Hooge Indiase Regeering tot Krankbezoeker bevordert werd.

Doch men gelieve in het oog te houden, dat ik tot kort

vóór myn vertrek naar Indiën de Latynse Schoolen bezogt had en men zeer teegen mynen zin, alzoo myn Vaders middelen doe minder ruim waren dan teegenswoordig, my daarvan genomen had. Mijne Ouders waren deftige Delftse burgers, zynde myn Vader aldaar verscheide jaaren Schutter en Hooftman der Burgery geweest; myn oudere broeder studeerde te Leyden voor predikant, en ook ik had al lange te vooren een onuitblusselijke. begeerte tot het gewigtig Herder- en Leeraars werk in my gevoed. Behoeve ik des te zeggen, dat by myne komst in een Land, daar my alle hoop tot bereiking van dat myn heilig oogmerk scheen afgesneeden, ik met blydschap (onder inwagting van des Heeren bystand) het my opgedraagen Ampt aanvaardde?

Geduurende de reyze met het Schip *de Magdalena* kan ik my niet herinneren, dat iets byzonders voorgevallen zy, als alleen dat in de Biscaaysche Zee een Engels twee mast Schip ons teegen de boeg kwam gedreeven, waar van de Schipper (willende tot ons overkomen) in Zee viel en verdronk; welk ongeval toen op my, als die niet anders meende of de Engelsman en wy zelven gingen altegaader naa den kelder, een geweldige indruk maakte.

Van de Adelborsten, die meede voor de Kamer van Delft waren uitgevaaren, moet ik vermelden zeekeren Samuël Barriël, den welken ik vele jaren laater, predikant te Banda zijnde, weeder ontmoet heb als Hooft van Wayer. Hy was een perzoon van zeer slegte leevenswys, die in 1739 al voor de tweede maal naar Indiën voer, wanneer hy op die reis al zyn goet verdobbelde en verzoop, zoo dat ik hem te dier tyd, wanneer wy Ao. 1740 op Batavia kwamen, arm zynde, gekent heb, niet teegenstaande hy van zyn Godvrugtige Ouders, in den Haag woonende, waar zy tot de Fransche gemeinte behoorden en een grooten laaken- en kleêrmakers-winkel hielden, zeer deftig uitgerust was. Laater in Banda gekoomen, waar zyn broeder, Jaques Barriël, van wien ik hier naa breeder zal moeten handelen, doe al een gequalificeert Perzoon was en vervolgens Landvoogt werd, zond dezelve hem (alles daar in 't rumoer geholpen hebbende) naar 't Vaderland terug: waar toe de oude Heer, versta de toekomstige gouverneur, zig wel genood-

zaakt had gezien, wyl Samuël in Banda dan deeze dan geene figuren had aangeregt. Hy had onder anderen op zeekere vendutie eens gekogt een houte voet of leest, en zoo ras hy die in zyn hand kreeg, zeide hy: *Ik verzoek de vrienden haar gunst, als zij kousen te verzoolen hebben, en zoo ik het werk niet afkan, zal mijn broeder mij wel helpen, want hij heeft bij mijn Vader het snijjeren geleert.* Jaques schreef aan de oude lui dat zy dog, zoo Samuël het in Nederland niet kon houden, hem naar de West Indiën wilden zenden. Edog hy kwam in 't jaar 1745 of 46 alweeder op Banda aan, als wanneer zyn broeder, inmiddels Landvoogt geworden zynde, hem tot Hooft van Wayer wist te doen aanstellen, in welke qualiteit hy nu de eer had, ook lid te wesen in den Agtb: Raad van Politie. Nietteegenstaande hy by Ds. van der Veen belijdenis had gedaan en hy voor myne komst in 1756 reeds het ambt van Diaken bekleedde, leefde hy met zyn eige Slavin, die hy door gedagte Leeraar had laten doopen, in concubinaatschap, en had 'er toen een Zoon by.

Een geheel ander en beeter slag van jonkman, insgelyks aan boord van *de Magdalena* met Barriël en my in 1739 als Adelborst naar Indiën gekomen, was Andries Hartman. Wat er vervolgens van hem geworden zy, is my onbekend gebleeven; dog op die reyze werden wy alras boezem vrienden. Hy en ik hadden in Nederland elk een meisje agter gelaaten, waar wy als regte bloembollen om 't hardst naar gevryd hadden. Zyn lief heette Lauwra, het myne Daatje. Ik was zeer aan Daatje gehegt en verbeeldde my, omdat zy by geleegenheid van een zwaare ziekte, waarin ik vervallen was, veele traanen had geschreid en haar Moeders huis van hare klagten weergalmt had, dat zy zonder my niet leeven kon. Egter is zy daarin naaderhand, naar ik vernomen heb, zeer wel geslaagt; gelyk ook ik zelfs al spoedig, doe ik in February 1741 als Krankbezoeker naar Ambon vertrokken was, in de dogter van Mejuffrouw Maria Theedens, Wed: wyle Ds. Diedericus Bontekoe, in leeven Leeraar in Jesu gemeinte tot Amboina, eene dierbare Egtgenoote vond, met welke ik 18 jaren zeer gelukkig geleefd heb, tot zy in Mei 1759, terwyl ik weegens eene Kerk- en Schoolvisite op de Zuydwester- en Zuydooster Eylanden van Timor en Arou afweezig was, tot myne groote droefheid te Banda overleeden is.

Dog op de eerste Reyze naar Batavia, twintig jaaren vroeger, was naar de wyze der jonge jeugd, die nog niet weet wat de Heer over haar voorzien heeft en langs welken Weg van kruis en tegenspoeden zy door Hem geleid zal worden, Daatje's laatste brief myn eenige troost, en met Andries Hartman daarover te spreeken, myn voornaamste uitspanning. Ook lieten wy het niet by spreken, maar stortten ons hart in Vaerzen uit op het papier. Andries noemde my in die digterlijke oeffeningen Damon, en ik hem Thirsus, terwyl Daatje, opdat er geenerlei misverstand omtrent de bedoelde Perzoon ontstaan mogt, door my in Philidaatje verdoopt werd. Lauwra's naam klonk van zelvers digterlyk genoeg en bleef des onveranderd. Wy waren pas twee maanden in Zee, toen ik al een gedigt *Aan Thirsus* opstelde, waarin ik Andries uitnoodigde, ons tot tydverdryf in de kunst der eedele Poëzy te oefenen. »Mijn Vriend", sprak ik hem toe:

Myn Vriend, dat ik u schryf, dat heeft zijn eisch en reeden,
Want daar wy in één Schip zoo eng beslooten zyn,
Waar zullen wy ons tyd al beeter meê besteeden?

Zes weeken later verraschte Andries my op myn 20sten verjaardag met een *Zeegen-wensch*, waarop ik binnen drie dagen antwoordde met *Damons Minne-Zugt tot Philida, opgedragen aan Thirsus.* Snel achter elkander volgden doe *Thirsus Troost-Digt op Damons Treur-Zang*, myn tweede *Aan Thirsus*, myn *Op de* 19. *Verjaardag van Lauwra*, en *Thirsus' Dank-Offer aan Damon.* In dat laatste veers spreidde Andries eene dankbaarheid ten toon, waar ik toen niet weinig hoovaardig op was, alhoewel hetgeen hy van zyn geringe bedreevenheid in de Poëzy erkende, ruim zoo zeer verdiend hadde, op my zelven als op hem van toepassing te worden gemaakt:

O Bloem van onze jeugd! Apolloos Lieveling!
Onfang myn dankbaar veers, al is het schoon gering.
Gy hebt myn Lauwera zoo heiliglyk gezeegent,
En my zoo heuschelyk en vriendelyk bejeegent,
Dat my tot dichten port, schoon ik het niet en ken,
En in die lieve konst een kreupel schepzel ben.

Ter Rheede van Cabo de Goede Hoop ten anker gekomen, stemde ik nog eenmaal de luit ter eere van Haar, die nu door zulk een afstand van my, en ik van haar zelve, gescheiden was. *Damons Minne-Klagt aan Philida* vond geen Echo in de Gezangen van Andries. Ik had hem stom gezongen; en hy wist tegen de namen Noordstar, Zeilsteen, Voogdes, Nimph, en Aardsgodin, waarmede ik Daatje in dat veers toesprak, nietwes over te stellen. Te goeder uur eindigde alzoo die wetstryd, want door het vaerzen maaken was ik reeds zóó goed op weg geraakt om mynen Catechismus te vergeeten, dat ik in den eenen regel de oogjes van Daatje boven die van *Vrouw Venus* stelde, en in den anderen *Jehovah* bad, mij eenmaal aan Daatje's zijde te voegen.

Als sommige Mensen wat ouder en wat wyzer zyn geworden, dan schaamen zy zig veelal over het geen hun groene Jeugd heeft voortgebragt, al is hetzelve by al zyne zwakheid nog zo onschuldig geweest. Voor my, ik erkenne volmondig, dat de Mengeldigten en Gezangen, die ik onder den naam van *Oost Indische Uitspanningen* nu tien jaren geleeden byeenverzamelt en in 1752 te Leyden, tydens ik aldaar voor mijn proponents-examen studeerde, by den boekverkooper Adrianus Bonte in het licht gegeeven heb, alevel vrij wat kreupelryms behelzen, gelyk ik thans niet gaarne, al stont 'er my 't hoofd naa, als het werk van eenen man, die te niet gedaan heeft hetgene des kinds was, door den druk gemein zoude maaken. Maar dewijl ik, doe die rymen op schrift gebragt werden, weinig meer dan een kind was, vind ik geen reede my zelven nu desweege vinnig door te stryken. Ik dank den Heere, dat Hy, doe ik als een onervaren en aan veelerlei verleiding blootgesteld Jongeling voor het eerst naar Oost-Indiën voer, my de Godvrugtige denkbeelden in het hart heeft gegeeven, waarvan al die Gedigten, ook de dwaaze daar onder, getuigen; en niet minder, dat Zyne Genade my tot op den huidigen dag by dat Geloof bewaart, en my duizent geleegentheden geschonken heeft, om er de kragt en den troost van te ervaaren. Liever word ik door de Mensen overtuigt, een poëtaster te zyn gebleeken, en onderwerp my aan dat Vonnis, dan dat ik een groot Digter, maar ontrouw aan Koning Jesus ware geworden.

Gelooft niet, myne Vrienden, dat ik zoo spreeke als een die voorwendzelen zoekt voor het Vlees, en ik in den grond myns harten die Vaerzen tog nog zoo kwaad niet vinde. Het vaerzen-maken is de Jeugd niet alleen schaadelyk, omdat het haar aan het beezigen van ydele, hoogdraavende woorden gewent, die den Heere een gruwel en met de opregtheid van een eenvoudig harte niet wel overeen te brengen zyn, maar ook omdat het waare menselyk gevoel er door uytgedooft en een aangenomen galm voor het zelve in de plaatz gesteld wordt. Ik verwyze met schaamte naar myn eigen *Zeege-zang over de behaalde Overwinning teegen de Chineesen*, *op 't Eiland Groot Java*, *in October* 1740 (Stem: »O Kersnagt, schoonder dan de dagen"), te vinden op bladz. 34 der gedagte *Uitspanningen*. Wie dat gezang leest, hetwelk door my op de Plaatz zelve der Gebeurtenis, waarvan ik kort naa myne eerste komst te Batavia getuige ben geweest, gedigt werd, moet meenen dat myn hart ongevoelig zy gebleven voor de afgryzelyke snoodheid, waarmeede duizenden Chineesen, mannen, vrouwen, grysaards, onnoozele kinderen, toen door de onzen zyn omgebragt, en ik God alleen voor onze eigen veiligheid gedankt hebbe. Maar dat komt er van, wanneer jonge lieden, geen geboore Digters zynde, zig aan stoffen waagen, welke hunne kragten te boven gaan. Zie hier wat er werkelyk gebeurd is en hoe ik daardoor aangedaan ben. My in die tyd, op den 9den October in 't Casteel bevindende, heb ik gezien dat drie Chineesen, die eeven buiten de Pagger van 't Casteel haar woningen hadden, uit de zelven werden gehaalt en binnengebragt, vertoonende elk een zeeker briefje, by 't welk hun gepermitteert was in de stad te woonen, dog in weerwil waarvan zy op hoge order, onder myne oogen, op het plein van het Casteel wierden omgebragt. Drie uyt de onzen trokken hun zydgeweer, en de gevleugelde Chinezen los gelaten hebbende, stak men na hun al speelende en lopende, het geheele plein van 't Casteel ront, zoo lang tot het die onmenselyke Christenen begon te verveelen, wanneer zy gedagte Chinezen regt voor de woning van den Generaal Valkenier, *die zig in dezelve bevond*, op een Moorddadige wys met duizenden steeken gelyk als speelende ombragten, terwyl het naare gekerm

van die elendigen, die onder dat loopen, in de armen, in de dyen en elders, eerst verscheide kleine wonden hadden ontfangen, met geen pen is te beschryven, en welke eindelyk hun geest opgaaven, zonder zig een hard woord tegen hunne beulen te laten ontvallen, waarop hunne lyken als honden wierden weggesleept en in de rivier geworpen, die zig verwde met hun bloed en ze in Zee spoog; gelyk daar naa door den WelEdelen Heer van Haren in ZEds. gedigt op de Moort der Chineesen kragtig en fraai is uitgedrukt:

De dood leeft op de straat van 't woest Batavia:
Voor kind noch grysaard is by Christenen genâ.
Al wat slechts Christen is, slaat met vermaak aan 't moorden;
En Java's stroom, die zagt en mild deze oorden
Besproeïjde, snelt met drift naar de onlangs stille Reê
En braakt de dooden uit in de verschrikte zee.

My trof hetgeen ik daarvan gezien had zoo sterk, dat ik kort daarna in een gevaarlyke ziekte verviel, die my tot in Ambon bybleef.

Minder aakelig, maar even leerzaam, is hetgeen my wedervaaren is met een Perzoon, wiens naam in het tweede gedeelte myner *Oost-Indische Uitspanningen* eeven vaak genoemd wordt als die van Andries Hartman, *alias* Thirsus, in het eerste. Ik bedoele den Heer David Julius van Aitsema, dien ik omstreeks 1750 te Batavia leerde kennen, zynde hy toen nog niet meer dan Adsistent met 16 guldens 's maands en ik gesuspendeert Krankbezoeker. Hy wierd myn hals vriend. In een myner veerzen, aan hem gerigt, geleek ik onze vriendschap by het verbond van David met Jonathan; ik onderwees hem, daar hy ofschoon reeds 27 jaren oud nog niet tot Lidmaat was aangenomen, in de Grondwaarheeden van den Gereformeerden Godsdienst, waar op hy ook naa gedane Belydenis, volgens een Systema Theol. (MS.), hetwelk ik hem had opgedraagen, ten Avondmaal werd toegelaten. Doe hy in November 1751 tot Onderkoopman in dienst der Ed: Compagnie bevordert wierd, digtte ik tot zyne eer een *Gelukwensch;* vóór myn eerste Hollandse thuis-reyze met het Schip *'t Huis te Manpad*, stelde ik hem tot mynen gemagtigde aan, en noemde

hem in een digterlyk *Afscheid* myn Dierbaaren en Teedergeliefden Boezem-Vriend. Hy antwoordde daar op met een Gedigt, waar in hy zeide tot 't graf myne liefde te zullen dragen, en toen myne huisvrou op 25 December deszelven jaars, op 14 Gr. 31 Min. zuiderbreete en 112 Gr. 4 Min. dito lengte, aan boort van gedagt retourschip gelukkig verlost werd van een gezonde welgeschapen Zoon, gaaven wy aan dit Knegtje, doe het den 13 February daaraanvolgende tot Cabo de Goede Hoop den H. Doop ontving, de naamen David Cornelius, tot gedagtenisse aan des zelfs Doopvader, den heer David Julius van Aitsema.

Hoort nu egter, op welke wyze ik slegts vier jaren later, in Mei 1755 te Batavia teruggekomen zynde, naadat ik inmiddels door de E: Classis van Schieland na gehouden Examen met oplegging der handen tot den H. Dienst bevestigt, door de gedeputeerden *ad res Indicas* wegens de E: Classis van Delft en Delfland aan den Batavisen Kerkenraad gerecommandeert, en door Heeren Bewinthebberen ter Kamer Rotterdam als Predikant voor de Oost-Indise Kerke aangestelt was, door gedagten heer Aitsema bejeegent ben.

Geduurende myne afwezigheid had hy, gelyk verre de meeste daar te Lande de schandelyke gewoonte hebben, al meede een Concubyn of Byzit genomen, zynde zyn eige Slavin, door hem gekogt voor drie hondert Ryxdaalders, en by deeze had hy een Zoon overgewonnen. De predikanten Ittema en Columba, weetende dat A. my te vooren, doe hy een beeter leven leide, een intiem vriend was geweest, spraken my wegens deezen aan en verzogten, dat ik dog wilde zien, of 'er middel was, hem van dat ontugtig leeven af te brengen. De laatstge:, in wiens wyk hy woonde, had wel getragt dit zelve een en andermaal te doen, by de huisbezoekingen, maar A. had zig altyd absent gehouden, zoodat zyn Eerw: 'er nooit gelegentheid toe gevonden had.

Ik nam dan die Commissie op my, en deed myn best om hem van dat Vroumensch te ontdoen, opdat zoo dat struikelblok mogt worden weggenoomen. Ten dien einde bood ik aan, om drie honderd Ryxdaalders, die hem de Slavin gekost had, te willen opbrengen, onder die mits, dat hy dat gelt naar

Holland aan zyn Moeder, de welke behoeftig was, zou zenden, wanneer ik dat Vrousperzoon aan de Caab bij brave luiden zou bezorgen, waar zy voor kost en kleeren zou konnen arbeiden, en dewyl hy 'er dog een kind by had, noit verkogt worden. Eindelyk, dat ik zyn in ontugt geboore kind zou adopteeren en voor myn rekening opvoeden, in gevalle hy zig in een huwelijk mogt komen te begeeven. Doch hy wilde, hoe menigmaal ik hem hier over onderhield, naar het een nog ander luisteren.

Tussen beide neem ik de vryheid te herinneren, ten blyke dat ik zyn vyand niet was, dat eer ik naar Nederland vertrok, wanneer hy (nog Adsistent zynde met 16 gulden 's maands, gelyk ik gezegd heb) boven den stal van zeeker Heer logeerde, ik hem den mond al dikwyls opgehouden en, met één woord, uit den drek geholpen heb, alzoo hy in die armoedige staat vry wat Godsdienstiger scheen; waarom ik dan ook veel genegenheid voor hem had en hem zyne belydenis leerde, zoo dat hy, zeer veel genoegen geevende, door Ds. Ittema nog vóór myn vertrek ten Avondmaal was toegelaten. Noit heb ik hem verantwoording gevergt van het geen hy, als door my vóór myn vertrek tot gemagtigde aangestelt zynde, onder zig gehouden heeft. By myn terugkomst in 't Land heb ik hem present gedaan een geborduurt kamisool, een vat bier, en andere kleinigheden. Ja dat verder gaat, ik heb hem, mits dat hy in deezen naar myn goeden raad luisteren wilde, gepresenteert de Gagie (die ik op de Uitreyze te goede gemaakt hadde en die ontrent agt honderd gulden beliep) aan zyne Moeder te zenden, mits dat hy 'er ook zoo veel bylag. Want, Vrienden, seedert hy door haar HoogEdelens, op het sterk aanhouden van zeeker voornaam Heer, geavanceert was tot Onderkoopman, zag hy zig begunstigt met een bediening, die hem vry wat opbragt, waarop hy ook aanstonds een huis van twintig Ryxdaalders 's maands gehuurt, over de duizent Ryxdaalders aan lyfeigens gekocht, agt hondert Ryxdaalders aan huismeubilen besteet, en voor ontrent drie hondert Ryxdaalders aan kleederen had laaten maken.

Edog het wierd in hem waarheid: *de voorspoed der zotten zal ze bederven;* want dit kan ik in 't voorbygaan niet nala-

ten aan te merken, dat hoewel thans, terwyl ik dit schryf, tot aanzienlyker bedieningen verheeven, myn voormaalige hals vriend egter groter inbeelding als verstand bezit. Dog zulken vint men 'er in dat Land wel meer.

Om weeder op den text te komen, — alle aangewende moeite was vrugteloos, en de Kerkenraad den 10 July 1755 tot het *Censur: Mor:* vergaadert zynde, zeide Ds. Ittema, dat die bewuste Ledemaat in Concubinaatschap leefde, beroepende zig op het getuigenis van Ds. Columba en my.

Wat moest ik nu doen, myne Vrienden? De waarheid weigeren getuigenis te geeven, en zoo (om de gunst der Grooten te behouden) Gods toorn op my laaden? Immers dat kon my niemant vergen; waarom ik my dan ook niet onttrok, gelijk ook niet deed Ds. Columba. Hierop wierd met meerderheid van stemmen (want onder de Leeden van den Kerkenraad waren 'er die 't wel hadden willen beletten, om dog zoo veele Grooten niet te ontstigten) besloten, Aitsema voor deeze reis van 't H. Avondmaal te weeren, gelyk geschiedde.

Dit geval nu, en de klagte die Aitsema by een voornaam Politicq Lid, daar dit *om Reede* noodzakelyk ingang moest vinden, zoo door hem zelf als door andere zyne soortgelyke liet doen, schuivende alles op my alleen, is ook een van de grontöorzaken geweest van alle de rampen, vervolgingen, moeilykheden, en mishandelingen, die my in 't vervolg zyn overgekomen. Gedagt Politicq Lid tog wierd op my zoo verbittert, dat hy al aanstonds by zigzelve een besluit nam, my tot straf naar Banda (het slegtste Comptoir in geheel Indiën) te doen zenden; hetgeen hy zelfs niet kon by zig houden, wanneer de heer Overste Munts eenige dagen na dit geval hem verzogt (zonder dat ik 'er oit van gesproken had) dat het hem mogt behaagen te helpen bezorgen, dat men my te Batavia in de Malleidse Gemeynte beriep; waarop hy, in toorn uitvaarende, ten antwoord gaf: *Spreek mij niet van hem, hij zal naar Banda.*

Al welke smartelijke ondervindingen my nu somtyds, na zoo veele jaaren, my zelven zugtend doen afvraagen, of ik by myne eerste komst in Indiën wel voldoende grond had, om in myn zangstukje: *Op een goede Wind in de Straat Sunda, na een lange Stilte* (Stem: »Petit Bordeaux") vertrouwend uit te roepen:

Gist'ren lagen wy te dryve,
't Scheen geen wind meer wajen wouw,
En van daag zoo waid een styve
Zeer voordeel'ge Braamzyls kouw:
Zoo dat wy nog zullen koomen
Op de Rheede, deezen dag.
Dit's de vrucht van wagten: Vroomen!
Zoo het eens gebeuren mag.
Zoo het eens gebeuren mag.

In February 1741 in qualiteit van Krankbezoeker naa Ambon vertrokken zynde, vond ik aldaar twee Predikanten, met name Petrus Lacaze en Johannes Cajetanus Thaddeus Fernant: de eerste predikte in 't Malleids, de andere in 't Nederduits.

Daar de Ambonse geschiedenis en de Ambonse plaatzbeschrijving algemeen bekent zyn uit Francois Valentyn's *Oud- en Nieuw Oost Indie*, dewelke, by de samenstelling daarvan, naa my door geloofwaardige luiden te Ambon verhaalt is, groote verpligting heeft gehad aan de onuitgegeeve werken van den vermaarden Georgius Everardus Rumphius, bygenaamt den Indisen Plinius, die veele jaren te Ambon gewoont heeft en 'er ook begraaven leit, zal ik alleen over de Perzoonen spreeken, met welke ik aldaar zelfs in aanraking gekomen ben; gelyk ik in 't gemein my niet voorstelle, in dit Dagboek met kundigheden van anderen te pronken, en hetgeen door mannen, bekwamer dan ik, over deze stoffen gezegt en goet gezegt is, nog eens qualyk over te zeggen.

Om de waarheid te spreeken, Ds. Fernant was een luye Dienstknegt, die zig vergenoegde met het doen van zyne predicatien, welke in ver na de beste niet waren, zonder een Catechisatie of iets dergelyks daar by te houden; wordende 'er een in de Kerk, voor de School- en Weeskinderen, waargenomen door den Krankbezoeker. Deeze Fernant was een verloopen Jesuit, uit Weenen gevlugt, alzoo hy in Duel zeeker voornaam Heer aldaar swaar gekwetst had, zoo als hy ten minste zelfs voorgaf. In de Stad Hoorn aangekomen zynde, had hy zig daar uitgegeven voor een verdreven Saltzburger, waar door hy eenige Godvrugtige lieden bewoog, hem als Predikant voor die Kamer naar Oostindiën te helpen, gelyk dan

ook geschiet was. Hy had zig te Harderwyk, daar hy tot Candidaat gepromoveert is, een tyd lang opgehouden by zeekere naayster, en zig in noodzake gebragt met haar te trouwen, gelyk hy dan ook had gedaan; en nu had hy reets twee Kinderen by deese vrouw. Men kan van hem zeggen, dat hy zyn eigen huys niet wist te regeeren. Dagelyks was hy tot de keel toe vol, en een liefhebber van 't heilloos kaartspel. En deeze moest hier voor de Gemeinte Gods zorge dragen.

Om een denkbeeld te geeven van de wyze waarop Pastoor Fernant en zyn Amptgenoot, Ds. Lacaze, met elkander omgingen en door hun voorbeelt de Ambonse Gemeinte opbouwden, behoeve ik alleen het volgende te verhalen, wat de zuyvere waarheid is en door een Extract uit de Rezolutie genomen in Rade van India op den 13. December 1742, bevestigt wordt.

Kort na dien tyd, dat de Chineesen op Batavia zoo moorddadig omgebragt waren (en om welke godlooze daat ik geloof, dat de daar ter plaatze zoo handtastelyk te ziene vloek nog op dat Land rust), waren deeze twee Predikanten in een vreeten zuipgezelschap by elkander, en alzoo zy naar hun gewoonte wat te veel drank in 't lijf geslaagen hadden, raakte hun tong los. Ds. Lacaze, die een Vrouw van Chineese afkomst getrouwt hadde, zeide, dat in gevalle ook op Ambon die Naatie gemassacreert wierd, zyn Vrouws Familie wel zou geborgen worden, enz. Fernant (die buiten 't vuur van twist, eeven als de Salamander, niet leeven konde), dit gehoort hebbende, had zig daags daar aan by den Gouverneur en verdere leeden van Politie vervoegt en gezegt, dat hy zig genoodzaakt had gevonden, ter betragting van zyn Eed en pligt, haar Ed: Agtb: hier van kennis te geeven; alzoo hem, Fernant, uit het zeggen van Ds. Lacaze klaar bleek, dat hy besluyten in 't hoofd had, en zeekerlyk van zaaken moest weeten, die niet anders dan tot groot nadeel, en misschien wel tot ruïne van die Colonie konden strekken: dat hy, Fernant, geen Chineese maar een Vaderlandse Vrouw hebbende, niet zou weeten, ingeval van een oproer, waar zig te konnen bergen. Hy wist aan zyn zeggen zooveel schyn van waarheid te geeven, met by Lacazes' dronkemans praat zooveel te voegen tot verzwaaring als

hy zelfs wilde, dat de Regeering genoodzaakt wierd, zig met die zaak te bemoeyen, wyl hy ronduit zeide, met geen Landverrader dienst te willen doen.

Lacaze, kennis gekreegen hebbende van het geen zyn Collega tegen hem had uitgebraakt, kwam voor den dag met een schriftelyke verdeediging, daar hy niet in vergat, zyn meedebroeder zoo leelyk af te schilderen, als hy in der daad was, naamentlyk, voor een twiststooker, die als de spinne overal fenyn uit zoog, en de naam van Predikant onwaardig was. Hier had Fernant nu het werk aan den gang, en men zag dagelyks als 't maar Vergaadering van Politie was, deze twee Voorgangers als briesende leeuwen naar het Casteel gaan, 't geen zoo lang duurde, dat het eindelyk den Raad verveelde, welke deeze twee Luye dienstknegten aanzeide, dat hunne twistschriften naar Batavia aan de Ed: Hoog Indiase Regeering zouden gezonden worden. Zoo als ook gedaan wierd.

Niet veele maanden na myne komst te Ambon wierd Ds. Lacaze door de Ministers van Banda, ter bediening van de Sacramenten geleent, waar hy ook heenging en is komen te overlyden; zoo dat Ds. Fernant zig nu maar alleen als Predikant op de plaatze bevond. Hoe jong ik ook was, begreep ik ligtelyk, dat de traagheid van Ds. Fernant de oorzaak was van 't groot verval in de Gemeinte, die ook geen agting ter wereld voor hem had of konde hebben: ten eerste om zyn slegte Leevenswys, ten andere om de weinige gaven die hy had; want yder die hem gehoort heeft weet, dat hy op den predikstoel byna onverstaanbaar was, en op de zelve wys predikte of liever zong, als of hy de paapse Mis deed. Ik verzogt hem vryheid tot het houden van een Catechisatie voor aankomende Leedematen, dat hy my accordeerde, om reede de heer Mr. Gerard van Brandwyk van Blokland, die Secunde des Gouvernements was, voor my veel agting betoonde te hebben. Ik hield dan in myn Wooning tweemaal ter week Catechisatie over de Waarheden, verstrekte daartoe myn eygen ligt, alzoo die Catechisatien 's avonts gehouden werden, en wilde voor het onderwys geen gelt neemen, ten einde de jongelieden te meer te animeeren tot het yverig bywoonen der zelver. Ik had ook 't geluk te zien (wyl ik oud en jong toegang permit-

teerde) dat myn huis vol liep: zelfs schaamden zig niet Leeden van den Agtb: Raad van Politie, beneevens hunne Familien zig aldaar te laten vinden, die haar genoegen over myn manier van onderwys by alle geleegentheden te kennen gaven. Ja de Ed: heer Jacob de Jong, Gouverneur en Directeur, de heer van Blokland en verscheide andere Gequalificeerdens, spraaken den Predikant Fernant aan, ten einde te weeten, of 'er geen middel was, om my (die de Maleidse Taal zoo ras geleert had, en by gevolg onder de inlandse Christenen van veel nut zou kunnen zyn) Proponent te maaken. Zyn Eerw: antwoordde, hier over al geschreeven te hebben aan een vrient te Batavia, die hem verzogt had, my daar toe de behulpzaame hand te bieden, en met een de weg geweezen, langs welke men dit goede oogmerk kon bereiken. Maar ziet, door een onverwagt toeval bleef dit geheele voornemen steeken.

Ds. Fernant had wel uiterlyk zyn genoegen over my laten blyken, ja geliet zig altoos alsof hy veel werks van my maakte, edog in zyn hert haatte hy my als de pest, terwyl de Gemeinte, geduurig mynen yver pryzende, hem (ook zonder woorden) zyne luiheid verweet. Om welke reede hy goedvont, een knoop als men zegt in biezen te zoeken en iets op de baan te brengen, waardoor yder,. die het wel met my meende, zig in zyne verwagting te leur gestelt zou zien.

Dit nu begon hy aldus. Eerst ging hy by verscheide leeden der Gemeinte en gaf voor, dat myn Vrouw (ik was in Juny getrouwt) niet gaarne had dat ik langer Catechisatie hield, alzoo ik myn eyge kaarsen gaf en geen loon begeerde; dat ik hierom ligt quaat huis met haar zou moeten houden, en dat het derhalven het best was, de leerlingen met dat werk te laten uytscheiden; te meer, alzoo de meesten, bekwaam genoeg zynde, door hem aangenomen zouden worden als Lidmaaten.

De Ambonse Vrienden, die de Jesuitse streeken van haar Predikant nog niet genoeg ontdekken konden, sloegen geloof aan zyn zeggen, en om dat zy my waarlyk lief hadden en myne rust begeerden, accordeerden zy hem hetgeen hy eiste; zonder dat zy 'er my op dien tyd (mogelyk uit schaamte) over onderhielden, of de reede zeiden.

Daar en booven riep Ds. Fernant my op den 22 Augustus

1741 voor den Kerkenraad en beval hy my: 1° dat ik voortaan de Psalmen moest zingen van de eerste tot de laatste, zonder ooit weder een over te slaan, 2° dat ik de publique Catechisatie in de Kerk, Donderdaags voor de Weeskinderen, voortaan insteede van zyn Eerw: moest waarnemen, alzoo hy zeide van de Heer Gouverneur last hier toe te hebben, en dat ik als dit werk met order verrigt was, aan zyn Eerw: huis Rapport moest brengen.

Ik antwoordde, dat ik nu en dan wel eens *genoodzaakt* was een Psalm, wier zangwyze te moeyelyk viel voor de Gemeinte (die inzonderheyd des Woensdags alleen uit eenige Zoldaten, die 'er gedwongen komen, en uyt een klein getal Weeskinderen bestont) over te slaan, alzoo ik, en dat zonder orgel, met dat weinig volk, zynde onder de Militairen ook nog veele Papisten, geen groot half uur lang zingen kon: want dat ik met het derde gelui ten negen uuren begon, tewyl zyn Eerw: eerst over half tien op stoel kwam, waarom het my onmoogelyk was, aan het besluit van den Eerw: Kerkenraad in deze te gehoorzamen. En op het 2de poinct zeide ik: dat ik die Catechisatie in de Kerk nu al zoo lang had waargenomen, dat ik met playzier in dit werk zou voortgaan, maar dat ik niet dagt verpligt te weezen, zyn Eerw: wiens post dit waarlyk zelfs was, rapport van het verrigtte te moeten brengen.

Denk niet, Vrienden, dat ik verwaand genoeg ben om te gelooven, dat ik in deezen alle *geen de minste schult* zou gehad. hebben: in tegendeel, ik had myn billyk misnoegen tegen Ds. Fernant, over de verkeerde behandeling omtrent myn private Catechisatie, liever moeten verbergen, waardoor ik my veel moeite zou uitgewonnen hebben; en met hem te wille te zyn in het Zingen der Psalmen en 't Rapport doen naa de Catechisatie, zou hem de pas afgesneeden zyn om my *op dien tyd* te kunnen schaaden. Maar wie weet niet, hoe argelistig een verlopen Jesuit is? Zekerlyk dat hy dan al weder iets anders gevonden zou hebben om my in myn voorneemen niet te doen slaagen.

Het eynde was, dat de Kerkenraad, in eene Vergaadering bestaande uit één Predikant (Ds. Fernant) en 2 à 3 zwarte Ouderlingen, die de Hollandse taal niet zonder de zelve schrik-

kelyk te rabraaken spreken konden, goet vont om my voor zes weeken van myn dienst te suspendeeren. De Ambonse Regering egter, myne verantwoording gehoort hebbende, improbeerde het suspens, my door den Kerkenraad opgelegd, des waar onder al vry wat menselykheyd liep, en gaf hier van die Eerw: Vergadering per Extract kennis. De Pastoor Fernant, die, als Jesuit zynde, niet gewoon was door de Politieken tegen gesprooken te worden, nam dit zeer kwalijk en ontzag zig niet aan te kondigen, dat hy voorneemens was met zyne Vrouw en Kinderen, nog in de maand September eerstkomende, per een Chaloup die den 14 dier Maand stond te vertrekken, zig naar Batavia te begeeven. De Regeering, dit verstaan hebbende, riep zyn Eerw: voor haar, om hem reede van dit gedrag af te vraagen; dan hy was zoodanig gestoort over de behandeling van hun Agtb: 't hem waarts, dat hy absoluit weigerde, reede hier van te geeven en die Vergadering *verzogt* of liever *dwong* om hem (die zeide dat hier niet weder zou prediken) met gezegde vaartuig naar de Hoofdplaatz te laten vertrekken; 't geen dan ook wierd toegestaan.

Op deeze wyze vertrok Ds Fernant naar Batavia, waar hy door de Hooge Regering voor den tijd van zes maanden gesuspendeert werd, en bleef ik met geïmprobeert zes weeks suspens te Ambon, maar zonder dat 'er van myn aanstelling als Propenent iets kwame. Wel had de Ambonse Regering de goetheid, voor my op Batavia te verzoeken, dat ik in 't aanstaande jaar, door de alsdan op Ambon komende Predikant mogt geëxamineert worden, — een doorslaande bewys, dat ik my nooit wandraagen had, — maar haar Hoog Eds: hebben hier op, als daar toe (zoo veel my bekent is) geen magt meer hebbende, niet geantwoort.

Met de zelve bodem, die Ds. Fernant met Vrouw en Kinderen naa Batavia bragt, had ik aan vijf Bataviase Predikanten, te weten DD. Hogendorp, Wagardus, Vander Ley, Beekman en Mohr, een brief geschreeven, waarin ik van myn party een schildery gemaakt en zwart *zwart* genoemt had. Als naderhand bleek, wierd my dit door die Eerw: Heeren zeer kwalyk genoomen en als een misdaat van gequetste Majesteit aangereekent; in zoo verre, dat haar Eerws. een besluit na-

men, my van Ambon te doen opkoomen, geevende tot dien einde by de Hooge Regeering over een Extract Rezolutie, genomen den 6 Maart 1742, waarin ik genoemt werd een Perzoon *van exorbitant gedrag*, een *oproerig en gansch gevaarlyk subject*, de welke tot meerder rust en vreede van Gods Kerk in die Gewesten, ten voorbeelde van andere uit zynen dienst behoorde op ontbooden te worden. En zulks, in weerwil uit de rezolutie der Hooge Indiase Regeering van 13 December te vooren, waarby Ds. Fernant weegens stoutmoedige en aanstootelyke gedoentens, weigering van gehoorzaamheid en meer andere mankementen in zyn pligt, voor den tyt van zes maanden gesuspendeert en alleen uit singuliere gratie in het genot van zyn afgeschreeven Gagie was herstelt, ten duidelykste te zien was, dat ik van dien Luyen dienstknegt niets te veel gezegd had!

Eerst een vol jaar of daaromtrent naadat deeze Rezolutie van den Bataviasen Kerkenraad ter kennisse van den Ambonsen gekoomen was, — of wat anders de Reede van het oponthout moge geweest zyn, — vont ik gelegentheid naa de Hoofdplaatze te vertrekken. Den 28 Juny 1743 nam ik van Ambon de Reyze naa Batavia aan, daar ik my by de eerste gelegentheid, in het begin van Augustus, voor den Kerkenraad stelde, geevende haar Eerws: myn aankomst te kennen.

Dog al aanstonds bleek my, wat pot 'er te vuur stont. Want zoo ras had ik niet uitgesproken, of een uit hun zeide: »*Vent!* »wie roept jouw in Kerkenraad? 't Was genoeg geweest by »den Praeses jouw aankomst bekent te maken, wyl jy niet »uyt het Vaderland, maar alleen van een buyten-Comptoir »komt. Maar wy zullen hier wel weg met zoo een *brutalen knaap* weeten."

Op het zelfde oogenblik, wanneer deeze ongemakkelyke Diotrephes op praeceptoralen toon stelde, dat ik in de Vergadering *niet* had moeten komen, beet Ds. Strobe my heel quaataardig toe: »Kyk eens, hy maakt zyn arrivement aan de Ver»gaadering bekent! Wel, Vent, dat *moet* jy wel doen, 't is »niet meer als je pligt."

De Predikant Braarda (die naderhand in een staat van Zinneloosheid, in 't Armhuis te Batavia is komen te sterven)

ontzag zig niet, *my* voor *rampzalig* en voor een *zinnelooze* uit te maken en my op de onbetamelykste wys te handelen, terwyl my ondertussen door den Praeses, Ds. Piekenbroek, wierd gezegt, dat ik agt dagen daar na weder voor de Vergaadering moest komen.

Ik kwam: dog of ik al aanbood de schult van Ds Fernant met verklaringen van de Eersten van Ambon, den Gouverneur, den Opperkoopman en nog eenige andre Gequalificeerdens, die zich op dat ogenblik op Batavia bevonden, te bewyzen, men voegde my toe: dat men wat lachte met verklaringen, en dat men my zou doen ondervinden, de eer en goede naam van een Predikant (alsof niet Ds. Fernant door zyne slegte Conduites op Amboina zyne eer en goede Naam al lange ware kwyt geweest en hy zelve die niet door zyn liederlyk en onstigtelyk gedrag had te grabbel geworpen) niet straffeloos geschonden werden.

Dat in der daad een arm Krankbezoeker niet straffeloos aan een Kerkvergadering als deeze rondborstig de waarheid mogt schryven over een hunner Collegen, — zommige uyt hun in veele dingen niet ongelyk — bleek, alzoo zy op 26 Augustus besloöten my voor zes weeken *te suspendeeren* en op 14 October daar aan volgende, in steede van aan myn verzoek om herstelt te worden te voldoen, my voor den Kerkendienst *inhabiel verklaarden*. De Hoge Regering bevestigde die Rezolutie, en vond goet van 29 Oktober af, myn Gagie te laten afschryven.

Al zoo heb ik, myn Vrienden, van Oktober 1743 tot September 1750, als wanneer het de Ed: Hooge Indiase Regering eindelyk behaagde, my op nieuw tot krankbezoeker aan te stellen en my toe te leggen de gewone Gagie van *f* 24 ter Maand, gedurende weinig minder als Zes Jaar my zonder Gagie en Emolumenten moeten erneeren; terwyl ik, niettegenstaande inhabiel verklaart, NB. *egter nooit ben gecensureert geweest*, *maar altoos verzogt aan 's Heeren H: en Hoogw: Nagtmaal.*

Welligt zyn er onder U, die hebben hooren spreken van een Plakkaat tot beteugeling of refrenatie der verregaande Pragt, Praal en Hoovaardye te Batavia, omstreeks dien zelven tyd door Zyn Exc: den Generaal Mossel uitgevaardigt, en mogelyk verbeelden zy zich dat het my in een Stad, zoo overvloeyent van zilver en gout, geen moeite kan hebben gekost om aan myn

onderhoud te komen. Dog de luiden in Nederland weeten veeltyds niet, dat moogelyk nergens op aarde een Man en Vader, die geen openbaar Ampt bekleet of daar uit verwydert is, zoo bezwaarlyk de kost verdient als in Oost Indiën. My althans behoefde Zyn Excellentie Mossel niet te verbieden, in eene glaaze koets met vier paarden te ryden of fluweele kleederen te dragen; en myn Huisvrou zou niet weinig wit gelachen hebben, zoo op haar de bepaaling gepast hadde, geen juweelen te mogen dragen ter waarde van meer dan 1000 Ryxdaalders. Niettemin is de weelde van anderen, die ik nooit benyt hebbe, my doe in zoo ver te staade gekomen, dat ik den meesten tyt my heb beezig gehouden met Kinderen van voornaame Lieden te onderwyzen in de Grondwaarheeden van onzen Gezuiverden Godsdienst, het geen my genoeg opbragt om daar van in een kleine wooning, buyten de Stad, ordentelyk te konnen leeven, wagtende ik my — gelyk ik tot roem van Gods bewarende genade 't mywaarts zeggen derf en mag — voor al zulke zonden die ergernis of aanstoot konden geeven.

In April 1749 behaagde het den Almagtige, my en myn Huisvrouw sterk te bedroeven door ons éénig Zoontje te haalen, het geen onze zielen in rouw dompelde en ons het Huisje, waar wy woonden, haatelyk maakte. Dog ziet, een jaar daar naa verkeerde onze ramp in vreugt, als ons op nieuw een Zoon geboren werd, die by den H: Doop genaamt wierd Johannes Gerardus. Van toen af hadden wy vreede. Myn braave Vrouw leefde voor haar Kind, ik voor myn lessen. Des avonds, als het dagwerk afgeloopen was, oeffende ik my in de Kerkelyke geschiedenissen en de gewigtigste hooftstukken der H. Godgeleertheid, als ook in de Latynse, Griekse, en Hebreeuse taalen; want sints lange stond het voornemen by my vast, om by aldien ik weeder als Zieken-Trooster mogt worden aangestelt, zo mogelyk myne verlossing in die qualiteit naar het Vaderland te obtineeren, en my daar verder bekwaam te maaken tot het Werk der Bediening.

Zeer veel hulp voor myne studien heb ik in die tyd gevonden by de Praeceptoren en in de Boekery van het kort te vooren door Zyn Excellentie Baron van Imhof opgerigt Seminarium, dat in July 1745 met grote staatsie te Batavia wierd

ingewyt, gelyk verhaalt is in de *Bataviase Nouvelles* van die Maand. 'Er werd daar niet alleen onderwys gegeeven in de Maleidse en Portugiese, maar ook in de genoemde Latynse, Griekse en Hebreuse talen, item in de Philosophie, Historie, Geographie, Genealogie, en diergelyke nodige Wetenschappen. My quelde vooräl het gerugt van den Proponent Philippo de Melho, op Ceylon, van wie in die dagen verhaald wierd, dat hy in het Seminarium in Colombo al de genoemde taalen en nog andere daarby had aangeleert, zoo dat hy in het Hollands, het Portugees, het Mallabaars en het Singalees stigtelyke predicatien deed; gelyk hy ook in het Mallabaars een *Triumph der Waarheid* of Verdeediging der Christelyke Religie heeft geschreeven, dewelke in 1753 tot Colombo, in 's Compagnie's Drukkery aldaar, gedrukt is. Deeze De Melho, — een Indiaan, met een paar ooren die hem op de schouderen hangen, zegt men, zoodat zyn uitzigt denken doet aan de om hunne Zeldzame Antiquiteit, niet onaardige Beelden van den Afgod Budhum, die de Generaal van Imhof in het Ryk van Mataram gevonden en naar Batavia heeft doen overbrengen, — was die tyd een jong man van 20 jaren, wiens ligte bevattingen, suyvere en clare geest, verzelt en onderschraagt door een ongemeen geheugen, hem de weg tot de kennisse van soo vele Taalen gebaant en tot de subtielste gronden van Godgeleerdheid en Wysgeerte opgeleid hadden. Het voorbeeld van dien jongeling prikkelde myne Eerzugt geweldig, en 's nagts, als ik de slaap niet vatten kon, dagt ik by my zelfs: Indien zoo een jonge Heyden door Gods genade zulke grote dingen volbrengt, zou het dan geen schande zyn, zoo ik, die een geboore Christen ben, niet al myne kragten aanwendde om insgelyks tot het Werk der Bediening bekwaam te worden? Welke overleggingen in die moeielyke tyd niet weinig hebben bygedraagen om my het hooft Omhoog en Moed te doen houden.

De meeste Uwer hebben van den WelEd. heer Ryk Tulbach hooren spreeken, Raad Extra-Ordinair van Nederlands India, mitsgaders Gouverneur en Direkteur van Cabo de Goede Hoop; een Gebieder, die de geheele Wereld door den lof heeft, dat hy een zeer zachtmoedig man is, het geen ook met de waarheid overeen stemt.

Hoe nu denkt gy lieden, dat ik door deezen Heer, doe ik op de terugreyze naar Nederland ZEd. het verzoek kwam voordragen, dat myne Huisvrou, die pas op Zee haar kraambedde gehouden had, te Cabo de Goede Hoop mogt blyven en myne terugkomst afwachten, onder Borgstelling dat zy (in gevalle ik mogt komen te overlyden) niet tot last van de diakenen vervallen zou, ontfangen ben? Naauwlyks had ik myn mont geopent, of zijn WelEdele stiet my met den vinger op de borst en gebood my de audiëntiezaal uit te gaan, zeer heevig zeggende: „Schrobje maar: meen jy dat ik je niet ken? jy bent die hartnekkige Vent, die my van de Batavise Predikanten is aangeschreven." En daar mee moest ik my aanstonds weg pakken, wilde ik somtyds niet nog erger gehandelt worden.

Og ja, zoo was 't. Aan alle Classen, daar de E. Comp: Kamers heeft, en ook naar Cabo de Goede Hoop was door den Bataviasen Kerkenraad een brief gezonden, houdende „dat ik zoo hun Vergadering in 't gemeen als hunne Persoonen in 't byzonder op een exorbitante wyze in de laatste dagen van myn verblyf had geïnjurieert"; waar aan het verzoek wierd vast gemaakt, dog op alle wyzen te willen beletten, dat ik als Predikant naar India terug kwame, en zorg te dragen, dat „dog de voorsz. Verbeet, dewelke in minder qualiteit zig alle billyke discipline had ontrokken, in qualiteit als Predikant uitkomende, zig niet straffeloos tegen ons en alle Kerkelyke Ordeningen opponerende, *Gods kerk in deze Gewesten in volle vlamme zette*."

Weinig dagen voor myn vertrek namentlyk, doe het vast stond, dat ik op den 13 November met 't Schip *'t Huys de Manpad* de reis naar het Vaaderland zou aanneemen, had ik den WelEerw: Heer Sybrandus Columba verzogt, my op eerstkomenden Zondag, dat weezen zou den 7 November 1751, in den Gebeede ten goede te willen gedenken, geevende aan zyn WelEerw: tot dat einde een briefje, 't geen van zyn Eerw: wierd aangenomen, die ter gezegder tyd vóór het Naa-gebed zig aldus liet hooren: *In ons Gebed worden wy verzogt te gedenken een Perzoon, die met Familie naar Nederland vertrekt, ten einde zig daar bekwaam te maken tot het Werk der bediening*, biddende die van God met zeer veel Talenten begaafde Man

Gods zeer ernstig, dat de Heere het Zeegel zyner goetkeuring op myn heilig voornemen wilde zetten en my in myne onderneeming gelukkig en spoedig doen slaagen, enzv,. waarin de Hoorder des Gebeds hem niet te vergeefs heeft roepen laten.

Wanneer ik nu afscheid kwam neemen by Ds. Bhemer (dien ik de onrust in dat Kerkelyk horlogie wel mogt noemen), voerde zyn Eerw:, die juist myn Attestatie zelfs geteekent had, my met veel bitterheid te gemoet: »Wat heb jy daar voor een gebed in de Kerk laaten doen? myn Collega Erkenswyk heeft 'er my Rapport van gedaan; wy zullen wel zorg draagen, dat jy noit als Predikant zult terug komen; aan alle Classen, daar de Compagnie Kamers heeft, zullen wy over jouw schryven, Vent! Gaat maar aanstonds weg!" Waarop ik zeer bedaart antwoordde: »Dat God een neenzeggende stem heeft in de voornemens der menschen, wanneer die tegen zyn Raat streeden, en dat, zoo het Werk uit God was, zyn Eerws. schryven my niet hinderen konde, dat ik myn voornemen niet zou ter uitvoer brengen."

En ziet daar, myne Vrienden, hoe ik den Kerkenraad en zyn Leeden, in de laatste dagen van myn verblyf te Batavia, *op een Exorbitante wys geïnjurieert en Gods kerk in die Gewesten in volle vlam gezet heb.* Verlangt gy zelve den Brief te zien, waarin my zonder één factum by te brengen, nog van disobedientie, nog van injurie, dit te laste wordt gelegt, ik kan U dien yder ogenblik toonen.

Ontrent myn verblyf in Nederland kan ik kort weezen, daar het U alle bekend is, hoe ik van Mei 1752 tot September 1754 hier geleeft heb, met inspanning van alle krachten myne Letter-oeffeningen voort zettende en volëindende. Naamens de E: Classis van Schieland onderzogt my de WelEerw: Heer Gerardus Klein, Predikant te Schiedam, eerst in de Hebreeuse en Griekse taalen, en werd ik vervolgens over de gewigtigste hoofdstukken der H. Godgeleerdheid, als mede over de voornaamste geschilpoincten zeer naauwkeurig geëxamineert. Voorts legde ik den Eed van zuivering af, betuigde myne overeenstemming met de vastgestelde Artykelen van de Post Acta van het Synode Nationaal te Dordregt, vooral over het vierde gebod, verklaarde my tegen de veroordeelde gevoelens

van Dr. Bekker en Prof. Roëll, en beloofde geene Theol. boeken zonder behoorlyke Approbatie te zullen uitgeeven.

Edog geen dier goede getuigschriften en Attestatiën waarmede ik naar Indiën terug keerde, — ook niet de voor my zeer vereerende Brief der E: Classis van Schieland aan den Batavisen Kerkenraad, waarin al de tegen my aangevoerde bezwaren ongegront verklaart, myn bescheidenheid gepreezen en aan myn goede en hertelyke begeerte regt wierd gedaan, — heeft my zoo veel genoegen geschonken als het Hoogloffelyk Testimonium van de E: Classis van Lingen, zynde de Hooge school aldaar, tot sluiting myner studiën, na die van Leiden door my bezogt. Uit erkentelykheid jeegens de Eerwaarde mannen, aan wier voorkomentheid ik zoo groote verpligting heb, laat ik dat Testimonium hier volgen:

L. B. S.

Alzoo Gerardus Verbeet, Delphensis, Joann: Frater, ex India orientali Redux, en om zyn Studien onder de HoogEerw: Heer Sam: Meiling, Zenonis Filius, voort te zetten en te perfecteren, naa Lingen was overgekomen, met dat oogmerk om als Leeraar by de eerste geleegentheid wederom na de Oost te vertrekken en in de Kerke Jesu Christi aldaar dienst te doen, zig by de E: Classis van Lingen, thans te Lingen vergadert, per supplicam had aangegeeven om *stante Classe* tot het *Examen Praeparatorium* te mogen toegelaaten worden; zoo heeft de E: Classis zulk een billyken verzoek niet konnen afslaan; neen, maar veeleer, verblyd over zyn H. Oogwit, ingewilligt, en den 18 Octob. A. C. ontrent de *Testimonia Ecclesiastica et Academica* gerust gestelt zynde, tot het verzogte Examen geadmitteert; wanneer hem eerst een Text te verklaren wierd opgelegd, verhandelende Actorum XX, vs. 20 —24, in welk hy zulk een genoegen gaf, dat men hem tot het verdere onderzoek toe te laten geen zwarigheid konde maken, gelyk hy in de Theologise beproevingen de Waarheden duidelyk voor te stellen, met bewyzen uit Gods H. Woord en gezonde reede te bevestigen, de dwalingen aan te toonen

en te wederleggen, met zulk een *klaarheid*, *waardigheid en kragt van overtuigingen* zyn bekwaamheid aan den dag gelegt heeft, dat de geheele vergaadering verheugt en vergenoegt met een goede Conscientie den zelven eenparig daar over gefeliciteert, en als bekwaam en waardig om onder 't getal Candidaten aangenomen te worden, verklaart heeft: geevende zyn E. het regt van zyn gaaven openbaar voor de gemeinte te mogen voorstellen; vertrouwende dat zyn E. de Kerke in 't Oosten veel dienst zal konnen doen; te meer dewyl zyne geleertheid met een Christelyke Zedigheid en Vromigheid gepaart gaat, gelyk de E: Classis hem dan met een Zegenwensch gedimitteert en dit Testimonium uit te geeven my gelast heeft.

Dabam Linge den 19 *October* 1753.

(was getekent)
JOHANNES HERMANNUS CLINGE,
Cl. L. h. t. Praeses.

(Ter zyde stont het Cachet der Lingse Classis, gedrukt in rode Lacke).

Van deeze en andere nodige Documenten voorzien, nam ik den 16 Sept: 1754 de Reis naar Oost Indiën weder aan, met myn Familie, en kwam in Februari 1755 weder aan Cabo de Goede Hoop. Ik had de eer een brief aan den WelEd: heer Gouverneur Ryk Tulbach ter hand te stellen van den Ed: Heer Daniël Noltenius, zynde geweest Raad van India. Zyn WelEd: ontfing my nu beleeft, en verzogt my, tegen over hem plaatz te willen neemen, 't geen ik deed. Zyn Ed: las en herlas den brief, die uit weinig regels bestont, en waar in een woord tot myn voordeel geschreeven was. Na eenige weederzydze pligtplegingen verzogt zyn Ed: my, om hem NB. de eer aan te doen van by hem te komen spyzen.

Minder vriendschaplyk ging het te Batavia toe, waar ik den 30 April behouden aangekomen, op Maandag 5 Mei 1755 in den Kerkenraad verscheen en myn Testimonia in handen van den Praeses gaf. Deeze, Ds. Mulder, die tyd Rector van het thans gemortificeerde Seminarium, deed my buiten staan, en daarop begon de hoogmoedige Ds. Marchant, naadat myne

papieren slegts ter loops ingezien waaren. »Ik ben (zeide hy) »van oordeel, dat men zoo een subject als Verbeet maar wee- »der naar het Vaderland moest terug zenden, wyl het zeeker »is, dat een man, die hier Dans- en Scherm-Meester is ge- »weest" ('t spreekwoord zegt, men liegt noit of daar is wat aan: maar dit was *alles* geloogen) »hier de Gemeinte niet »zal konnen stigten."

Dog ik verwyle nu niet langer by deeze en andere quade bejeegeningen van den Batavisen Kerkenraad. Liever verhaale ik U, op wat wyze ik met de mynen na Banda kwam en het geen my daar wedervaaren is.

Op 31 December 1755 nam ik de Reis aan, te weeten met de Scheeps-Schuit, denkende my daar meede aan boord te doen zetten op 't Schip *Schagen*, dat my naa Banda brengen moest; maar van 's naamiddags 5 uuren tot des nagts 12 uuren op de Bataviase Ree ront gezworven hebbende, landden wy *niet zonder levensgevaar* op het Rif en vervolgens op het Eiland Hoorn; want de Captain van den Bodem, Jan Dekker, zich vergenoegende zyn Concubyn aan boord te hebben, was dien middag om drie uuren, zoo als hy de Schuit afzond om my en Familie *volgens afspraak* te haalen, onder zeil gegaan.

Merkt, Vrienden, in 't voorbygaan, wat een Predikant in die Gewesten niet al torten uitstaan moet!

Zoo heb ik later, op een Visite-togt naa de Zuid Wester Eilanden van Timor, gedaan aan boord van de Petjalling *de Meeuw*, in de drie laatste Maanden van 1756, gedurende die gantsche reis het grootste ongemak des weerelds hebbende, van Banda tot het Eiland Roma voor de deur van de roef myn leeger moeten spreiden, wyl het Vaartuig, dat niet groot was, zoo vol was, dat zelfs de gangboorden niet gebruikt konden worden; 't geen nog erger wierd, wanneer wy een party slaaven voor de E: Compagnie inscheepten.

Op de zelve Visite-togt 't eiland Damme aandoende, waar *de Meeuw* alleen op de Negory Sollat ankerplaats had, was ik verpligt om my *op een vroegen morgen*, per orembay (zeeker roeivaartuig) te laaten brengen naar de groote Negory Cayn, daar zig de meeste Christenen bevinden, en die van Sollat

ruim 3 à 4 uuren aflegt. Hier heen varende, kwamen wy met de orembay om zeekeren hoek, daar men digt aan strant twee yzelyke swavel-poelen heeft (aan den voet van een Berg), in welke het Zeewater stond te kooken als in twee brouwkeetels, gaande uyt die putten op twee pilaren van rook, ter dikte van pilaren in een groote Kerk, zoo dat in gevalle men met laag water zig hier op de strant zouw willen begeeven, men gevaar zou loopen, zig deerlyk te branden, alzoo uyt het zelve een waasem en rook opgaat (eeven als uyt een pot, die van 't vuur genomen en geopent word) zoo ras als de Zee begint te ebben. Wy voeren hier kort langs heen, zoodat ik wel wil bekennen dat my, toen ik het verschrikkelyk geruys hoorde, de hairen te berge reezen.

Doe ik nu in de namiddag om drie uuren weder van de Negory Cayn vertrokken was, op hebbende 36 Roeyers, of gelyk men ze daar noemt, Scheppers, alzoo zy met korte roeispaanen het Vaartuig voortstuuwen, ontstont er omtrent tegen 6 uuren des avonds een reegen- en onweersbuy; en alzoo de stroom, toen wy ons af en aan den bovengem: hoek bevonden, zeer sterk begon te gaan, geraakte in een omzien het vaartuig vol water, 't geen ik zoo ras niet gezien had, of ik sprong zeer ontsteld zynde, onder de Tent van daan; wanneer myn schrik nog grooter wierd, toen ik zag, dat 35 man over boord sprongen, die ik meende dat naa een goed heenkomen wilden zoeken en my met het Vaartuig verlaten. Ook hoorde ik een weinig *voor uyt* het ysselyk geruis van het kokent water in de bovengezeide swavelpoelen, daar ik nu wel wist dat men niet zou kunnen landen, of men liep gevaar *door een zweevelpoel* om te koomen. Terwyl wy ondertussen *ter regterhand* en al vry verre agter uyt niet dan *hemelhooge klippen* hadden, die door een mens of vaartuyg onmogelyk konden genadert worden, of men zou zeekerlyk *tegen de Rotzen* zyn verplettert geworden; zag ik *ter slinkerhand* niets dan een *openbare Zee*, die zeer ontstuimig wierd, en *boven ons* zwaar weer: zoo dat het hier was schrik van *rontsömme*. Egter zag ik ook al aanstonds, dat het buiten boord springen alleen geschiedde om de orembay wat te doen ryzen; want den eenen die 'er ingebleven was, deed zyn best met uythoozen, en

de anderen die zig in het water bevonden, hielden het vaartuig met de eene hand regt voor de Zee, om het onslaan te beletten, terwyl zy met de andere hand swommen om uit de Wal te blyen. Toen het Vaartuig wat gereezen was, kwamen zy 'er van weerzyden de een na den ander weeder in, en wy geraakten in staat om de reis te vervolgen, wanneer wy in een groot half uur te Sollat hadden kunnen weezen, waar de *Meeuw* voor anker lag; maar tot een overmaat van rampen begeerden deze bygelovige roeyers, die in naam alleen Christenen zyn en deze akelige plaats voor heilig houden, absoluit weer te rug te keeren naar de Negory daar wy van daan kwamen, houdende dit ongeval voor een quaat voorteeken; zoo dat ik, willens of niet willlens moest zien, dat wy in den donker, die nu gevallen was, weder naar Cayn te rug gingen, daar wy in den nagt, na dat ik nog dikwyls door het swaar weer nu en dan geschrikt had, behouden dog doornat arriveerden, en van waar ik des morgens ten tweeden maal vertrok, wanneer ik tegen den middag op Sollat, daar de Petjalling lag, aankwam.

In September 1759 ging ik al weeder op Visite-togt, dit maal naar de Arou-Eilanden. Op maandag den 18 dier Maand deed ik my van de Werff te Banda aan boord zetten op de Chialoup de *Agatha Suzanna*, en ziende dat in de Schuyt nog kleet nog kussens gevonden wierden, vroeg ik, aan boord komende, den Werf-Baas, die van de paapse religie was, of dat met voordagt was geschiet? Daar hy zeer brutaal op ten antwoord gaf, dat de Heer Gouverneur de kussens in bewaaring had, daar by voegende: *wat ben jy tog? Predikant en ook meer niet!*

Niet beeter verging het my op de terug reis. Op den 2 April 1760 met de *Agatha Suzanna* voor anker liggende by het eiland Arou, waar ik den 15 dito nog 48 bejaarde perzoonen en 32 kinderen te doopen had, gelastte de Stuurman van die Bodem my, dat ik my dien dag aan boord moest begeeven, alzoo hy over een dag of twee, gelyk hy zeide, dagt te vertrekken. Ik antwoordde daar op, dat ik nog niet gereet was, alzoo de meeste nog ongedoopte Christenen zig met hunne vaartuigen agterland op de Paarlvisschery bevonden, ik hen

door den Schoolmeester kennis had laaten geeven van myn aanweezen aldaar, en ik dezelve nu moest afwagten. Den 13 deed hy eenige seinschooten, om my aan boord te hebben. Den 17 dito vertrok hy naar Banda, *my agter latende*, en den 19 dier maand heb ik op Arou, na gehouden Godsdienst in 't Malleits, nog gedoopt op belydenis 46 bejaarde perzoonen, die van agterland ten dien einde daags bevooren eerst waren opgekomen, en gecopuleert 29 paaren; waarna ik my op *den* 2 *Mei* aan boord begeeven heb van de zeilree leggende Chialoup van *een Bandaas Burger*, den heer Carel Harder. Dat een Predikant verpligt word, naar de pypen te danzen van een brutalen Stuurman, die uit een haat tegen de Gereformeerde Religie, des zelfs Dienaar (dien hy heeft te brengen ter plaatze daar zyn ampt hem roept) dus veragtelyk behandelt en dwingd zig na zyn zin te schikken, is God geklaagt; te meer dewyl zoodanig een kleinagting voor ons ampt en werk nergens toe dient, dan om het zelve by den Inlander, die dog op uiterlykheeden steröogt, in de grootste veragting te brengen.

Zulk een haater van den Gereformeerden Godsdienst was ook de bovengenoemde Jan Dekker, Captain van de *Schagen*, die my en Familie om vyf uuren de Scheeps-Schuyt zond, nadat hy reeds om drie uuren onder zeil was gegaan. Wy bragten op het Eiland Hoorn, onder de Maleyers en Javanen, die het bewoonen, en dat schoon Heidenen een goet volk is, de Nieuwe Jaars Nagt door, en roeiden op Donderdag den eersten January 1756 naar 't Eiland Edam, om naa tyding van ons Schip te verneemen; waar wy verstonden, dat het daags bevoorens al gepasseert en uit het gezigt was.

Hier was nu goede raat duur. Ik bleef dien dag op Edam met myne Vrouw, twee kinderen, en drie Lyfeigens: zynde er nog 5 op het Schip, beneffens al wat wy in de wereld hadden, uitgenomen een lessenaar met papieren en een weinig geld dat wy by ons hadden gehouden. Den 2 dito vertrok ik alleen (latende myn Familie op gen: Eiland ten huize van den heer Opziender Hendrik Mulder, wiens Huisvrouw gelyk ook zyn Ed: ons zeer beleeft onthaalde) naar Batavia, met een oude Barkas of Scheepsboot, waarmede wy beneeden de Rivier dreeven en voor dreg kwamen. *Ik moest dien ganschen*

nagt op de plegt in de oopen lugt doorbrengen, alzoo er ten minsten een voet water in 't ruim stond, en het zelve door ouderdom niet kon lens gehouden worden. Op Zaturdag den 3 dito kwam ik in de stad, en vervoegde my by de E: Heer Commandeur Coert Roseboom, die de goetheid had, zyn Excellentie Mossel hier van kennis te geeven; en deeze — wiens Huis ik wensche, dat als dat van Obed Edom, om der Arken wille gezegent zy, — ordonneerde een zoo genaamde Stroo Petjalling uit te rusten, om ons naar Samarang (daar het Schip *Schagen* eenige gevangenen van Staat moest inneemen) te brengen, gelyk geschiedde.

Wy kwamen den 9 der genoemde maand op de Ree van 't Hooft-Comptoir van Java's Noord-Oostkust, genoemt Samarang, dog vonden er geen Schip, zoo dat wy vast stelden, dat het zelve de reize reets had voortgezet. Maar van de wal kreegen wy order om aanstonds naar Japare te steevenen, gelyk wy deeden, vindende aldaar den 10 dito het Schip *Schagen*, zonder groote- en voorsteng ten anker; want agt dagen naa zyn vertrek van Batavia waren tegen het vallen van den avond, door zwaar Donderweer en Sterke valwinden, beide stengen onder volle zeilen van boven neergeslagen; welk ongeluk zyn behoud geweest was, wyl het schip, zynde al te rank, anders waarschynlyk zou omgeslagen hebben. *Wel, schipper Dekker*, zeide ik aan boord komende, *UE. hebt ons willen ontzeilen*, *maar UE. hebt dog Gods hand niet konnen ontloopen.* Waarop hy, vry wat bezopen zynde, op buffelagtige toon antwoordde: *Wel*, *Domine*, *als jy zoo preekt*, *wil ik by jou niet te kerk komen.*

Zoo word 'er menig Schip, daar de Captain een Meid by zig heeft, verzeilt, wyl zoo een, in steede van op zyn affaires te letten, zig met zyn Concubyn in de kamer amuseert, latende het commando (gelyk hier geschiedde) aan een losbol, of wel aan een dronken lap over, die meer in den arak fles als op het Compas kykt.

Van Japare raakten wy op den 21 dito onder zeil en kwamen op Maandag 9 February 1756 gelukkig op de ree van Banda ten anker, waar ik den 22 dier maant myn intree-reede deed en, zynde Ds. Theod. Wilh. Olingh reets in December

des vorigen jaars overleeden, zonder Amptgenoot voor deeze geheele gemeinte zorgen moest. Te Banda zelfs beliep wel is waar het getal der Leedematen by myn komst slegts drie en dertig Perzoonen, maar dat van al de Christenen dier Provintie te samen, de Zuid Oost- en Zuid Wester-eilanden er onder begrepen, 3729.

Naa dat ik door Gods zeegen den zeer vervallen Kerkstaat aan het Hooft-Comptoir, — en daaronder ook op Lonthoir, waar de Gemeinte in zes jaaren het geluk niet had gehad, door een wettig geroepen Leeraar des Heeren Woord aldaar te hooren verkondigen en ik als nu om de derde week het H. Dienstwerk ging verrigten, — op een reedelyke goede voet gebragt had, vertrok ik in September 1756 van Banda naar de zoo genaamde Zuid Wester-eilanden, tot het doen van myn eerste Kerk- en School-Visite.

Op 't Eiland Sarmatte vond ik geen een Christen, alzoo de Comp: eerst een jaar geleeden drie Europezen daar had doen postvatten. Egter kan ik berigten, dat waar ik ook onder Inlanders gepredikt heb, ik noit geen aandagtiger hoorders heb gevonden als eeven hier. Ik ben eens *een ganschen dag* bezig geweest met haar, zynde een getal van meer dan 200, den weg der Zaligheid te verkondigen en haar den Heere Christus in al zyn graveerselen af te maalen, gelyk ook met haar het den waren God onteerende, dat 'er in het eeren van hunne afgodsbeelden, waar van dit Lant vol is, legt opgeslooten, onder 't oog te brengen; als ook hoe zy immers te vergeefs van een stuk hout (dat zy zelfs gefatzoeneert hadden en met welker spaanderen zy, gelyk zy ook met schaamte beleeden, hunne rystpot hadden gekookt) hulp verwagtten. 't Geen zy my ook toestemden, biddende my met gevouwe handen, dat ik haar zoo lange ik nog daar zou zyn, dog in de waare Religie wilde onderwyzen, en zoo het de E: Comp: wilde accordeeren, haar dog van een Schoolmeester te voorzien, waar toe ik beloofde alle acte van devoir te zullen aanwenden.

Op 't Eiland Damme daar en teegen, waar 't getal der Christenen 469 heette te bedragen, vond ik eene Gemeinte, die de naam droeg dat ze leefde, schoon zy waarlyk dood was. Niemand liet zig hier by myn komst in de Kerk of het School

vinden, alzoo zy veel liever bezig waren in het maaken van Loelies: zeeker afgodis werk, waar in zy de leever van een geslagt dier bezien en daar uit dan eenig geluk of ongeluk voorzeggen; gelyk zy op Zondag, naa dat ik te vergeefs Godsdienst gehouden had, nog deden, ten einde te weten of hun Orang Kaja uit handen van gecommitteerdens ja dan neen *een brief en rotting van de E: Comp: zoude erlangen.* De Schoolmeester gaf my hier kennis van, waar op ik gedagte Landsgroten, hen de schrikkelykheid deezer zonden onder 't oog gebragt hebbende, aanzeide, dat ik, vermits zy zig door hunne godlooze leevenswyze den naam van Christenen onwaardig maakten, hun Schoolmeester met my zou nemen. Hun Captain antwoordde hier op: dat hunne Negory niet magtig was een Leermeester te onderhouden; dat de overleeden Orang Kai 'er wel om een had verzogt, *maar zy niet.* Uit welk brutaal bescheid genoegzaam bleek, dat zy veel liever met den hond wilden wederkeeren tot hun uitbraakzel, als zig door de wetten van den H. God Israëls te laten binden.

In geen 24 jaaren waren deeze Eilanden door een Predikant bezogt, zoo dat het geen wonder is, by aldien ik hier en ginds, onder die zoo genaamde Christenen, veele misbruyken aantrof. Tot Letie, op de Negory Seruwaru, beliep hun getal 263, waar af eenige zig met Heidense Vrouwen vermengt hadden. Op de Negory Seray al daar, waar 't getal Christenan 122 Koppen beliep, was 't niet beeter gestelt. Verscheiden hadden zig ook hier aan de zelfde zonden, als die op Seruwaru schuldig gemaakt; namentlyk door zig uit de heidenen wyven te neemen. Een quaat, myns bedenkens, zonder hoop van redres, zoo de Politike Magt, door het statueeren van een lighamelyke straf, deeze boosheid niet tegenging; gelyk ook by myne terug komst te Banda, daar op naar myn voorstel, by de Bandasche Regeering door den Kerkenraad is aangedrongen. De Regeering rezolveerde, dat by de eerst volgende reis van Gecommitteerdens naa die Eylanden, by affixie van biljetten een yder geadverteert zou worden, dat tot zoodanige misdaat by de wetten gestatueert was de volgende straffe: »De Christenen zullen niet vermogen Byzitten of Con»cubynen te houden, op hondert Realen van agten voor de

»eerste, twee hondert voor de tweede, en drie hondert voor »de derde reise, die daar over bekeurt zullen werden." Teffens voegde de Regeering daar nog by: »dat de geene, die »van gedagte misdaat overtuigd, dog onmagtig was die geld- »boeten te betaalen, naar Banda zou gebragt worden, om aan »Comps: werken voor een tyd te arbeiden." Door deeze wet tegen het Concubineren is te weeg gebragt, dat er by myn tweede komst tot Letie A⁰. 1758, zoo veel ik weet, *geen een Christen meer gevonden wierd, die zig daar mee bezoedelde.*

Het Kerkgebouw te Banda, — zo men ten minste de plaatz, tot het houden van den Godsdienst aldaar geschikt, dus noemen mag, — vond ik by mijne komst zodanig vervallen, dat zy door swaare binten aan beide zyden geschoort was, om niet omver te wayen. De planken, die voor een halve muur dienden, waren vergaan. Al spoedig, by 't houden van 't Avondmaal, stortte op eene reis zoo veel water door 't Atapdak (een zolder lag er niet), dat de helft van 't tafelkleed doornat werd. In geval het water maar een voet verder was gestort, waaren wy genootzaakt geweest de bediening te staaken, daar wy door het overdekken met een schootel, het brood nog eeven droog behielden. Hoop tot het verkrygen van een Nieuwe Kerk kon my de Regeering niet geeven, alzoo 't Haar Hoog Edelens juist behaagt had, het bouwen daar van voor eerst nog uit te stellen; misschien zoo lang tot dat de oude kerk, wat by een swaare wind gemakkelyk geschieden kan, de Gemeinte op 't hooft stortte, dat God verhoede! Van de Zaal in 't Casteel had ik my wel kunnen bedienen, doch deze kon de Gemeinte niet omvangen. Met het Huis op Lonthoir, waarin Godsdienst gehouden wierd, was 't niet veel beeter. Ik moest 'er dienst doen, voor een lessenaar staande, want een Predikstoel kon 'er zoo 't schynt niet af. Van de geweeze Kerk stonden er de muuren nog, dog ook niets meer.

In December 1758 werd door de Hooge Indiase Regeering te Batavia het voorstel van den Bandase Kerkenraad ter opbouw van een Nieuwe Kerk geapprobeert, mids de onkosten uit het Capitaal der Kerk betaalt werden, ten welken einde, zoveel moogelyk, de Materialen van Batavia zouden gezonden worden. Van de ontvangst dier Materialen egter is te Banda

niets bekend, en schynt het wel, dat de afzendingen, ter wille van de menagie, daar thans in Indiën zoo veel om gedaan en gelaaten wordt, achterweege is gebleven. In den loop van A° 1757 werden aan het Kerkgebouw eenige noodzaakelyke reparatien verrigt, zoodat het zelve op 26 Februaary 1758 door my kon ingewyd worden uit 1 Kon. 8, vs. 29: *Dat uwe oogen open zijn, nagt en dag, over dit huis &c.*

Dat de tyden slegt moesten zyn, kon men, deeze ruïnen ziende, ligt opmaken. Hoe geheel anders zag alles 'er uit in de daagen, doe François Valentyn, naa hy in zyne *Eerste en Tweede Uyt- en Thuys-Reyze* verhaalt, Predikant te Amboina zynde, hier geduurende een jaar de Dienst kwam waarnemen! Doch Banda is niet meer wat het plag te zyn, als de Hooge Indiase Regeering het in haare brieven aan Bewinthebberen, het »waarde pand" der E: Comp: noemde. Het is op dit ogenblik, en was reets lang eer ik 'er aan kwam, het minste Comptoir van geheel Indien, en daar en boven berugt weegens de ongezontheid der Plaatz. Genoegzaam al wat 'er komt, sterft 'er. Myn Familie laboreerde 'er genoegzaam altoos aan koortsen en andere ziektens. Ja het bleek, dat mijne Huisvrouw, schoon in Indiën zelfs gebooren, in het Bandasche Climaat geheel niet kon aarden, alsoo zy van onze komst in Banda tot aan haar dood, en al zoo in drie volle jaaren, 'er boven twee maanden niet regt gezont geweest is.

Het inkomen van een Predikant was 'er om de duurte van alles, voor een Leeraar *die zig met geen negotie te doen ophield*, in ver na niet toereikende om zelfs maar burgerlyk te konnen bestaan. Om de Emolumenten *in natura*, die de E. Comp. daar eenen Predikant toelegt, moest ik den Gouverneur of zyn Dienaars dikwils agter naa loopen, als een hond om een stuk broods. En dan kreeg ik nog van het slegtste. Waar door volgt, moetende een Predikant te Banda al zyn inkomsten verteeren, dat hy zyn kragten in den dienst der Kerk verspild hebbende, eindelyk een arme Familie agter laat, of naakt en bloot moet repatrieeren wanneer zyn verband uit is.

Groote bemoediging verschafte my in die jaaren myn Dienstwerk. Driemaal 's weeks beklom ik den Preedikstoel, doende eens dienst in de Hollandse en tweemaal in de Malleidse Taal.

Zesmaal ter week werd door my gecatechiseert, meestal in het laag Malleyds, de eenige Taal die verre de meeste magtig waren en die ik zeer griff had leeren spreken. Ik roeme slechts in Gods genade, wanneer ik zeg, dat de Leedematen daar door zoo in getal als kennis meer dan gemeen zyn toegenomen, de Gemeinte te Banda in een bloeiende staat gebragt, en 's Heeren Allerheiligste Naam 'er onder de Heidenen en Muhamedanen tot een welriekende reuk geworden is. Zelfs zyn door my, als een middel en gezeegent werktuig, verscheidene Chineesen bekeert en door den Doop de Gereformeerde Kerk ingelyft.

Zoo gering was de loon, die ik voor deezen arbeid ontfing, — daar nog bykwamen de vermoeiende Visitetogten, waarvan ik de eerste al dadelyk met een swaare ziekte bekoopen moest, — dat ik naa anderhalf jaar, geen mogelykheid ziende myn Familie te onderhouden, 'er ernstig aan begos te denken om myn verlossing naa Batavia te solliciteeren. Dog de Gemeinte tragtte dit te verhoeden, door den Heer Gouverneur van Banda te verzoeken, dat het zyn Hoog Ed: en de Agtbare Raad van Politie behagen mogt, my, booven het geen ik genoot, nog toe te leggen zoo veel Emolumenten, als een te Batavia buiten beroep zynde Predikant geniet. Tot dat einde vervaardigde zy den 14 Augustus 1758 een Request, 't geen door al de present zynde Leedematen, ten getalle van 140, — by myne komst te Banda waren 'er maar 33, — geteekend wierd; op welk Smeekschrift ik my half gedwongen vond van besluit te veranderen, zoo dat ik positief myn verlossing verzogt, maar óók een Request liet afgaan, in welke ik myn verzoek na dat der Gemeinte voegde.

Ik zou er geen Eed op durven doen, dat niet op die Requesten, by doorzending der zelve aan de H. Regeering te Batavia, door de Bandasche Regeering ongunstig gerapporteert is. Dit is al thans zeeker, dat met name het verzoekschrift myner Gemeinte, te Batavia zeer hoog werd opgenoomen, gelyk blykt uit het volgend *Extract uit de Missive gesz. door Haar Hoog Edelens*, *de Hoog-Indiase Regeering te Batavia*, *aan den Gouverneur en Raad tot Banda*, *dato* 20 *Decemb.* 1758:

»Het gedane verzoek van de Kerkenraad en de Leedematen

»der Gemeinte aldaar, om aan den Predikant Verbeet toe te »leggen de Emolumenten van een Predikant buiten beroep te »deezer hoofdplaats, is zoo *ongehoord* en *arrogant*, dat wy be- »slooten hebben, den eersten teekenaar van dat Schriftuur te »Condemneeren in een boete van 25 Ryxdaalders ten behoeve »van de Neirase Kerk, en den Predikant Verbeet *serieus te »Recommandeeren zig geschikter te gedragen* en te vrede te wee- »zen met het geen andere zyn Collegaas genieten."

Gy kunt ligt opmaken, myne Vrienden, hoe het een eerlyk gemoed moest smerten, te zien dat zyne aangewende poging om de zynen van het nodige te voorzien, zoo misduid en zyn goede Naam, van dezulken die Amptshalver verpligt waren hem te beschermen, aangetast wierd. Zulke Comps. brieven dog komen niet alleen den geadresseerde in handen, maar worden in afschriften op alle groote Oosterse buiten-Comptoiren gelezen; zoodanig dat, wanneer het de Hooge Regeering te eeniger tyd kwam goet te vinden, my op Ambon, Ternate of Macasser te verplaatzen, men aldaar met vooroordelen tegen my zou ingenomen zyn en op de laagste wyze niet alleen van my denken, maar ook veragtelyk van my spreken, waardoor myn dienst reets van te vooren geheel vrugteloos zou worden gemaakt.

En eeven daarom, omdat er dit quaat gevolg in lag, mogt ik niet ongevoelig zyn. Nu, dat was dan ook de reede dat ik in Augusty 1759 myn verlossing naar Nederland, al was 't met afgeschreeve Gagie, verzogt; zynde intussen door my, om den oudsten Ouderling, die de eerste teekenaar was geweest van het voorige Request, te gemoet te komen, 60 florynen of 25 rijxd. van 48 sw. st. yder betaalt aan den Kerk Meester te Banda, waar af ik quitantie bezitte.

Maar wat uitwerking had myn tweede verzoekschrift? Niet anders, dan dat haar Hoog Edelens het gedane verzoek der Gemeinte *nu* wel accordeerden, maar met byvoeging van zoo veel smadelyke Expressien ten mynen opzigte, dat 'er myn Ziel nog op dit ogenblik van walgt. »Ofschoon het *aanstotelyk* »en *irreverent* Request van den Predikant Verbeet," stont 'er in de Batavise Rezolutie van 14 December 1759, »verdient »hadde een ernstige *corrigeerende Dispositie*, zo hebben wy eg-

»ter, uyt Consideratie van onze waare betragting, om zoo »veel ons vermogen toelaat, de uytbreyding van het ware »Gelove te helpen bevorderen, en dus hem te laten by een »Gemeinte waar van bemind wordt, *in verwagting dat dezelve »zig in 't vervolg van alle stappen*, *die misnoegen kunnen geeven*, »*zorgvuldig wagten en met yver en liefde waaken zal ter vermeer-»dering van 't Christendom aldaar*, 't zelve voor deeze reyze »aan een zyde willen zetten en hem nu toeleggen de in Anno »pass. verzogte, dog om de wyze op welke het verzoek ge-»schiedde doenmaals ontzegde Emolumenten van een extraor-»dinair Predikant alhier te Batavia, die dan ook na ontfangst »deezes aan hem zullen moeten worden verstrekt, na bygaande »lyst."

Uit die zoo genaamde genaadige Dispositie kon ik klaar zien, dat 'er te Batavia en ook te Banda waren, die my een quaat hert toedroegen en de hooge Regeering tegen my aanhitsten; mogelyk om dat men by de uitkomst zag, dat God ten goede gedagt had, 't geen myne vyanden ten quade hadden gedagt. Immers men had vastgestelt, dat ik op Banda als in een doofpot wel in het vergeetboek zou geraaken; en ziet! eeven *van daar* komt zoo een Eclatant getuygenis 't myner eere door *een geheele Gemeynte.* Dit was een brok, die men niet kon verduwen. Een overtuigent bewys, dat al thans de Gouverneur Generaal Mossel niet teegen my was, is dat zyn Excellentie my in de laatste dagen van het voorig jaar de eere had gedaan, een brief aan my te schryven van den volgenden inhoud: »Eerwaarde Heer! Om Uw Eerw: vermeerde-»ring van Emolumenten toe te voegen, is niet mogelyk, veel »min om denzelven herwaarts te beroepen, wyl het getal der »Leeraren alhier vervult en dus geen plaats hier vacant is. »Zullende Uw Eerw: zig derhalve eeven als zyn Collegaas met »het toegelegde moeten vergenoegen en het verblyf aldaar voor »als nog getroosten, enz." Uit deeze Missive blykt ten vollen, dat zyn Excellentie my voor zoo een hatelyk Perzoon, als waar voor myne Vyanden my overal hebben getragt te boek te stellen, noit heeft gehouden, terwyl anders zyn Excellentie my zyne Letteren niet zou hebben waardig geacht en zich daarin met zulke vriendelyke termen uitgelaten. Neen

't waren myn eige Bandase honden daar ik van gebeeten werd; en doe deeze hun werk hadden verrigt, hebben de Batavise vyanden het voort gezet.

Leest, myne Vrienden, hetgeen de E: Heer Raad Ordinair van Justitie, Mr. Johannes Scheevenhuize, my in September 1759 uit Batavia schreef, en gy zult weeten (om met zyn Ed. te spreeken) *waar het been zeer was:*

»Ik geloof op goet fondament, dat de heer Gouverneur van »Banda UEw. veel quaat doet, om dat UEw. zyn heer Broeder »het Nagtmaal hebt ontzeit; men zegt hier, om dat hy een »byzit had, daar hy een kint by had geprocreëert; en als die »dat hier verbooden moest worden, dat 'er dan wel honderden »verbooden moesten worden, zoo van de Regeering als andere »Hooge Amptenaren, Regeerende Diakonen en ten minsten »één Regeerend Ouderling. Met zyn Excellentie geloof ik, het »nog gegaan zou hebben; maar doen UEw. sollicitatie in de »Vergaadering kwam, kreeg UEw. de wind zodanig van voo»ren, dat 'er niets van komen kon, gelyk 'er doenmaals niets »van gekomen *is*. De woorden der Rezolutie *om u in 't vervolg ge»schikter te gedragen* werden dus uitgeleid: om de zaaken in »dit Land meede te tracteeren als andere Leeraars doen; die »laaten de gemelte poincten hier voor het geen dat ze zyn en »steuren haar daar niet aan, om dat het een zeer verouderde »quaal is, die niet anders zou uitgeroeit konnen worden, of »de Policie en de Kerkelyken moesten met alle welmenende »magt daar op aanvallen. En dat geloof ik ook."

»Nu, dit is waarheyd. Ik heb des Gouverneurs broeder Samuël Barriël, — zynde de zelve slegte Perzoon met wie ik in 1739 als Adelborst was uytgekomen, — wegens zyn leeven in Concubinaatschap niet alleen van 't H: Avontmaal eerst geweert, maar naa dat wy *een ront jaer* geduld met hem geoeffent en dagelyks te vergeefs vermaant hadden, geëxcommuniceert. Dit is geschiet by de Voorbereidingsdienst op Vrydag 24 Maart 1758, doe zoo in 't Hollands voor- als namiddags in 't Malleids, gezegde Samuël Barriël, ten einde door zoo een schandvlek van het Christendom de Sleutel des Christelyken Bans niet te laaten in veragting brengen, door my van den Preedikstoel het Avontmaal onwaardig is verklaart: hebbende

de Kerkenraad op 15 April daar aan volgende besloten, aangezien hy zyn Concubyn nog uit zyn huis, nog naar 't Eyland Ay (daar hy, God beter 't, Hooft van was) verzenden, nog trouwen wilde, op den aanstaanden dag des Heeren in 't openbaar van de Gemeinte af te snyden als een verrot Lid; gelyk ook geschiet is ingevolge de Magt door den Heere Jesus Christus, als die alleen Koning is over zyn Kerk, aan zyne Dienaren verleend.

Andere Leeraren steuren zich niet aan die zaaken, schreef my de E: Heer Mr. Johannes Sheevenhuize; dog ik, die Gods Woord geloof, steur my daar wel degelyk aan. Ik begeerde het bloed van Samuël Barriël niet op myn kop te hebben, of my willens uit mensevrees schuldig te maken aan het verwaarloozen zyner Ziel. Maakt my dat zoo gehaat, dat men al wat ik doe, spreek of schryf, ook al wat anderen met betrekking tot my doen, door een valsche bril bekykt en my daarom vervolgt, ja van myn Eer en goede Naam zoekt te berooven? nu, dan dank ik myn God die my om zyns Naam wil, en om dat ik als een dienstknegt die wenst getrouw te weezen zyne beveelen zoek te gehoorzamen, verwaardigt smaatheyd en vervolging te moeten lyden.

Op 17 Mei 1757, ruim een jaar naa myn komst tot Banda, schreef ik als Praeses en Scriba van den Eerw: Kerkenraad aldaar, Amptshalver een brief aan die van Batavia, waar in, neffens andere Zaaken de Bandase Gemeinte betreffende, ook het volgende voorkwam.

»Wy houden ons verzeekert, dat UwEw: deel neemt in »den welstand onzer Kerk, en dat geeft ons vrymoedigheid, »onze regtmatige klagten in uwen schoot uit te storten over »de *onzoete bejeegeninge* die onze Vergadering hier ontmoet by »den Agtb: Heer Gouverneur Jaques Barriël. Zyn Ed: Agtb: »heeft niet alleen van Scriba deezes gevergt om zyn Ed., al»vorens Kerkenraad te beleggen, hier van kennis te geeven, »maar ook beneevens den Agtb: Raad van Politie goetgevon»den, te *improbeeren* de aanstelling van den Oud Ouderling »Floris Versteeg tot Ouderling van Lonthoir, insteede van Sa»lomon Boreel, die haar Ed: Agtb: bij Rezolutie de dato 19 »April jongstl. hebben begeert dat zal Continueeren; tegen

»welk besluyt wy genoodzaakt geweest zyn ons by nader Re-»zol. aan te kanten; waar in wy op de volgende wyze reeden »van ons doen geeven, zeggende, dat wy by ons genomen »besluit blyven perzisteeren:

»1. Om dat Broeder Boreel niet alleen reets 4 jaaren »ouderling geweest is en daarby den ouderdom van diep in »de 70 jaaren heeft bereikt, maar nog daar en booven door »ziekte geheel en al buiten staat is, te kunnen uitgaan, of »de Vergaadering bywonen; zoo dat zelfs de Scriba deezer, »geduurende zyn aanwezen alhier, schoon dikwyls by hem »aangedient, hem nog noit heeft kunnen te spreeken koomen, »als die, om boovengenoemde oorzaak, geen mensen meer »ontfangt. Welke ligchaamsswakheid de Kerkenraad zig ver-»zeekert houd, dat aan den Agtb: Raad van Politie niet on-»bekent is, om welke oorzaak zy niet ontveinzen wil, over »dat besluit verwondert te zyn: te meer daar

»2. De Perzoon van Floris Versteeg, die zy tot opvolger »verkooren heeft, een Man is, die niet alleen stigtelyk leeft, »maar zelfs de Lonthoirse Kerk of Gemeente meer dienst »doed, als oit andere voor hem gedaan hebben; hebbende ge-»duurende het aanwezen van Scriba deezer altoos de goetheid »gehad, om zoo aan hem als zyn Ouderling, wanneer dezelve »zig daar bevonden tot verrigting van den Godsdienst, het »doen der huisbezoeking of het aannemen van Leedematen, »huisvesting te verleenen, daar zy anders in 's E: Comps: »Logie, die leedig staat, zig zouden moeten ophouden; ja ook »hun zelfs door zyne slaaven en vaartuig, 't geen tot dat einde »voor hun altoos gereet legt, te laaten van hier haalen en »te rug brengen. Behalve dat zyn E: menigmaalen de moeite »genomen heeft, de Tafel by 't houden van 't Avondmaal in »gereetheid te brengen, of zomtyds de meede te komene Nei-»rasche ouderling niet vóór den dag van de bediening zig op »Lonthoir konde laaten vinden."

De Agtb: Heer Gouverneur Barriël, deeze Rezol. van den Kerkenraad ontfangen hebbende, liet my by zig roepen, begeerende dat ik daar in eenige verandering zou maken, 't geen ik zeide, zonder kennis van myn Meedeleeden niet te moogen doen; waar op zyn Ed: onze Nominatie in Politiken

Rade *approbeerde.* Eevenwel meenden wy niet te konnen af zyn, den Batavisen Kerkenraad van deeze zaak kennis te geeven, ten einde die in staat te stellen, daar het noodig zou weezen, ons in deeze gehouden gedrag te verdeedigen. Om die reede ging ik aldus voort:

»UwEws: ziet in dit geval, hoe de Politiquen altyd juist »niet gelukkig zyn in 't verkiezen of verwerpen van Perzoo»nen, die tot dienst van Gods Kerk door de Ouderlingschap »met unamime Advysen verkooren waaren. Wy verzoeken »voords van UwEerw: te moogen weeten, in hoe verre wy »gehouden zyn, zonder schending van het regt onzer Kerke, »ons naar het besluit der Overheid in een geval als dit naar »'s lands Costume te dragen; wyl wy, om openhertig te »spreeken, meenen, dat het *Regt van Verkiesen*, als een zaak »enkel Kerkelyk zynde, ook by den *Kerkenraad* staat, en dat »de *Hooge Magt*, willende disapprobeeren, daar van voldoende »reede behoort te geeven, of dat wy anders ons op zulke suf»fisante reedenen steunend besluit nooit behoorden te verande»ren."

Zommige van de Batavise Predikanten dagten omtrent deeze poincten eeven zoo als ik. »Met opzigt op de politike Over»heeden," schreef my in vertrouwen een hunner, een Iraëliet waar in geen bedrog is en die leeft zo als hy leert, »ben ik »met UwEw: volmaakt in één Sentiment, hetzelve opentlyk »lerende, gelyk alle Cordate Predikanten doen. Ik mag wel »lyden, dat elk weet, dat ik met UwEw: het volkomen eens »ben, dat geen Overheeden van den Burgerstaat het *Jus ap*»en *improbandi*, het zy van Predikanten, het zy van Ouder»lingen toekomt, schoon wy lyden moeten, dat het haar *ex* »*usu* gegeeven word."

Edog de meerderheid was teegen my. De dato 24 January 1758 werd door den Batavisen Kerkenraad quanswys aan die van Banda collegialiter, maar *de facto* aan my zelfs, terug geschreeven: »Het smert ons, Eerw: Heeren en Broeders, zoo »veele klagten te moeten hooren over de *onvriendelyke behande*»*ling* van den E: Agtb: Heer Gouverneur ontrent de Kerke»lyke Perzoonen a Costy. Maar de eerste source en oorspronk »van alle verwyderingen nagaande, vinden wy tot ons leet-

»weezen, dat aan beide kanten *eene al te verre gaande passie* »*en menschelyke zwakheid* daar van de oorzaken zyn, spruitende »uit het verkiezen van een Ouderling en het houden van Ker- »kelyke Vergaaderingen."

Mogt de Bandasche Kerkenraad hier op het stilzwygen bewaren? Neen, voorwaar; en toen in Mey des zelven jaars de geleegentheid zig aanbood om naar Batavia te schryven, lieten wy in een Amptelyken brief aan den Eerw: Kerkenraad aldaar het volgende vloeien: »Gelyk het ons aan den eenen kant niet »dan zeer aangenaam was, dat UwEerws: de Correspondentie »gelieft te onderhouden, zoo willen wy niet ontveinzen, dat »het ons aan den anderen kant smertte te zien, dat UEerws: »gelieft te schryven, dat de oorspronk van alle verwyderingen »tussen ons en de Politiquen zou gesprooten zyn uit een aan »beide kanten al te verregaande passie en menselyke zwakheid. »Dat is ras gezegt, maar zoo gemakkelyk niet te bewyzen. »Wy zyn van oordeel, dat een Kerkenraad, die het regt der »Kerk ongeschonden tragt te bewaaren en daar over de Poli- »tique stroom teegen krygt, niet zoo ligt behoort beschuldigt »te worden van passie, wyl alle onze pogingen zyn, daar op »toe te leggen, dat onze bescheidenheid alle mensen bekend »zy. Maar dat wy, om vreede te houden met mensen, daar »de Religie, God betere het! niet te dik opzit, zeggen zou- »den: Wat wilt gy my geeven, en ik zal hem u overleeve- »ren: daar van heeft onze (en zoo wy vertrouwen ook ulie- »der) ziel een gruwel. Nu, dierbaare Broederen, dus is 't hier »gestelt; en bygevolg, wy gelooven niet verdient te hebben, »dat men ons van passien beschuldigt, daar wy 't regt der »Kerk zeedig hebben voorgestaan."

Deeze brief ontfing de Bataviase Kerkenraad op 10 July 1758, en de zelve werd beantwoord op 10 January 1759. Dog de tyd was niet in staat geweest, daar ginds de passien tot bedaaren te brengen, waarnaar men ons deezerzyds verdagt hield te handelen. »In antwoord dient (schreef men ons uit »Batavia, nabootsende en als parodieërende de bewoordingen »onzer Missive van Mey des voorigen jaars), dat hoewel het »ons aan den eenen kant ten hoogsten verblydde, den welstand »en wasdom van UEw: Zion te verneemen, het ons ook aan den

»anderen kant ten uyttersten verwondert, zulke *scherpe en* »*bittere verwyten* van UEw: te moeten ondergaan. Om geen ge-»legentheit tot verwyderingen te geeven, willen wy de *hate-*»*lyke en aanstotelyke uitdrukkingen* in UEw: Brief voorkomende, »wel gaarne met stilzwygen voorbygaan, die alleen daartoe »konden strekken, om de onderlinge band van liefde en vriend-»schap te verbreeken. De Hooge Regeering geeft aan den Ker-»kenraad geen reedenen, waarom deeze of geene Perzoonen »geïmprobeert worden; waar van wy verscheide voorbeelden »hebben, zoowel in 's Comps: Dienaren als Burgers; maar dat »we *daarom* onze Gebieders zouden aanmerken als Mensen, daar »de Religie, God beetert, niet te dik op zit, daarvan heeft »onze ziel een gruwel."

Zeeven en een halve maand daar naa van eene Kerk- en School-Visite op de omliggende Eylanden terugkeerende, las ik met de uyterste verontwaardiging het schryven van den Batavisen Kerkenraad en agtte het noodig, tegen deeze en andere te regtwyzigingen, als die niet zoo zeer myn Perzoon als myn Ampt betroffen, nogmaals op te koomen. Ik deet zulks by Rescriptie van medio Augusty 1759, my in qualiteit als Praeses en Scriba van den Eerw: Kerkenraad van Banda onder andere aldus uitdrukkend:

»Wy verwonderen ons zeer, over dat wy ons in gedagte »Missive beschuldigt zien, als hadden wy onzen laatstvorigen »doorzult met scherpe bittere verwyten, en nog meer, dat »men daar op onmiddelyk laat volgen: *Om geen gelegentheid* »*tot verwydering te geeven*, *willen wy de hatelyke en aanstotelyke* »*uitdrukkingen in Uw Brief voorkomende*, *wel gaarne met stil-*»*swijgen voorby gaan.* Zoo dusdanig schryven in ulieder oordeel »het middel is om verwyderingen uit den weg te ruimen, »dan weeten wy niet wat het zy, 't vuur van twist aan te »blaazen.

»Zyn UwEws. zo toegeevent, byna hadden wy gezeit zo »lafhartig, dat gylieden een besluit, by U in de Vreeze des »Heeren, met aanroeping van zyn Naam genoomen, laat met »voeten treeden van een Politicque Regeering, die, dus han-»delende, haar een Regt aanmatigt, dat Christus als Koning »over zyne Kerk alleen toekomt, en welk Regt Hy zyne Die-

»naren, en geensins een wereldlyke Magt in handen heeft »gegeeven, wy wensen noit op zo een wys de ons toebetrouw-»de post te verlaten.

»God heeft onder de dagen van het N. T. Christen-Over-»heeden gegeeven, dog geensins op dat zyne Kerk, opdat »zyne Dienaars die dezelve bestieren, door hun in haar regt »gedwarsboomt zouden worden, maar in tegendeel, op dat »dezelven door haar gesag de Kerkelyke besluiten (volgens »Gods Woord genoomen) klem zouden doen hebben. Wy kon-»nen ons niet onthouden van te zeggen, dat wij ons schamen »te moeten leesen, dat zo een aanzienlyke Kerkvergadering »als de Uwe, uit zo veel wakkere Mannen bestaande, daar »toe komt om dus opentlyk te schryven (even of 'er roem meede »te behalen was): *de Hooge Regeering geeft aan den Kerkenraad »geen reede waarom deze of geene Perzoonen geïmprobeert worden.* »Hebben haar HoogEdelens daar regt toe, dan was het beeter »eer men tot een verkiesing kwam, haar HoogEdelens af te »vragen, wie 'er Ouderling of Diaken worden moest, op dat »men door een disapprobatie (beneevens den verkooren Broe-»der) niet ten toon gestelt wierd voor de geheele Gemeynte, »als had men zyn oog laten vallen op een onwaardig subject.

»Wy weeten wel, veel geliefde Broederen! dat deeze Magt »den Politicquen niet van gisteren of eergisteren is toegeval-»len: wy houden daarom UwEw: in zo verre onschuldig als »die daar toe de eerste steen niet gelegt hebt; maar wy bid-»den God, dat Hy U, zyn Knegten, den Geest der Vrymoe-»digheit schenke en eensgezint doe zyn, om zulke ingekrope »misbruiken liever te verbeeteren, dan dat gy als het ware »voor een eer zoud reekenen, 't geen wy om goede reede ver-»foeien.

»Wy verklaren voor Gods Aangesigt, dat wy geen oogmerk »hebben om Ulieden te verbitteren; den yver voor Gods zaak »en huis doet ons die hartige taal spreken. Ook hebben wy »geen vermaak de Heerlykheeden te lasteren, dat zy verre! »Maar gelyk het haar HoogEdelens ten uittersten onaangenaam »zou zijn, wanneer Kerkelyke Perzoonen zig met haar doen »bemoeiden, kunnen dezelven ons niet kwalyk duiden, als wy »ernstig voor ons Regt spreeken en dat op het kragtigst ver-

»deedigen. Nu, dat willen wy alleen doen, latende voor het »overige yder in zyn waarde."

Dit was in deeze zaak myn laatste woord en kon ook niet wel door andere gevolgt worden. De Batavise Kerkenraad noemde het (in een schryven de dato 20 December 1759) *vuilaardige hoon en laster-taal*, waarop zy alleen door een *edelmoedig en verontwaardigent stilswygen* wilde antwoorden, ofschoon zy genoegzaam stof en reedenen zeide te hebben om zig desweegens, ter plaatze daar het behoorde, een *eclatante voldoening* te verschaffen. Daarop volgde een *broederlyke waarschuwing en vermaaning tot schuldbekentenis*, terwyl ons boven deeze serieuselyk gelast en gerecommandeert werd, in het vervolg alle diergelyke *eer- en faamroovende bewoordingen* te menageeren; eindigende de Missive met deeze zoet-bittere taal: » UEerws: »wensch aangaande den Geest der Vrymoedigheid beantwoor»den wy met Ulieden toe te bidden den Geest der Zagtmoe»digheid, en indien UEws: in deezen uwen wensch zoodanig »een vrymoedigheid verstaat als UEerws: in uw Missive t'ons»waart gebruikt hebt, zoo willen wy wel betuigen, dat wij »wenschen dat God ons voor zulk een vrymoedigheid wil be»waaren."

Zoo ik in byzonderheeden wilde verhaalen, hoe myn stryd met de Kerkelyken te Batavia door een niet minder heftigen stryd tegen de Politiquen te Banda is gecompliceert geworden en myne vyanden middel gevonden hebben, daar uit tweeërlei zoort van beschuldigingen teegen my te haalen, — verschaffende zoo zig zelven (om met den Batavisen Kerkenraad te spreeken) een eclatante Satisfactie en mynen ondergang bewerkende, — zou ik wydloopiger worden, dan met den aart van dit Dagboek overeen te brengen is. Ook zal het voor myne Vrienden, die een voorstelling wensen te bezitten van het geen op een Indies Buiten-Comptoir de Regeering is, voldoende zyn, zoo ik de schildery maak van den heer Jaques Barriël, Gouverneur van Banda. Zy zullen een Predikant, die in zyn Post yvert, beklaagen, als hy het ongeluk heeft onder een Regeering te staan van zulke lieden, gelyk my tebeurt gevallen is. En eevenwel, dit kan ook uw Lot zyn, waarde Amptgenooten! die naar gindse Landen denkt over te gaan om 'er uw

talent op woeker te stellen en onder de Heidenen te prediken.

In Mey 1759 dan, doe hetgeen ik verder gaa verhaalen een begin nam, had de Gouverneur Jaques Barriël al in de dertig jaaren op Banda Neira gewoond en 'er zig doen kennen voor het geen zyn Ed: was. Al Opperkoopman zynde had hy zig niet geschaamt, om de Sajor Kanko (zeekere groente, die men de varkens geeft en die van zelfs in de Kasteelsgragt groeide) te laaten verkoopen. Nu, wanneer hy Gouverneur was, kon men by hem, al was 't met één el Portesoy of zyde Stof gerieft worden. Niets werd hem, zoo uit Compagnies tuin of van de omleggende Eilanden gezonden, of hy liet het op de Bassaer of markt verkoopen; tot zelfs een stuiver Batattas (een zoort van aard-appelen) incluis. Van de Vis, die in Comps: Ceroe gevangen wierd, maakte hij al meede Gelt, in steede van dezelve, gelyk alle cordate Gouverneurs doen, onder de Gequalificeerden te verdeelen.

Hy was, hoewel hy al 60 jaren telde, niet lang voor myne komst in Banda getrouwt met eene Anna Welman, weduwe van zeekeren Perkenier Carel Harder, dat een vrouw was van Chineese afkomst, en die nog meer dan één bloedverwant onder die (zoo groot Afgodise) Natie had, dog die men zeide dat voor geen zestig duizent Ryxdaalders zou hebben opgestaan en die daar en booven maar omtrent 32 à 33 jaaren oud was.

Dat het spreekwoord waaragtig is: *geld stopt geen gierigheid*, bleek in deezen man, want al zyn gelt kon niet beletten, dat hy niet zou hebben voortgevaren door zyn kruimel-negotie den armen burger het brood uit de mont te steelen. Nog by myn vertrek uit Indien, wilden de E. E. Heeren Majores, die met regt zulk een zondigen handel verfoeyen, onderzoek gedaan hebben weegens de gepleegde monopolie met 's Comps: Ryst, ten tyde de heer Siersma, die de goetheid zelfs was, wanneer deeze Jaques Barriël als Opperkoopman de hooft-administratie waarnam, op Banda als Gouverneur fungeerde. En wil men nog eenige staaltjes van den imborst van den heer Barriël? A⁰. 1760 schreeven haar HoogEdelens uit Batavia, dat die van Banda met het bouwen van zeeker Fort aan de voet van den Goenoeng Api of Vuurberg, genaamt

Kyk in de Pot, *wel vier duizent Ryxdaalders te diep in 's meesters beurs getast hadden*, en dat maar alleen weegens twee posten: de *kalk*, en 't *koely-* of *slaaven-loon*, waarover alleen de Gouverneur het bestier gehad heeft.

Een ander bewys. Het kint van den Werfmeester Hinsch speelde op zeekeren tyd niet verre van myn wooning op de straat. Een uit Comps: koebeesten, 't geen daar passeerde, stootig zynde, viel op dat kint aan, wanneer ik teffens zag dat deszelfs aja of slavin, die 'er op paste, zig over het kint heenen lei en de stooten van dat verwoede dier op haar ligchaam ontfing. Zeekere slaaf dat ziende, nam in haaste een steen op, van de groote van een gemeene keisteen, en wierp gedagte koebeest daar zoo fel meede, dat dat plotzeling dood viel. Hier van wierd rapport gebragt by den Sergeant van 't slaven quartier Jan Rensingh, en deeze gaf 'er den Gouverneur Barriël weeder kennis van. De Lyfheer van gedagte slaaf wierd geroepen, en verdedigde zig zo goet als hy kon om van de betaling voor het doode Comps: beest bevryt te weezen, met welk een en ander ten minste *een uur of twee* verliep; wanneer de Sergeant eindelyk vroeg, of Comps: slaven dat beest voor haar mogten schoon maaken. Maar de heer Gouverneur ordonneerde, dat het schoon zynde by hem moest gebragt worden; wanneer hy de onbeschaamtheid had het beest, dat in zyn bloet gesmoort was, onder de Gequalificeerdens te verdeelen. De heer Opperkoopman Gerrit Aanzorg, die kort voor dit geval A^o. 1760 in Banda was gearriveert, kreeg 'er zoo wel als ik en meer andere een stuk van, dog waar aan nog zyn Ed: nog ik, ja zelfs onze slaven, geen mond wilden steeken; terwyl de heer Barriël naderhand verklaarde, dat zyn WelEdele en Familie met smaak daarvan gegeeten hadden.

Noit kwam 'er een vaartuig, 't zy van Ceram of van elders, met Sagoe (zeeker inlands brood voor de slaven) of wel met andere kleinigheeden van gedroogde gember, &c., of de Gouverneur Barriël droeg zorg, door middel van de *jure basse* of *tolk*, dat alles eerst by hem gebragt wierd: gelyk ik het zelfs ondervond, wanneer ik op zeekeren tyd vroeg, of zy geen gedroogde gember te koop hadden. Het antwoord was, dat de tolk, op order van den Gouverneur, had verbooden eenige gem-

ber te verkoopen aan partikulieren, alzoo zyn Ed: die zelfs noodig had. Nu was 'er weegens de aanhoudende droogte dees tyd gember gebrek; dog het leet geen twee dagen, of in alle de *tindâs* (zeekere kraampjes, daar eetwaren &c. verkogt worden,) die zyn Eds: Vrouw genoegzaam door heel Banda had staan, kon men gember, &c., te koop krygen, maar teegen een prys eeven als een Cinees gewoon is op zyn goet te zetten.

Men zegge niet, *dit zyn maar kleinigheeden*; want die in dit *elendig Banda* geweest zyn, weeten, hoe veel het voor de arme inwoonders verschilt, of zy de ryst, sagoe, en andere mondkost, uit de eerste hand, dan wel uit die van zulke, gelyk deeze Gouverneur en de zyne waren, moeten breeken; dewyl het benodigtheden zyn, die de arme mensen niet missen kunnen.

Kwamen 'er, gelyk te Banda eens 's jaars in de maand October geschiet, vreemdelingen van de Timoreese Eilanden met varkens, schapen, geiten, en andere mondbehoeften, dan zat deeze oude Heer met Mevróuw Gouverneurs aan de agterdeur van *haar* woning (de Gouverneur had een huis byzonder,) welke op de ree, daar deeze vaartuigen voor dreg lagen, uitkwam, omstuuwt van een party Comps: lywaaten, &c., en geassisteert met de tolk of een ander, die de Timoreese Taal sprak. Men riep de hoofden der vaartuigen by zig, die dan haar volk genoegzaam noodzaakten, ten eynde in de gunst van Toewang Besaar of Grooten Heer te blyven (dus noemen hem de Malleiers), haar aangebragte goed te verruilen naa genoegen van den Gouverneur.

Die in 't Land geweest is, zal ligt konnen denken, dat geen gemeene lieden zig hier ontrent durfden begeeven, om 't een of 't ander *in te ruilen*. Met gelt kon men by dit volk zoo niet te regt raaken, of 't moest juist goud weezen. Veeltyds was het best al weg, eer een ander wat kon krygen.

Op 't Eiland Ceram had onze Gouverneur zeekeren vrygegeeve, in name Marcus. Die Neeger lag daar jaar uit, jaar in, om de producten, die dat Land geeft, voor den Gouverneur op te koopen. By de burgers van Banda werd deeze Marcus als een pest gereekent, alzoo die met hunne vaartuigen op Ceram komende, hunne Lywaaten en andere Koopman-

schappen kwalyk aan de man konden brengen, doordien deeze Swarte Consul elk stuk Lywaat altoos een Ryxdaalder beeter koop aanbood, als het de burgers, die het by de Comp: tegen een hoger prys moesten koopen, konden geeven.

Om dan het schildery van den heer Jaques Barriël verder op te maaken: hy liet in myn tijd Comps: ryst, ontrent welke hem van Batavia order gegeeven was om die aan de inwoonders te verkoopen tegen *zes* schellingen de maat van 75 pont, op het Comptoir Lonthoir verkoopen tegen *negen* schellingen; en dat niet op de Bassar, maar ten huize van zyn Vrouws Broeders Gys en Louw Welman, doende dus op alle wyze de inwoonders groot ongelyk.

Hy was van Religie Gereformeert en Ledemaat der Kerk, dog kwam wel een ront jaar lang niet eens in Gods Huis.

Edog het behaagde den Heere, deezen Gebieder in veragting te brengen, door hem zyn verstand genoegzaam te beneemen, zoo dat hy zig nu al eenigen tyd had beginnen aan te stellen als een kint. Hy liet deur en vengsters sluiten en hield zig in een vertrek, daar het op den klaren middag zoo donker was als in de naarste nagt. Toen ik in de maand Mey 1759 van de Visite-togt kwam en een bezoek aan hem gaf, kan ik zeggen dat ik hem wel *gehoort*, maar niet als by het inkoomen door het open gaan van de deur *gezien* heb, zittende op een rustbank: wanneer ik in dat oogenblik ontdekte dat hy 'er zeer naar uit zag. Hy greep my by de regterhand, en hield die in beide zyne handen wel styf vast, zonder genoegzaam een woord te spreeken. Ik was op deeze ontmoeting zeer ontdaan en vroeg zyn Ed: wat hem scheelde; daar hy my, schreiende als een kint en beevende als een riet, op antwoorde: *Og, bid dog voor my! bid dog voor my!* Hy stelde zig, om het met een woord te zeggen, aan als een die volslagen gek is.

In de maand April te vooren was tot Banda overleeden de Heer Jacob Cray, Opperkoopman en Secunde des Gouvernements, mitsgaders Hooft-administrateur van 's Comps: Negotie. De Gouverneur, die al in eenige tyd en zoo ook nu geen Vergaaderingen konde bywoonen, had dezelve op zyn order, by 't afsterven van gedagten Opperkoopman Cray, in het Casteel doen beleggen, en in de zelve wierden tot het

waarneemen van de nu vacante hooft-administratie benoemt Jochem Jacobsz Poelenburg; Koopman en op dat pas Hooft van 't Eyland Ay, en David Bacheracht, Captain Militair en aangehuwt stiefzoon van den Gouverneur. Het Fiscalaat zouw, mits de continueele indispositie van den Fiscaal Daniel Lacaze, worden bedient door Casparus Greven, Onderkoopman en Secretaris van Justitie en Politie, terwyl pro interim tot Hooft van Ay wierd aangesteld Anthony van der Truyn, Onderkoopman. De overige Perzoonen, uitmakende het toenmaalig lichaam van Politie te Banda, behielden wat zy hadden; en dus bleef het een kleine tyd. Maar weldra wierd alles overhoop geworpen door Captain Bacheracht, en dat wel om het volgende geval.

De Commandant van het Guarnisoen, Captain Jan Spay, benevens Poelenburg, Van der Truyn, en de Secretaris Greven, hadden den Gouverneur onder 't oog gebragt, dat het teegen Comps: orders street, dat een Captain Militair tot de hooft-Administratie geëmployeert wierd; waarop zyn Ed: den Secretaris Greven beval, in de Politike Vergaadering kennis te geeve, dat Hy begeerde dat Poelenburg voortaan de hooft-administratie geheel voor zig hebben moest en dat Bacheracht zou afstaan; gelyk dan ook besloten wierd. En dus had Bacheracht stoffe om zyn lastigen aart te ontdekken.

Deeze David Bacheracht, Captain Militair, was door haar HoogEdelens van Java naar Banda verplaatst en had op eerstgemeld Eyland al vry wat als magthebbende huisgehouden, hebbende onder andere aldaar een karel doen aan een boom hangen, zonder het ministerie te kennen. Hy was den 6 Augusty 1758 getrouwt met de Weduwe van Ds. Olingh, Voordogter van Mevrouw Gouverneurs, en had een fraai capitaal behuwlykt. Dat hy veel steunde op het gesag van zyn aanbehuwt Vader, den Gouverneur Barriël, is ligt te denken. Hy dronk by tyde zeer sterk en was als dan weegens zyn hoogmoed en kriegel humeur zeer gevaarlyk. Van Goddienst zoo hy voorgaf Luiters; een Moscoviet van geboorte.

Doe hy, Bacheracht, nu vernomen had, dat hem de hooft-administratie voor de helft was afgenoomen, ging hy by den Gouverneur met een opgetogen zeyl, schold, raasde, en tierde,

dat de oude Heer de Dood op 't lyf kreeg; en om hem, Bacheracht, ter neer te zetten, *ontkende* zyn Ed: die laatste orders gegeeven te hebben. Hier op wierd Greven by den Gouverneur geroepen, vindende daar teffens Bacheracht en Mevrouw Gouverneurs in de kamer. De oude Heer sprak geen enkel woord, en Bacheracht wilde Greven doen gelooven, dat die laatste verandering buiten weeten van den Landvoogt geschiet was. Maar Greven, die, alhoewel een onëgt kint, door zyn Vader by een Javaanse Meit op Carta Soura geprocreëert, nog thans, om elk het zyne te geeven, wel de beste onder den geheelen hoop was, verdeedigde zig met te zeggen, dat de Gouverneur immers nu al eenigen tyd de Ordonnantiën alleen op Poelenburg gepasseert en geteekent had; dat zyn Ed: niet alleen aan hem, Greven, die verandering te maaken bevoolen, maar dat Hy ook Captain Spay op die tyd geroepen en hem het zelfde bevel gegeeven hadde: uit welk een en ander duidelyk bleek, dat de Gouverneur wel deegelyk kennis van die verandering had. Dog zyn Ed: veinsde nu, van dit alles niets te verstaan, om Bacheracht dog niet meer te vertoornen: want deze had zig eenige dagen aan malkander, dronken en vol, met een stoel over straat laten dragen, zelfs ook by ligten dag, hebbende Bas, Fiool, en des Gouverneurs Trompetters voor zig uit. Mevrouw Gouverneurs, meede wat benaauwt voor Bacheracht, zeide: *Mijnheer Greven, UE: weet immers wel, dat mijn Man niet wel bij zijn hoofd is?* Daar Greven op antwoordde: *Het kan wel weezen, Mevrouw, dat de Gouverneur nu Gek is: maar toen hij mij en Captain Spay de order gaf, Bacheracht te ontslaan van de hooft-administratie, was hij niet Gek.*

Bacheracht dus ontslaagen zynde, deed al wat de spyt hem ingaf om den Fiscaal en Secretaris Greven te trotzeren, die zyner zyds niet af liet, om wanneer Bacherachts balddaadigheden al te grof uit de spuygaaten liepen, zig van zyn Ampt en pligt te quyten. Dus stonden de zaaken tot op den 24 September 1759. De Gouverneur had zig, zonder egter het gesag aan Poelenburg over te geeven, naa het Comptoir Lonthoir geretireert, waar ik zyn Ed: op het versoek van Captain Bacheracht, die my met zyn orembay kwam afhaalen,

op genoemden dag een Visite bragt. Ik vond den Ouden Heer in niet veel beeter staat als in Mey te vooren, alleen met dat onderscheid, dat hy nu het dagligt beeter scheen te konnen verdraagen.

Naa dat hy een wyl geschreit en my de handen weer braaf in de zyne gewrongen had en een vrolyker luim aannam, vroeg ik hem: Waarom zyn Edele de Vergaaderingen van Politie niet bywoonde? dat op het Hooft-Comptoir alles in disorder zou raaken, ja dat wy gevaar liepen dat de Militie (want veele uit hun begonnen in waarheid te morren) de hoorens mogt opsteeken, wanneer het slegt met ons zou kunnen afloopen, al zoo de meesten papisten zynde, zig met de Comps: Chialoup, die voor Timor zeilree lag, ligt naar derwaards zouden kunnen laten voeren, wanneer zy haar perzonagie gespeelt hadden; op welk plaats zy dan veilig waren, alzoo dat Lant voor 't grootste gedeelte den Koning van Portugal toekomt, wiens onderdaanen aldaar de gewoonte niet hebben, een Comps: Dienaar, die zyn bescherming by en onder haar zoekt, oit weeder te geeven.

Hy antwoordde, dat hy niet zou manqueeren in Vergaadering te verschynen; in gevalle de Secretaris Greven (tegen wien Bacharacht hem nu drie maanden lang, daagelyks had op gehitst) daar niet prezent was; dat Greven oorzaak was van zyn bedroefde toestand, en dat Hy, zoo lang deeze zig daar bevond, geen voet in Vergaadering zou zetten.

Ik repliceerde, dat zyn Ed., schoon zwak, om boven gezegde en meer andere reeden nootzakelyk aan 't hooft der Vergaadering voegde, en derhalve, als dog een van hun beide moest terug staan, *het dan beeter was dat Greven de plaats ruimde*, zoo namentlyk zyn Ed. iemant had dien hy het werk, dat Greven deed, kon toe betrouwen.

Hier heen wilde men weezen; en aanstonts wierd ik, die my op dit ogenblik maar met den Gouverneur alleen in 't vertrek bevond, verzogt, onder dictamen een briefje aan Poelenburg te willen schryven, waarin deeze gelast werd Vergaadering van Politie te beleggen en daarin twee besluiten te neemen: 1°. om Greven buiten dienst te stellen op 's Gouverneurs verantwoording, 2°. om Lacaze het Fiscalaat weeder

op te draagen, en teevens te ordonneeren dat Van der Truyn zig naar zyn bescheiden post op 't Eiland Ay te begeeven hadde.

Reets den volgenden dag egter werd door Captain Spay te Neira politike vergaadering gehouden, waar in hy zelfs, Poelenburg, Van der Truyn, en Greven, eenparig rezolveerden, — waarschynlyk om dat zy den regeerenden Lantvoogt voor kinds of zinneloos hielden, — *den Heer Gouverneur Jaques Barriël van het gesag te ontslaan* en Poelenburg tot Gezaghebber aan te stellen, gelyk zy ook deeden.; geevende hier van aan de hooft-wagt en elders kennis.

De tyding van deeze onwettige en onnoosele daat kreegen wy eeven naarmiddag op Lonthoir; en gy kunt ligt begrypen, myne Vrienden, dat dezelve den Gouverneur zeer onaangenaam was. Men vertelde wonderlyke dingen. 'Er wierd gesproken van een oproer: dat 'er op de Werf handspaaken en koevoeten in gereetheid gehouden wierden; dat de Gezaghebber order gegeeven had, al het Vee binnen 't Casteel Nassouw, daar Spay Commandant van was, te dryven: en ik weet niet wat al Wyvenpraatjes meer. Men wilde ons ook ernstig verzeekere, dat veele uit de Militairen de zyden van hun paapsen Commandant Spay en by gevolg van den Gezaghebber gekoozen hadden; en dit laatste baarde in my, om reede boven al gegeeven, eenig nadenken, of niet zomtyds die Zoldaten, hun kans nu schoon ziende wel mogten ten uitvoer brengen, waar af nu en dan onder hun gemompelt was.

Hier om schreef ik op het vriendelyk verzoek van den Gouverneur een briefje aan Leendert Leunissen, Ouderling van onze Kerk en Luitenant op 't Casteel Belgica, dat al meede op 't Hooft-Comptoir en wel op een heuvel legt, hem vermaanende getrouw te blyven aan den eed, zyn Gouverneur gedaan. Ook aan Nicolaas van Lyburg, Ledemaat onzer Kerk en Luitenant der Neirase Burgery, schreef ik een diergelyk briefje. Het antwoord van Leunissen geleezen hebbende, dat zeer gerust stellend luidde, zette ik den Gouverneur aan om zig met Bacheracht en My per orembay naar Neira te begeeven, daar ik hem met veel moeite en lang talmens (want hy was benauwt) toe kreeg. Wy kwaamen, zonder dat ons iemant eenige

moleste deed, tegen den avond aan des Gouverneurs huis, zynde gevolgt van een orembay met Lonthoirse Militairen, of het mogt nodig weezen. Kort naa ons kwamen ook Mevrouw Gouverneurs en eenige Lonthoirse Vrienden op Neira, en het eerste wat de Gouverneur deet, was den gemelden Luitenant en Hooft der Burgery (een Captain heeft deeze te Banda niet), Nicolaas van Lyburg, te laten roepen.

Gekomen zijnde vroeg ik hem, of hy zig van zyn Eed en pligt als Burger Luitenant dagt te quyten, ingevalle iemant eenig gewelt aan den Heer Gouverneur mogt willen pleegen? Maar deeze Bandase liplap, dat een regte Hals was, antwoordde met traanen in de oogen, en dat nog in de Malleidse taal: *Kaloe betta dengar disinie, disana tarroe bette di arrest; daen kaloe betta dengar disana, disinie tarroe bette di arrest. Ego! he! he! he!* Dat is: *Als ik hier na luister, zullen zy my ginder* (t: w: by den Gezaghebber) *in arrest zetten; en als ik ginder na luister, zullen zy my hier* (t: w: by den Gouverneur) *arresteren. Ego! he! he!* Daar op begon hy zeer hard te huilen, terwyl hy wel hondert maal gins en weer liep, al stampvoetende en de handen 't zaamen wringende. Ik vroeg, hem teffens by de hand grypende, opdat hy zou blyven stil staan: *Weet UEd: dan niet, aan wien gy den Eed van getrouwigheid gedaan hebt?* Daar hy op antwoorde: *Ja! aan de Agtb. Heer Gouverneur; maar hi hi he!* — beginnend al weeder van vooren aan te schreyen. De Gouverneur zelfs begon nu te glimlagchen en zei: *Lyburg, UE hebt gedaan.* Waar op Lyburg zeer verblyd heen ging, wel merkende, dat de nood nog zo niet aan de man kwam.

Terwyl deeze werd afgescheept, kwam 'er een Sergeant met het Parool van den Gesaghebber. Waar op de Gouverneur vroeg: *Wat Parool? niemant als ik kan dat geeven!* Ordonneerende teffens, aanstonds om het zelve by hem te komen; gelyk ook geschiedde. Want, Vrienden, zoo ras wy van Lonthoir op Neira waren aangekoomen, zag men onder den Nieuwbakken Gesaghebber met zyn aanhang een verslaagentheid, die men niet had verwagt.

Mevrouw Gouverneurs en nog eenige Juffrouwen kamen by my met een grote swaarigheid: zy hadden gehoort, dat de Mi-

litie uit het Fort Nassouw aanstonds gewapent zou uitkomen om den Gouverneur te arresteren. Daar ik op antwoorde: *Als dat geschiet, zal ik voor 't front gaan en het volk tot haar pligt vermaanen, en, by aldien geen reeden kragtig genoeg mogten zyn, haar een paar honderd Ryxds: belooven om op den Gouverneur zyn gezontheid te drinken, mits dat ze dan aan haar Eed getrouw blyven. En zoo ook dat niet helpt, zullen zy my eerst afmaaken, eer zy den Heer Gouverneur attaqueren zullen.*

Ziet, Vrienden! op de wys als nu boven verhaalt is, heb ik my een Getrouw Onderdaan van myn Gebieder getoond. Maar in steede van eenige belooning daar voor te erlangen, is het my gegaan eeven als dien man, die een hond uit de moddersloot hielp, en voor erkentenis niet anders kreeg, dan dat dezelve, de slyk van zyn bast op zyn uithelpers kleederen geschut hebbende, weg liep.

Als ik gezegt hebbe, was de Captain Bacheracht niet weinig verbolgen op den Secretaris en provizioneelen Fiscaal Greven; en daar waaren in de laatste daagen nieuwe reeden tot verbittering bygekoomen. Doe naamelyk de Gouverneur zig in het begin van September naar Lonthoir had geretireert, begaf Bacheracht zig voor zyn plaizier naar het Comptoir Ourien, daar opperhooft was Antony Arnout van Glan, liggende dit Comptoir, gelyk ook Wayer en Lonthoir, op het Hooge Land: het laatstgemelde boven op een Berg, werwaards men met 333 grote gemetzelde steene trappen opklimt, en de twee eerstgenoemde agter Land aan de Zeekant.

Van Glan was een Ceilons kint, en met één woord een dronke lap, die om zyn dronkenschap en liderlyk gedrag in September 1758 door de Bandase Kerkenraad van 't gebruik des Avontmaals was geweert, ontziende ter oorzaake van zyn hoogmoedig hert byna geen een mensch. Het ooverig gezelschap bestont in Samuel Barriël, onverbeeterlyker gedagtenisse, George Charles Guitton, een Predikants Zoon en weeldrig opgebragt jongeling van ontrent 22 jaaren, Louis Welman, broeder van Mevrouw Gouverneurs, Jan Bal, Perkenier, en eenen Amprosius Bogislaus von Cederwal, Adsistent, onlangs voor Matroos naar Banda gestuurt, om zyn slegt gedrag in Perzie gehouden.

Hier zynde, begeerde Bacheracht kruit van het opperhooft, om zig wat te diverteeren met het lossen van Comps: Canon; maar Van Glan, wel wetende dat dit ongepermitteert was, zeide, geen kruit te hebben; waarop Samuël Barriël van zyn toemaalige residentie Wayer, dat 'er niet ver af legt, kruit deed brengen. En daarop zou men des avonds van den 9 September braaf gaan kanonneeren.

Van Glan, die dit liever niet zag, alzoo hy wel wist dat dit ontydig schieten kwalyk kon genomen worden, gaf voor dat hy geen kanonnier op het Comptoir had: maar Bacheracht, die nu wel eens wilde zien wat de Fiscaal Greven hier teegen zou konnen doen, brandde het eerste stuk af en bracht dus het werk aan den gang.

Des nagts tusschen 11 en 12 uuren hoorde men op 't Hoofd-Comptoir Neira nog verscheide schoten doen, en onder andere hoorde men een zeer harde slag: en dat was een heel vat met kruit, dat in de lugt vloog, alsoo het beneeden wint staande, door een vonk was aan brand geraakt. Een hoek van Comps: Fort of Ronduit vloog meede op. En dat het rampzaligste van alle was, vyf Zielen verlooren 'er het leeven door, te weeten twee Europeeze en een Inlandse soldaat, neffens twee Slaaven. Bacheracht en zyn geselschap, waarschynlyk door schrik nugter geworden zynde, deeden al wat zy konden om die arme mensen, waarin nog eenig leeven was, te redden: maar te vergeefs. Dog een uit hun stierf eerst drie dagen 'er na, en al die Lyken liet deeze grote Heer begraaven zonder die door den Fiscaal of eenige Leeden van Justitie te laaten visiteeren, denkende op die wys dit eclatant geval te smooren. Edog Fiscaal Greven had hier niet zoo draa de lugt van gekreegen, of queet zig van zyn Ambt en arresteerde de perzoon ven A: A: van Glan, ten einde van hem te verneemen, wat 'er op zyn Residentie gebeurt was en hoe het zig toegedragen had.

Doe nu het Complot van 25 September, of hoe men het noemen wil, ontdekt en verydelt was, wierd door het Bestel van Captain Bacheracht in arrest genomen de Commandant Spay, die egter wierd toegestaan in zyn huis en by zyn Vrouw en Kinderen te blyven, gelyk ook de Secretaris Greven; dog deeze

wierd op 't Casteel Belgica in een hok, zonder dat zelfs een slaaf van hem mogt by hem koomen, zeer strict bewaart. De Gesaghebber Poelenburg kreeg arrest in 't kasteel Nassouw, en van der Truyn, die gezegt wierd geparenteerd te zyn aan een der Heeren Raden van India, wierd slegs geordonneert, om zig naa zyn post op 't Eyland Ay te begeeven; 't geen egter niet als lang daarna geschiedde, weegens een ziekte daar hy in viel.

Dit alles ging door op naam van den Gouverneur, hoewel die 'er weegens zyn elendige staat, daar hy weer toe verviel, het minste deel aan had, en Bacheracht, die ondertussen niet stil zat, al deed wat hy wilde. Deeze, alles naar zyn zin geschikt, en verkreegen hebbende dat Lacaze in de plaatz van Poelenburg tot Hooft-Administrateur pro interim, gelyk Samuël Barriël tot het teder Ampt van Fiscaal wierd aangesteld, deed nu zyn best, door beloften en dreigementen, de gearresteerde Heeren te beweegen tot het schryven van een brief aan den Gouverneur, by welke zy om vergiffenis verzogten wegens het gepasseerde, schuivende teffens, want dus wilde Bacheracht het hebben, al de schult op den Secretaris Greven. Dat zy dit deeden uit vrees voor erger gehandelt te worden, en niet uit overtuiging hunnes gemoets, bleek laater, wanneer zy 't voor de Justitie te Batavia *herriepen*, te weten Poelenburg en Spay. Greven had niets geschreeven; ook had men er hem niet toe aangezogt. Van der Truyn is nog in Banda overleeden, en met zyne Huisvrouw, neffens het kind waar af zy in 't kraambedde stierf, op eenen dag begraaven; over wiens dood wonderlyke praat ging.

De gebeetenheid van Bacheracht op Greven was zoo groot, dat hy geen konkelaryen ongebruikt liet om hem al verder in 't verdriet te helpen. Een Zoldaat en twee Onder Chirurgyns werden met goet gevolg door hem aangezogt om valschelyk een bezwaarende verklaring tegen Greven te doen passeeren. Hetzelfde verkreeg hy van zeekere Gerrit Winter, geweeze Secretaris van Justitie, die wegens volslagen gekheid in het Hospitaal was geplaatst, daar die twee Onder Chirurgyns hun dienst deeden. Doe Bacheracht zelfs, aan het huis van den Gouverneur, my de verklaring van dien Gerrit Winter en de an-

dere voorlas, kon ik my niet onthouden om te zeggen: *Hoe, myn Heer, UE. weet zoowel als ik, dat op het zeggen van Winter geheel geen staat te maaken is; hy heeft immers zoo veel doorslaande blyken van volslaage zinneloosheid gegeeven, dat men zelve van zyn verstand moest berooft zyn, om zig zyne woorden aan te trekken; de Justitie te Batavia zou, wanneer zulke verklaaringen beëedigt over kwaamen, daar door misleid worden; en derhalven, avanceer niet met zulke papieren; UE zou uws Vaders zaak, wanneer Winters gekheid op Batavia bekend wierd, daardoor niet verbeteren.* Waarop hy antwoordde, wat vertoornd wordende: *Zy willen 't evenwel beëedigen.* Daar ik op repliceerde: *Ik geloof, myn Heer, dat de Onderchirurgyn Zeegers, die een Lidmaat onzer Kerk is, als ik hem de gevolgen, die uit het geeven van zoo een verklaaring kunnen voortvloeyen, onder 't oog breng, wel zorg zal draagen, om die attestatie niet te beëedigen.* Waarop hy my gestoort verliet.

't Huis gekomen zynde, ontbood ik gem: Zeegers en onderhield hem over het geeven van die verklaring, hooftzaakelyk hierin bestaande, dat Winter had verhaalt, dat Poelenburg, en die van zyn Cabale waren, aan den heer Ellis Paterzon, die A°. 1759 zig per 't Schip de *Jager* op Banda bevond, een voorslag hadden gedaan, om per dien Bodem met de beste Effecten van de Compagnie, als mede met de Weeskamers penningen, de vlugt te neemen, 't zy naar Bancoele, dan wel elders. Ronduit bekende Zeegers, die verklaring op het verzoek van Bacheracht gegeeven te hebben, wyl Winter dat ook in waarheid gezegt had. Ik zeide, dat wel te willen gelooven, maar dat hy 'er dan by had moeten verklaaren, dat Winter zoo gek was, dat hy nog onlangs (onder Reverentie) op de publieke plaatz en ten aanzien van veele inpotenten, zelfs zyn onderbroek had uitgetrokken en die, moeder naakt zynde, onder de goot had uitgewassen, 't geen hy, Zeegers, al meede zelfs gezien had. Hy ontkende dit ook niet, maar bragt alleen tot zyne verschoning by, ook niet verklaard te hebben dat Winter by zyn verstand zou geweest zyn, en dat men belooft had hem Opper-Chirurgyn te zullen maaken: edog dat hy zorg zou dragen, dat die verklaaring weder uit de Wereld raakte. Waar op ik hem gaan liet.

Myne Vrienden zullen ligt konnen begrypen, dat Bacheracht, die van zoo een kreegel humeur was, hier door zeer op my verbitterde; waartoe hy nog al meer reede meende te hebben, toen ik hem op zeekeren tyd weigerde, ten Avontmaal toe te laaten, ten zy dat hy, die pretendeerde Luiters te weezen, zyn overeenkomst met de Leer onzer Kerk aangaande de Consubstantiatie wilde betuigen, wat hy afsloeg en my dreigde hier over te Batavia te willen klagen.

In een plaats, daar zelfs Leeden van Politie verklaaringen neemen van het geen een zinneloos Mensch zegt, is geen eerlyk man veilig. Ziende nu, dat het hier zoo toeging, gelyk ook dat Bacheracht my by den intussen van Batavia gekomen Vice-Gouverneur Reyke (dat nog maar een jongeling was) op alle wyzen gehaat wist te maken, nam ik op nieuw een besluit, om myn verlossing te verzoeken: eerst in February 1760 en daar naa nogmaals in Mey des zelven jaars. Te meer dewyl ik dog in dit *verwerd Banda*, daar de gemoederen van alle eeven verontrust waren en de een de ander niet kon vertrouwen, weinig nut meer kon doen, en ik boven dat gevaar liep, door hen die ik in het bedryven van haar quade stukken amptshalver zoo dikwils had tegengegaan, op de schandelykste wyze mishandelt te worden. My wierd ook, door al de verwarringen, in maand en dag geen Rantzoen meer verstrekt van 't weinige en slegtste in zyn zoort, dat de Comp: daar een Predikant toelegt.

Ik deed dan die stap op den 12 Mey des jaars 1760, in myn Request voorzigtigheidshalver (want ik verhaal het nog eens: geen eerlyk man was die tyd op Banda meer veilig) geen andere reede voor myn verzoek om verlossing geevende, dan het scherp schryven der Hooge Regeering van 14 December 1759, daar ik reets van gesproken heb. Den 14 Mey hield ik voor myn Woning Vendutie van eenige goederen; en alzoo de afslager al geduurig minder liet schryven als het goet gemynt wierd, verzogt ik een en andermaal dat hy dog in 't afslaan zig zoo niet haasten wilde. Maar het scheen, dat deze Papist, in name Willem Drieves, 't er op toegelegt had my te tergen. Daar wierd bier verkogt en gemynt op vyftien stuivers de bottel, dog hy liet al dikwils 14 st. op schryven;

waar op ik, moeielyk wordende, zei: dat hy 15 moest laten schryven, also den Koper dit zelfs erkende. Dog ik wierd zoo smadelyk van hem bejeegent, dat ik geheel in Colère raakte, terwyl hy zeer boosaardiglyk vroeg: *wat beeld jy jouw wel in? ik ben een gezwore bode*; hangende teffens het Schild, dat hy van dat Collegie heeft, op zyn Borst. De Vendue-Meester gebood hem te swygen; dog dit deed hem nogal heeviger uitvaren, dreigende my met den Gouverneur Barriël, met Bacheracht, en den Fiscaal Lacaze. Waarop ik uitberste: *De Gouverneur is een ouwe Totebel*, *en Bacheracht een Canalje!* Hier op gingen de Onderkoopman Guitton, booven genoemt, en de Ruys, een Indies kind, die uit de Civiele Gyseling te Batavia (de zoogenaamde Spekkamer) Anno 1759 per 't Schip de *Spaarzaamheid* hier heen gestuurt was, — beide waaren juist op de Vendutie, — na datze dat gezegde van my in kennisse gelegt hadden, naar den Gouverneur, en alsoo het reets na den avond begon te loopen, brak ik de Vendutie af.

Nu had Bacheracht, die op zyn vertrek naar Makasser stont, *nog te goeder uure het spel gewonnen.*

Aanstonds wierd 'er politie Vergadering belegt en beslooten, om my zoo maar onverhoort te arresteeren, gelyk geschiedde; komende de nieuwe Captain Commandant Braun, Spay's opvolger, my nog dien avond om half-agt strict militair Arrest aanzeggen: dat is, zonder Acces van iemand. Myn huisgenoten moest ik met pak en zak aanstonds doen delogeeren; Deur of Vengster mogt ik niet oopenen; veel min met de Schildwagt, die met de Bajonet op de Snaphaan voor myn deur geplaatst wierd, een woord spreeken.

Ik zond myne twee Zoontjes naar de binne-Moeder in 't Weeshuis, met verzoek, ze voor myn gelt te verzorgen; dog die zond ze my terug met de bootschap, dat zy zig met my niet durfde bemoeyen; want indien men dus met my handelde, hoe zou men dan wel niet met haar omspringen, als Captain Bacheracht zulks gevaar wierd? De Kinderen kwaamen dan de plaats deur, die ter zyde myn stoep was, met oogluiking van de Schildwagt weeder in, mits dat ik 'er hem twee ducatons, dat daar 26 schellingen beloopt, voor gaf; gelyk ik deed.

Myne Vrienden konnen zig voorstellen, wat onsteltenis dit in de geheele Gemeinte veroorzaakte: weinig scheelde het, of heel Banda had in rep en roere geraakt. De inlandse Christenen kwamen, gekleet als Slaaven, en dus of ze myne lyf-eigens waren, de plaatsdeur, daar deeze mogten uit- en ingaan, by avond en ontyde binnen; en ik had hals werk om haar ter neer te zetten en te bidden, dat zy zig dog gelaaten wilden gedraagen in dit geval; dat God zyn Knegt zou redden, wyl ik op de Vendutie wel iets gezegt had, in haastigheid, zonder intentie om te injuriëeren, 't geen beeter was geweest dat ik het gelaten had, hoewel 't in der daad zoo was, maar dat zy eevenwel geen regt hadden om my daarom op zoo smaadelyke wyze te arresteren, en dat ik vertrouwde dat my Haare HoogEdelens te Batavia in deezen wel maintineeren zouden.

De heer Opperkoopman Gerrit Aansorgh was weegens onpasselykheid niet in Vergaadering, toen men daar besloot, my zoo maar onverhoopt Crimineel Arrest aan te zeggen; maar wel de gryze Koopman Willem Kamerling, opvolger van Van der Truyn als Hooft van Ay. Dog deeze, wel verre van daar zyn stem toe te geeven, had begeert dat men my in Vergaadering zou laten roepen, om weegens het gepasseerde ondervraagt te worden. Bacheracht en zyn Aanhang egter hadden dat belet; en op dat Kamerling geen geleegentheid zou vinden, den Heer Gouverneur onder 't oog te brengen wat gevolg zulk een onbetaamelyke handel zou kunnen hebben, wierd in de zelfde Vergadering gedagte heer Kamerling (uit naam van den Gouverneur, die hier wel present was, maar daar zat als iemant die 't niet kan gebeeteren) belast, om des anderen daags 's morgens zonder tydverzuim naar 't Eiland Ay, dat een uur of drie van Neira legt, te vertrekken, en niet over te komen zonder speciale last van den Raad. Waar aan hy, die wel Vader van hun alle had konnen weezen, moest gehoorzamen.

T'huis komende, belastte hy zyn Slaaven, die hy 'er vry veel had, en dat alle hoogmoedige Boegineezen waren, zyn equipasie tot de reis nog in den nagt gereet te maaken. Maar dit Volk, dat zynen ouden Heer als kinderen beminde, had niet zoo ras kennis bekoomen van 't voorgevallene in de Poli-

tike Vergaadering, rakende de Reede van dit schielyk vertrek, of begon schrikkelyk te mompelen en de hoofden by elkander te steeken; zoodat Kamerling, die haar taal verstont (dewyl hy lang op Makkasser geleegen had) en wel kon denken dat dit op niets goeds kon uitdraayen, de grootste moeite des werelds had, haar ter neer te zetten; wyl zy anders denkelyk Amok gespogen en in die dolle drift Bacheracht met zyn heele aanhang den hals zouden gebrooken hebben.

Ik bleef dan in Crimineel Arrest, zonder door iemant te mogen bezogt worden. De Fiscaal Lacaze, die zoo memorieloos was dat hy alles wat hem gezegt wierd in een boekje opschreef daar hy mee in zyn zak liep en dan nog zelfs vergat dat hy iets aangeteekent hadde, ligtte, daar in geholpen door den Secretaris van Justitie Cederwal, 5 of 6 Verklaaringen van het gepasseerde op Vendutie; en de laatstgenoemde droeg wel zorg, dat zy die de Verklaaringen gaven, geen geleegentheid hadden de eerste oorzaaken van 't geval te kennen te geeven, willende hy maar alleen weeten *wat ik had gezegt.*

Nu komt in de zogenaamde Positieve Orders van haar HoogEdelens, gezonden aan die van Ambon en naar welke zig al de Comptoiren van de grote Oost moeten Reguleeren, een Artycul voor, waar in belast wordt: »Geen apprehensie op een Predikant te mogen doen, als in gevalle van Doodslag, Verraad, of Overspel;" en het zou wel kunnen weezen dat de Secretaris van Politie Reyke (Bacheracht was den 27 Mey naar Macasser vertrokken) kennis zal gekreegen hebben van deeze orders, waarvan het Extract te vinden is in de brieven van haar Hoog Edelens, getekent 23 February 1694 en 31 January 1709, gemerkt No. 26. Ten minsten, in den Raad van Politie werd den 22 Juny een besluit genoomen, myn Crimineel Arrest, dat nu al 40 daagen geduurt had, in een Civiel te veranderen; waar van my des avonds om agt uuren door gedagte Reyke en de jonge Barriël, *nomine Ministerii* of uit Naam van de Vergaadering kennis wierd gegeeven. De Schildwagt vertrok van voor mijn deur, wordende een yder weer toegang vergunt, hoewel my verbooden wierd uit te gaan, en dat alles (NB.) zonder dat ik eens gehoord was.

Ik was in 't laatst van Mey door een swaare ziekte aangetast, die my op den oever des doods bragt, en had een geruimen tyd als een hond moeten leggen zonder Medicynen te gebruiken of door iemant opgepast te mogen worden. Want die in Indiën geweest is, weet wat Slaaven zyn, voor al als men in 't onderspit is; en van myne kinderen, die er weegens haare jonkheid weinig erg in hadden, genoot ik geen hulp ter wereld. Naa lang bidden en smeeken, dat ik door myn Slaaven liet doen, was my den Opper Chirurgyn uit het Hospitaal toegezonden, dien ik verzogt en door het schenken van een Zilvere Lepel en Vork zoo verre kreeg, dat de Gouverneur (of liever Reyke) op zyn verzoek permitteerde dat myn huisgenoot, de Ondermeester Johannes Fockens, die op den dag van myn Arresteering al meede met pak en zak had moeten vertrekken, my, die nog ziek lag, wat mogt komen oppassen; en deeze was twee of drie dagen in huis geweest, toen ik uit het Crimineel Arrest ontslagen wierd, bevindende my op die tyd wat aan de beeterhand: dat ik alleen aan Gods goedertierendheid mywaards toeschryf, maar geenzins aan Medicynen.

Intussen waren door de Witte Mieren, waar af het in Banda als krioelt en waar meede myn huis, dat ik van den Gouverneur in huur had en 't geen al vry oud was, byzonder was geïncomodeert, *verre over de drie duizent Ryxdaalders aan goederen in myn Woning en Pakhuis bedorven.* Want die in Indiën geweest is weet, dat deeze Insecten, welke by duizenden uit den gront opkoomen en met haar scherpe Bek door al wat van hunne gaading is heen vreeten, geen veertig dagen behoeven om een geheel Magazyn vol Lynwaaten onherstelbaar te verwoesten. En waaren die goederen slegs myn volle Eigendom geweest, ik zou my benaarstigt hebben, naa het voorbeeld van den Drossaart Hooft zaliger, dat verlies swygend te dragen en te toonen, dat ook ik vergankelyk goet loslyvig wist te minnen. Maar al wat zig in myn Pakhuis bevont, — uitgezondert alleen 1 vaatje Booter, 1 dito Caabze Cool, 1 dito Zalm, 1 Ham, 1 canassertje Clontjes, en 1 kist met de Boekzaalen van Ao. 1757 en 1758, — was een Factuurtje nog onverkogte diverze Manufacturen, ter waarde van 2000 Ryxdaalders, my, zonder dat ik 'er om verzogt had, kortelings uit Batavia toegezonden,

met intentie om dezelve te Banda uit de hand te verkoopen, door myn valsen vriend Hendrik Hiller, die begeerde en er op reekende dat ik hem die penningen met 12 percent avans zou terug betalen. Geen enkel van de kisten, waar deeze goederen in waren verpakt, was door de Witte Mieren gespaart geworden, en hoewel zy, van beneeden naar booven vreetend, in de stukken Lywaat enkel maar een gat geboort hadden, was dit voldoende om de geheele Party onverkoopbaar te maaken.

Aldus wreed, infaam, en ruïneus mishandelt, prezenteerde ik den 9 July een Request aan den Raad van Politie, waar in ik verzogt neevens de stukken die hun Ed: Agtb: tot myn laste vermeenden te hebben, naa myn Competente Regter te Batavia te mogen gezonden worden. Net een maand hier na, hebbende intussen myn gezontheid, door het getrouw oppassen van myn Vriend Fockens, zig genoegzaam herstelt, werd 'er op myn verzoek door den Raad gedisponeert en ik als Passagier na Batavia verlost. Den 5 September 1760 zeilde ik voor 't laatst van de Ree van Banda per 't Schip *'t Casteel van Tilburg*, gevoert by den Schipper Cornelis van Benthem, die my, op de Reis zynde, in tegenwoordigheid van eenige Vrienden verhaalde, dat hy op Banda met den Vice-Gouverneur Reyke aangaande myn Arrest spreekende, van deezen ten antwoord had gekreegen: *Als de paap maar niet zoet is, zal hy naar 't Casteel Belgica danzen.* Wat dunkt U, myne Vrienden, van zulke taal in den mond van een Regeerings-perzoon ten aanzien van een Publicq Leeraar, die door zyn Gemeinte, gelyk by 't afscheid neemen bleek, op de handen wierd gedraagen?

Op Batavia gearriveert zynde, waar wy den 17 October 1760, — naa dat wy op 1 October te vooren een ysselyk rif ter diepte van 3 en een half vaam water gepasseert waren, niet zonder groot gevaar om Schip en Leeven te verliezen, — behouden ten anker kwaamen, ontfing my zyn Excellentie Jacob Mossel zeer vriendelyk; en wanneer ik eens en andermaal met hem gesprooken had, beval hy my om een *Doleance* aan de Hoge tafel over te geeven, waar van hy my den inhoud genoegzaam dicteerde. Ik bragt dan zodanig een Geschrift in gereetheid, en zyn Excellentie keurde het niet alleen goet, maar hield het by zig, my beloovende, als de Bandase be-

soignes zouden afgeloopen weezen, het met eigen handen in de Vergaadering te brengen. Het stuk, gedagteekent 10 November 1760, eindigde met deeze woorden: »Zoo vermeent de Sup»pliant, onder schuldige reverentie, gefondeerde en regtmaatige »reedenen van doleance te hebben, neemende mitsdien de vry»heid, U HoogEdelens te suppliceeren, dat het dezelven guns»tiglyk behagen mag, den Suppliant, zoo weegens den hoon »zyn caracter aangedaan, als weegens de voorsz. importante »schaaden, volgens annexe Rekening, een billyke reparatie te »doen erlangen."

Myne vyanden daar en tegen wisten de Heeren der Regeering, van wien ik geen afscheid had genomen toen ik in 1756 naa Banda was vertrokken en waarom hun agterklap te ligter ingang vond, wys te maken, dat ik de Eerbied en 't Respect, dat ik haar van Gods weege schuldig was, in de Kerke-brieven &c. op het hoogst geschonden had. Dit verdiende nagevorst. En zoo kreeg myne zaak nu een geheel andere gedaante.

Kort hier naa, den 29 December 1760, wierd ik by zyn Excellentie Mossel geroepen, die my zeide: *Ik heb de Heeren eens gesondeert, maar gemerkt dat UE met deeze Doleance niets zult opdoen. Zoo UE oordeelt, in Banda beleedigt te weezen, zal UE zyn guarant by den Raad van Justitie moeten zoeken: de Hooge Regeering zal zig daar mee niet bemoeyen.*

Ik antwoordde, dat ik door al de mishandelingen, my in Banda aangedaan, *arm* was geworden, en by gevolg niet in staat om te konnen procedeeren; waar om ik derhalven myn Verlossing na Nederland, terwyl ik nu geen gelt van de Compagnie won, verzogt; daar hy op antwoordde: *Breng morgen ogtent dat Schriftuur evenwel in de Vergadering van haar HoogEdelens; quaat kan het altoos niet.*

Dit deede ik; maar verstond kort daarnaa, hoe haar HoogEdelens, in plaats van op myn Doleance eenig antwoord te geeven, my hadden gestelt *in handen van den Advokaat Fiscaal van Indiën, Mr. Thomas Schippers*, om my te verantwoorden weegens Kerkelyke Rezolutien, gelyk ook weegens myn Request en weegens de Bandase Kerkenraads Brief van medio Augustus 1759, en eindelyk weegens het geen ik op Vendu-

tie tot declien van den Gouverneur Barriël (schoon in haastigheit) gezegt hadde.

Ziet, Vrienden! dus viel ik voor het aangezigt myner vyanden, en wierden my de handen gebonden; zoodat ik hierin nu niets verder tegen den Bandasen Gouverneur en Raad kon onderneemen.

Terwyl ik ondertussen afwagtte, wanneer de Fiscaal my op Artykels zou willen hooren, wat eerst op 18 Maart des volgenden jaars plaats had, gebeurde het volgende geval:

Eenige Vrienden raadden my, om de minste te weezen en te tragten, die hatelyke zaak, ware 't mogelyk, uit de Weereld te helpen langs den gevoeglyksten weg; en ik wil wel bekennen, dat ik my daartoe niet ongenegen vond: deels omdat ik voorzag, dat men dit lang sleepende zou konnen houden, zoo dat ik mogelyk nog in jaar en dag niet naa 't Vaderland zou kônnen vertrekken, zoo ik in een Proces gewikkeld wierd; deels ook, om de Weereld te overtuigen dat ik zoo capricieus of eigenzinnig niet was, als waar voor myne Vyanden niet nalieten, my overal te boek te stellen; ik ook van myn Regt wel wat wilde afstaan en, daar ik gefeild hadde, wel schuld wilde bekennen; eindelyk om dat de armoede, waarin ik my door die harde mishandelingen, in Banda geleeden, bevond (zoo dat ik, om met myne Kinderen te leeven, myne Boeken, welke my over vier hondert Ryxdaalders gekost hadden, al voor hondert had moeten verkoopen) my als het ware wel noodzaakte, naar uitkomst om te zien.

Ik begaf my daarom by den heer Joan de Roth, Ontfanger Generaal, een Man die heel Batavia wist, dat veel by zyn Excell. Mossel had in te brengen. Deeze, hier over met my gesprooken hebbende zeide: »Ja, dat zal lukken; maar UE »hebt de geheele Hooge Regeering beleedigt, en hier over »moet UE om vergiffenis smeeken, dan zal 't gaan; maak »een Request op, zoo eerbiedig als mogelyk is; laat 'er die »en die termen in vloeyen, en breng het my: ik zal 'er met »zyn Excellentie over spreeken."

Ik gehoorzaamde en bragt hem een Request. Hy vertoonde het aan den Generaal Mossel, en deeze (naa dat hy 't gecorrigeert had, welk papier, 't geen ik doe moest verschryven,

nog onder my berust) liet my door welgem: heer De Roth zeggen, dat ik hetzelve aan hem vertoonen moest. Ten bewyze dat ik veel eer van swakheid te beschuldigen zy, zulk een verzoekschrift te hebben ingedient, dan dat ik ontrent den verschuldigden eerbied aan de Hooge Indiase Regeering in yet te kort geschooten zou zyn, laat ik dat Request hier volgen:

AAN ZYN EXCELLENTIE DEN HOOG EDELEN GESTR:
GROOT AGTBAAREN HEERE JACOB MOSSEL,
GENERAAL OVER DE INFANTERIE TEN DIENSTE VAN DEN STAAT DER VEREËNIGDE NEDERLANDEN, MITSGADERS GOUVERNEUR GENERAAL:
BENEEVENS:
DE WELEDELE HEEREN RADEN VAN NEDERLANDS INDIA.

Geeft met het vereiste ontzag en diep respect te kennen den geweeze Bandaase Predikant Gerardus Verbeet, hoe hy Suppliant niet zonder ontroering vernomen heeft, dat U HoogEdelens hem weegens verregaande oneerbiedigheid, — betoond zoo teegen U HoogEdelens alle agting waardige Perzoonen en illustre Vergadering, als tegen zynen wettigen Gebieder den heer Gouverneur der Provintie Banda, — hebt gelieven over te geeven in handen van den Advocaat Fiscaal;

De Suppliant, die zig zyn misdaat duidelyk voorstelt, zou niet durven ondernemen zig te wenden tot U HoogEdelens ten einde eenige gunst te verzoeken, zoo hem niet bewust was, hoe U HoogEdelens in verscheide gevallen getoont hebt het U HoogEdelens tot een cieraat te stellen, de overtreedingen waarover iemant berouw toonde, voorby te gaan;

Eeven dit dan is de oorzaak dat ook hy Suppliant zig onderwind, hier meede eerbiedig voor U HoogEdelens te naderen, met smeeking dat het U HoogEdelens gunstig behaagen mag te considereeren, dat de Suppliant zig in Banda bevindende, door veelerlei weederwaardigheden en door de slegte gesteldheid van dat Land mismoedig geworden, — daartoe een

zwak en zondig mensch zynde, — door een te verregaande drift is vervoert om zoo in Kerkelyke Rezolutien, Brieven, als anderzints, de eer en het ontzag, 't welk hy van Gods- en Conscientieweegen de Magten over hem gesteld schuldig was, te naa te komen en door veele irreverente expressien te ledeeren.

Over welk alles de Suppliant by deeze eerbiedig vergiffenis smeekt, met beede dat het U HoogEdelens genaadig behaage hem Suppliant wederom te ontheffen uit handen van den Advocaat Fiscaal, mistgaaders zyn gagie te laaten cours neemen en vervolgens tot dienst van Gods Kerk in deeze Landen, daar en waar het U HoogEdelens zullen goedvinden, te emploieeren en hem dus, schoon onverdient, in U HoogEdelens liefdeschoot op en aan te neemen.

't Welk doende &c.

Batavia, 30 December 1760.

God is myn getuige, geëerde Amptgenooten en jonge Nazireërs in Nederland! die door een eedele zugt om blinde Heidenen te bekeeren gedreeven word naar dat Land over te gaan, dat ik al voorens my zoo diep te verneederen voor eene menselyke Overigheid, teegen welke ik dog in waarheid niets had misdaan, voor en naa met Hem in den gebeede geworsteld hebbe, en alleen de gedagte aan de bittere nood myner twee Knaapjes, die in dat verre Land, te midden van hun Vaaders onverzoenlyke vyanden, slegs honger en naaktheid te wagten hadden, my tot het maaken van dat Request heeft konnen beweegen. Doe ik het geschreeven en met de correctiën van den Generaal Mossel nogmaals verschreeven had, waarschouwde my een inwendige stemme Gods, dat ik een Schriftuur, daar voor myn Eer en Goede Naam zoo ontzaglyk veel van af hing, dog niet uit myne handen zou geeven, al voorens de gewisheid te bezitten, dat het aan het oogwit beantwoorden zou. Ik ging des een visite brengen aan myn Ouden Vriend, den Hr. Advocaat Mr. Carel Philip Johan Schippers (niet te verwerren met Mr. Thomas van die naam, Advocaat Fiscaal), die niet verre van den Ontfanger Generaal de Roth in een Tuyn woonde. Deeze

zeide my rond uit, dat hy voor zig geen vryheid zou vinden my het overgeeven van zoo een Request aan te raaden; daar ik in toestemde, om dat ik het dog overgaf niet uit overtuiging des gemoeds dat ik oit *toeleg* gehad hadde haar Hoog-Edelens te beleedigen, maar alleen *om dat zij dog gelijk moesten hebben.* Verder zeide zyn Ed:, dat ik wel behoorde verzeekert te weezen, dat zoodanig een Schriftuur door de Hooge Regeering zou aangenomen worden, wyl men 'er, zoo hier een slang in 't gras school, anders wel een quaat gebruik van zou konnen maaken *Eer UEw: dien stap doet*, zeide zyn Ed: nog eens, by het afscheid, *behoort UEw: verzeekert te weezen van het Succes*, en ried my, myn swarigheid dien aangaande eerst te kennen te geeven aan den heer De Roth en te hooren, wat er zyn Ed: op zou antwoorden. Gelyk ik dan deed, en aanstonds myn bekommering aan welgem: Heer ging meededeelen; wiens antwoord was: *De Generaal heeft my noit bedrogen, weest maar gerust.* Daar op my verlaatend, bragt ik het stuk zyn Excellentie, die nadat hy het doorgezien had, my ordonneerde, om het in Vergaadering van haar HoogEds. te brengen, gelyk ik deede.

Gelyk ik deede, ja, maar tot myn bittere schaade en schande. Want de Vergaadering van haar HoogEds. hield het Request eerst vier maanden in handen, zonder dat 'er een besluit op genoomen wierd; daarna wierd zyn Excellentie Jacob Mossel door een swaare ziekte aangetast; en doe die braave Man op 15 Mei 1761 deezer wereld overleed en my ontviel, van wiens Edelmoedigheid ik een vonnis meer overkomstig myn voorgewende Misdaat had mogen verwagten als my naaderhand is overgekomen, had men de laagheid om myn Smeekschrift *te stellen in handen van den Advocaat Fiscaal*, die daar op, als zynde een schultbekentenis, zyn *Eisch en Conclusie gefundeert*, en op welk zoogenaamt fundament de Raad van Justitie gedagten Eisch *met een bannissement verzwaart heeft.*

De Vrienden in Nederland zullen zeggen: *dat was duivelagtig gehandeld*, een Request dat immers niet aan den Raad van Justitie, maar aan haar HoogEds. geprezenteert was, en waarmeede zy, zoo zy niet Wraakgierig geweest waren, volkomen aan de Eer hadden gebleeven, te stellen in handen van den Advo-

kaat Fiscaal. Dog hun die weeten hoe het in Indiën toe gaat, is het bewust, dat dit het gewoone middel is daar ginds om iemant, die men uit den weg wil ruimen, of wie een belofte is gedaan welke men niet denkt naa te komen, onschaadelyk of magteloos te maaken. Zelfs beezigt men daar voor zeedert eenige jaren te Batavia een afzonderlyk schimpwoord en noemt het: de Europeese Massacre, in onderscheiding van de gruwelyke Chineese, die A⁰ 1740 plaatz greep. Wee den Eenvoudige, die zig in dat Land met beloften laat paayen! Niemants woord is 'er heilig, ten zy men het zwart op wit hebbe, al is de Perzoon, op wie men vertrouwd, nog zoo hoog geplaatst. *De Generaal Mossel heeft my noit bedrogen*, zeide my de heer De Roth, *weest maar gerust*. En egter is de ongeschreeve toezegging van zyn Excellentie, die dog met eigen hand myn Request had gecorrigeert, niet voldoende geweest, my voor de verraderlyke uitleevering van dat Schriftuur te bewaaren. Zoo ik dan ook oit getwyffelt hebbe of het wel mogelyk ware dat 'er op Aarde een Synagoge des Satans bestont, gelyk de H: Schrift getuigt, dan ben ik te Batavia weegens dat ongeloof gestraft.

Wat zal ik hier nog byvoegen, dat myne Vrienden niet van te vooren gissen kunnen? Doe de Advocaat Fiscaal eenmaal myne schultbekentenis in handen had, was myn Proces ras gemaakt. Sub dato 17 Juny deed en nam zyn Ed. schriftelyken Eisch en Conclusie ter Rolle van den Agtb. Raad van Justitie. Sub dato 1 July daar aan volgende moest ik voor den Raad verschynen om myn Sententie aan te hooren. De Raad verklaarde, Regt doende uit Name en van wegens de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, dat ik de Edele Hoog Indiase Regeering, de Ministers tot Banda, mitsgaders den Batavisen Kerkenraad (door welke NB. geen klagt tegen my was ingediend) groffelyk en atrocelyk had geïnjurieert; waarom hy eerst en vooraf ordonneerde, alle de geïncrimineerde requesten, brieven &c., ter audentie van de Rolle te lacereeren ofte scheuren, en de stukken daar van my voor de voeten te smyten. Wyders werd ik gecondemneert om in judicio, met ongedekten hoofde, God en de Justitie om vergiffenis te bidden en te verklaaren, dat ik de gemelde

injurien onbedagt, onbezonnen, en calumnieuselyk had aangedaan; hetzelve my van herten leet was en ik wel wenste, daar ontrent voorzigtiger gehandelt te hebben. Voorts werd ik (zoo als in de voorafspraak van dit Dagboek reets door my is opgeteekent) gedeporteert van Ampt en qualiteit, en als een weerbarstig, tumultueus, en ten uitersten gevaarlyk Perzoon, voor al myn leeven uit alle Landen, Steeden, Forten en Plaatzen, onder het ressort der Comp: gehorende, gebannen, zonder oit weeder daar inne te mogen komen, *op pœne van swaarder straffe.* Eindelyk condemneerde my de Agtb. Raad ook nog in alle de kosten van den Processe.

Den 22 October 1761 werd my door den Deurwaarder van den Agtb: Raad van Justitie op order van den Heer Fiscaal aangezegt, dat ik my moest gereet houden om op eerstkomende Maandag den 26 dito my aan boord te begeeven op 't Schip *Kievitsheuvel*, aangelegt om voor de Kamer Amsterdam te repatrieeren, wanneer hy zeide order te hebben om my aan boort te brengen; 't geen ik aannam te doen, niet teegenstaande men zeeker wist, dat 'er nog agt dagen zouden verloopen, eer dat Schip zyn anker zou ligten. Merkt, Vrienden! al weeder een staaltje van de veragtelykste behandeling 't mywaards. Men heeft gedagt, dat het my tot smet zou zyn, door een Deurwaarder of Geregtsbode naar boord geconvooijeert te worden. Maar, Gode zy dank, dat ik myne vyanden altoos kloek en edelmoedig heb kunnen veragten. Ja, ik vermag alle dingen door Christus die my kragt geeft, Philip. IV vs. 13.

Deeze beveelen dan ontfangen hebbende, ging ik den 23 dito by den heer Generaal Petrus Albertus van der Parra, opvolger van zyn Excellentie Mossel, om te moogen weeten of zyn HoogEdelheid my zou willen verwaardigen met eenige Brieven naar Nederland, alzoo ik my op order van den Fiscaal dagt aan boord te doen brengen door een Deurwaarder. Op welk compliment zyn Edelheid zeer haastig vroeg: *Wie heeft myn heer dat geordonneert?* Daar ik op antwoorde: *de Fiscaal.* Waar op hy zeide: *UE behoeft niet aan boord te gaan voor den eersten November; ik zal er den Fiscaal over spreeken.* Gelyk hy ook deed; komende die zelve Deurwaarder my op den 24ste

kennis geeven, dat ik *zonder zyn geleide* naar boord kon gaan, ten vroegste met het derde tromslag. Weegens een Ordonnantie voor myne Zoontjes moest ik op Dingsdag 27 dito den heer Generaal nogmaals begroeten, die by het afscheid neemen zeide: *Myn heer Verbeet, het is my leet, dat ik UE zoo moet zien vertrekken.* En ik geloof wel, dat het zyn HoogEdelheid van der Parra niet aangenaam zal geweest zyn, by het aanvaarden van zyn Gebied een mishandelt Leeraar te zien ruïneeren en met zyn twee arme Kinderen op den dyk jaagen, wier nooddruft, gelyk die van zyn Knegt, ik vertrouwe dat myn God naa zyn rykdom zal vervullen.

Op wat wyze ik geduurende die vier laatste maanden, van 1 July dat ik myn Sententie moest komen aanhooren, tot 1 November dat ik neffens myne Kinderen per de Scheepsschuit na boord van de *Kievitsheuvel* ging, te Batavia geleeft hebbe, weet ik zelfs byna niet. Om de menagie had ik buiten de Stad een kleine woning van 8 Ryxdaalders per maant gehuurt, dog op aan zetten van Hendrik Hiller, Voorzanger van de Capelle des Kasteels, die my dat factuurtje Lywaaten naar Banda gezonden had en met wie ik vroeger bevrient was geweest, verliet ik dat huisje en kwam wonen niet ver van hem, in een huis op de Tygersgragt, waarvoor ik 15 Ryxdaalders 's maands betalen moest. Eens assisteerde hy my met hondert, en daar na nog eens met 34 Ryxdaalders, zeggende medelyden met my en myne kinderen te hebben. Edog het leed niet lang, of gedagte Hiller, die geen het minste bewys tonen kon, dat hy van my een stuyver weegens die gezonden Goederen hebben moest, verzogt my, een Obligatie ten zynen voordeele wegens die Somma en dies percents te willen passeeren, met belofte dat hy, wel weetende dat ik in een deplorabelen staat was, my niet zou lastig vallen. Alzoo ik nu niet mogt, nog wilde ontkennen, die gezegde Goederen wel geconditioneert ontfangen te hebben, accordeerde ik zyn voorstel, denkende met een man te doen te hebben, die niet onbarmhartig genoeg zou zyn, om my, wien reets al zoo veele Rampen getroffen hadden en die door die Cruelle Arresteering te Banda in die Schult vervallen was, het vel van 't lighaam te stroopen. Dog kort daarnaa bleek, dat hy geen man van

zyn woord was, vermits hy de bovengezegde Somma van 134 Ryxdaalders niet alleen wedereiste, die ik hem dan ook terug gaf, maar my ook citeerde voor den Raad van Justitie, ter voldoening van die obligatie van 2000 Ryxdaalders, daar nog 250 Ryxd. wegens zyn 12 percent avans en voor 10 Ryxd. aan ander goet bygevoegt waren. Wat konde ik nu anders doen, als de Schult bekennen? De Obligatie lag daar; en op zyn Negotieboek had hy in myn byweezen ten zelven dage, doe ik de Obligatie teekende, my voor de gemelde Negotie gecrediteert. Zoo dat hy my in Regten uitwon, en van gedagten Raad obtineerde Letteren Requisitoriaal aan den Ed: Hove van Holland, verkrygende voor zyn Gemagtigde Gerrit Gerrewyn, Stads Chirurgyn te Amsterdam, Mandament van Arrest op myn Perzoon en Goederen. Dat hy daar van, zoo als myne Vrienden weeten, gebruik heeft gemaakt, laat ik daar; hy was er Koopman voor en had zoo goed als ik schaade geleeden. Dog infaam noem ik het, dat hy, die zoo lang ik Predikant te Banda was en hem bevoordeelde, my op het adres zyner brieven een getrouw dienaar Jesu Christi in zyne Gemeinte te Neira noemde, — wat ik te midden van veelerlei struikelingen en te kortkomingen ook getragt heb te zyn, — in een brief, die met de *Kievitsheuvel* werd meede gegeeven, Gerrewyn voor my waarschuwde als een slegt sujet. »Zoo het »gebeurde dat UwEd: hem ontmoeten mogt", schreef hy aan dien Chirurgyn, »geloof zyn beloften niet, want hy is een »bedrieger en zal van onzen Lieven Heer spreeken alsof het »zyn Broeder was. Kort om, ik ben schrikkelyk met die Ka- »rel bedrogen; ook heeft hy hier nog (*dat een Godvergeeten »leugen is*) een arme Weduwe voor eenige honderden Ryxdaal- »ders, ik meen 4 à 500, op gezet." Intussen blykt uit een andere plaats in die zelve Brief duidelyk genoeg, waarom gedagte Hiller my gearresteert wilde hebben. Ik bedoele, waar hy Gerrewyn schryft: »Ik denk dat 'er voor hem wel betaalt zal werden, dewyl zyn Vader een zeer gegoet Man is te Delft, zyn Broeder een zeer gerenomeert Predikant, en by andere gegoede en deftige Vrienden meer heeft, die ik denk hem wel zullen redden. *Maar komt hy niet agter de tralies, zoo is er geen duit voor my te wagten.*"

Nu, Hiller heeft zyn zin gehad en ik 45 dagen, van 8 Juny deezes jaars 1762 tot 23 July daar aan volgende, in de Castelenye van den Hove van Holland agter de tralies gezeeten. Dog al zal hy met Gods hulp geen stuyver aan my te kort koomen, — ofschoon van die door de Witte Mieren opgevreeten goederen geen enkel stuk door my verkogt is kunnen worden, — nog myne gegoede en deftige Vrienden, die ik Gode zy dank in Nederland veele heb, nog myn Broeder, nog myn Vader, zullen voor my betaalen. Werken zal ik voor myn brood, want ik ben nog pas tweeënveertig jaren oud, en de opbrengst met Hiller deelen.

Dit is dan het getrouw verhaal van de moeilykheden, vervolgingen, en mishandelingen, my in Neerlands Oost-Indiën aangedaan. Terwyl honderd andere daarginds zig straffeloos misdragen en te diep in de zak huns Meesters tasten, heeft men my, die alleen nu en dan uit drift en door te grooten yver gezondigt heb, ontzet uit myn Ampt en voor myn leeven uit de Colonie gebannen. Wat ik nog by het gemelde zou konnen voegen, zouden meest herhaalingen zyn, en daar om laat ik het blyven by het weinige dat nu volgt.

Den 12 Mei 1761, drie dagen voor de dood van zyn Excellentie Mossel, nam ik de vryheid om een der Leeden in den Agtb. Raad van Justitie te Batavia een Visite te geeven, zyn Ed. verzoekende de goetheid te willen hebben, den Heer Fiscaal aan te zetten om dog een einde te maaken van myn zaak, die doe al zeedert 30 December te vooren sleepende was gehouden. Ik raakte met hem in discours over het *Jus improbandi* en de Magt, door Christus aan zyn geordende Dienaaren gegeeven, in opzigt van het bestier der kerk. Rond uit zeide ik myn gevoelen over dat poinct, waarop zyn Ed. onder schrikkelyke vloeken my te gemoet voerde: *Jylui Papen, beeld u veel in; wat Magt zou jylui hebben! ik zal in Eeuwigheid in jou Concept niet koomen.* En bedenkende dat hy zig in die drifte, zoo onbetamelyk voor een Regter, veel te ver had uitgelaten, voegde hy 'er by: *Ik heb liever, dat jy noit weer in myn huis komt. Jylui blixemse Papen hebt veel te groote inbeelding van jou magt, &c.*

Nu zou men denken, dat de Indise Predikanten, weetende

hoe zelfs door leeden van den Raad van Justitie over hen gedagt en gesproken wordt, om te zwygen van Militairen, Schippers, Onder- en Opperkooplieden of leeden der Hooge Regeering, hun Ampt en bediening teegen over die klein-agters van Gods Kerk met waardigheid gewoon zyn te handhaaven. Dat egter zelfs de besten onder hun door slaafse vrees voor de Aardse Grooten worden beheerst, kunt gy hier uit opmaaken, dat doe ik kort voor myn vertrek naar Nederland den overigens braaven Batavisen Predikant Swemmelaar door een briefje verzogt, dat het zyn WelEerw. mogt believen, op den daar aan volgenden Zondag God te smeeken om een Zeegen voor een Leeraar, die zig op een gevaarlyke Reize stont te begeeven, zyn WelEeerw: my antwoordde met een briefje (dat ik bewaard hebbe) van den volgenden inhoud:

WelEerWaarde Heer Verbeet,

Ik durve om veele gewigtige Reedenen aan UwEerwaardens vriendelyk verzoek niet voldoen, dog zal voor my zelfs niet mankeeren om Godes dierbaaren Zeegen voor UwEerwaarde kragtig te bidden en ernstig te smeeken. En in verzeekering hier van heb ik de eer met alle sinceriteyt te zyn,

UwEerwaardens alleronderdaanigsten Dienaar,

Joh. Wilhelmus Swemmelaar.

Batavia, *den* 26 *October* 1761.

Is het wonder, dat waar de mensevrees zoo diepe wortelen heeft geschoten, ook de moed ontbreekt om teegen de openbaare zonden der Aanzienlyken te getuigen, en die Groote Aardwormen door de Predikanten zelfs naar den mond worden gepraat? Indiën is een Land waar de Godsdienst by verre de meesten slegts tot een Glimpquast dient, om er hun schandelyk gedrag meede te vernissen. Er is geen vreeze Gods in dat lant, en daarom komt 'er de Vloek van dag tot dag zwaarder over. Veel Predikanten (de weinige goeden, die 'er eevenwel nog onder hun zyn, niet te naa gesproken) zyn door hun onbetaamelyk gedrag struikelblokken, waar over veele leden der Ge-

meinte in hun Eeuwig Verderf storten en God, zyn Dienst en getrouwe Dienaars in veragting komen. 'k Zal geen breed Verhaal doen van verscheide God-ontëerende en Waarheid veragtelyk makende handelingen van zommige Kerkelyken daar te lande, die ik heb gehoort of zelf gezien. De Batavise Weereld weet wie hy is, die buiten *Onrust* niet konnende Leeven, met zyn vrouw daagelyks overhoop legt, tot groote ergernis der Gemeinte, zoodat dan de Predikant in de Stad en zyn Vrouw buiten, en dan weeder de Vrouw binnen en de Pastoor buiten woond; gelyk ook hoe dezelve, nog zoo lang niet geleeden, zeer beschonken zynde, op de publieke straat zeeker Onderkoopman braaf met Rotting-Oly smeerde, over welke Schandelyke en onzen Godsdienst by de Heidenen in grote kleinagting brengende stukjes, hem geen straffe noemenswaardig, nog door Kerkelyken, nog door Politieken is aangedaan. Trouwens dat men daar te Lande met zulk slag van Predikanten medelyden heeft en, schoon zy zig al dikwerf vergrypen in Euveldaden, haar egter zeer genaadig handelt, konnen zy die tot zulke papieren toegang hebben of dezelve willen opeissen, zien uit zeeker Proces teegen een Predikant op Cabo de Goede Hoop, die daar A° 1761 is geactioeert weegens schandelyke misdaden (onder anderen van *vuil gewin*, en *een Bordeel van zyn Huys gemaakt te hebben*), over welken hy met een zagte Reprimende is vry gekoomen: welk Proces zoo ras niet uit de Wereld was, of men hoorde, dat hy, die zig in Huwlyk stont te begeeven, hem zelven al eens aan een andere (die de geboden kwam schutten) verlooft had, 't geen hy doe met Vyf hondert Caabse guldens, om die dogter te vreede te stellen, heeft afgemaakt; hebbende in allen deeze zyn dienst blyven doen zonder hinder.

Meer gevallen van slegte Leeraars daar te Lande zou ik hier konnen ter neer stellen; maar 't zou dog die schandvlekken, waar van 'er ook al na de Eeuwigheid zyn, tot geen voordeel dienen konnen en een Godvrugtig Leezer maar doen zugten. Veel liever draag ik (en doet ook zoo, Gy die God vreest!) Christi diergekogte Kerk daar te Lande aan de rommelende ingewanden van Gods onëindige ontferming op, met bede, dat hy haar veele Leeraars geeve na zyn Herte, wien

het niet te doen is om de schatten van het Oosten, maar om Zielen toe te brengen tot de Schaapskoye van den Oppersten Herder. Gelyk ook, dat het Hem behage, het Herte der Hooge Magten te buigen, op dat braave Leeraaren daar te lande beter by haare voorregten mogen gemaintineert worden, en beschermt tegen den overlast en moetwil van Godloze Regenten en mindere Dienaren van de E: Maatschappy.

BIJLAGE.

Uit 4e „Oost-Indische Uitspanningen" van GERARDUS VERBEET.

Leiden, 1752.

OP EEN POËET.

Wie geeft u vrijheid 't zaam te mengen
Gods Tempel, met het Godendom
Der Heid'nen? meent g' uw Dicht hierom
Meer eer en luister bij te brengen?
Zuigt liever Bloed uit Jezus bron,
Als uit het Afgods Helicon.

OP EEN DRONKAART.

Wee u! gy Held in wijn te drinken,
En kloek in 't mengen van den drank,
Gy zult, gaa voort, uw ziel eerlank
Eens in de hel doen nederzinken.
'k Hercauw mijn zeggen: God dog vreest,
En leeft niet langer als een beest.

OP EEN DOBBELAAR EN SPEELDER.

Gy zijt gewoon het tijdverkwisten,
Met Tiktac, dobbelsteen en kaart,
En wat er meer is van dien aart;
't Kon zijn, dat gy u eens vergisten,
Wanneer de Heere, tot uw straf,
Zal nemen tijd en leeven af.

OP EEN DANSER.

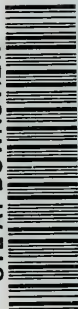
Een Heiden[1] zelfs komt u beschaamen,
Gy wulpse Danser, als Hy dus
Zegt: *Nemo Saltat Sobrius.*[2]
Zouw dit dan Christenen betaamen?
Gy danst én springt naar uw verderf.
Uw vreugd is maar als Waterverf.

OP EEN ONBEKEERD PREDIKANT.

Gelijk een Hand, die op de weegen
Wijst aan een ieder Mensch den weg,
En zelfs vergaat (hem ik het zeg),
Het is met u ook zoo geleegen.
Bekeer u dog, eer 't is te laat,
En gy ook op den weg vergaat.

---

[1] Cicero. — [2] Niemant danst nugteren.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 01 01 11 010 4